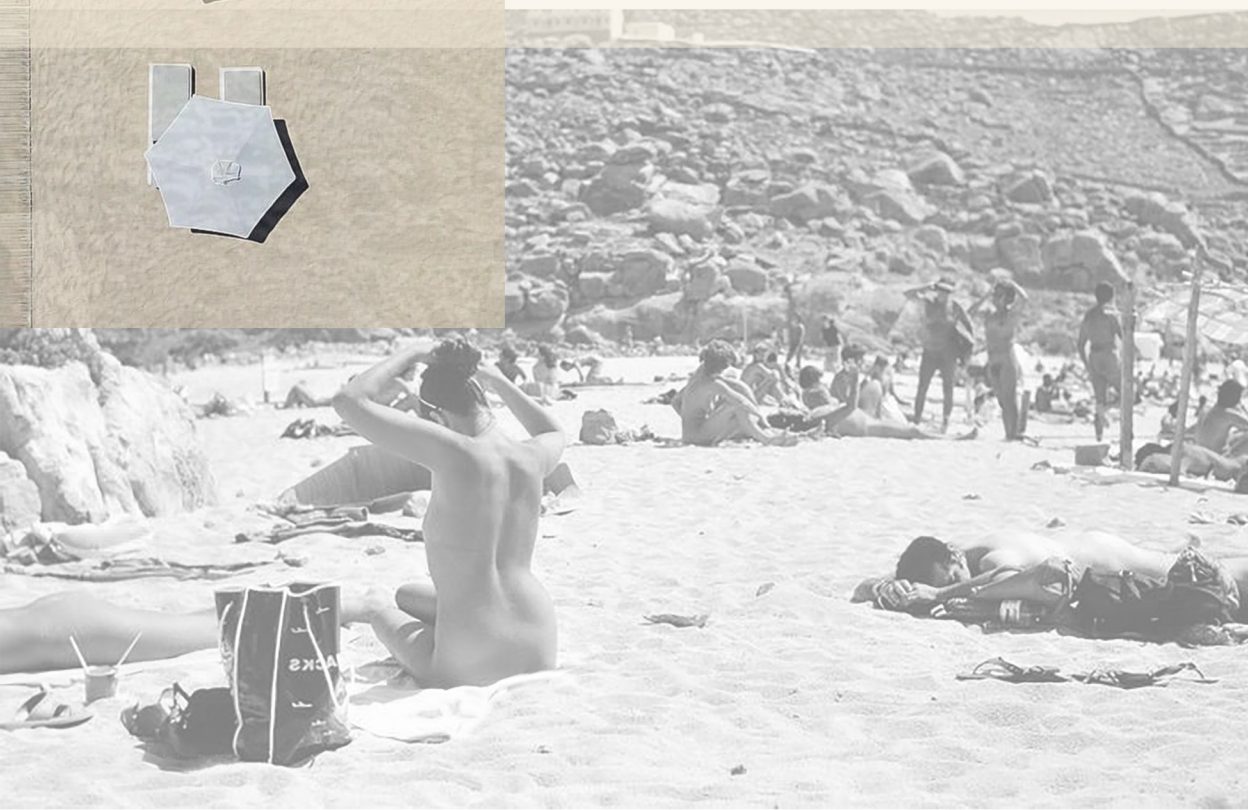

“Εφήμερη” αστικοποίηση στο Κυκλαδικό παραλιακό τοπίο:

Οι περιπτώσεις της
Σαντορίνης και της
Μυκόνου.

επιμέλεια:
ΠΑΠΠΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

επιβλέπουσα:
ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ

“Εφήμερη” αστικοποίηση στο Κυκλαδικό παραλιακό τοπίο:

Οι περιπτώσεις της Σαντορίνης και της Μυκόνου.

Ευχαριστώ την κ. Αμαλία Κωτσάκη για την καθοδήγηση, τη συνεργασία και τη βοήθειά της στην εκπόνηση της εν λόγω εργασίας.

*Ευχαριστώ την οικογένειά μου για την θαλπωρή, τη στήριξη, την εμπιστοσύνη και τη δύναμη όλα αυτά τα χρόνια.
Στους φίλους, κοντινούς και μακρινούς, ένα μεγάλο ευχαριστώ για τη βοήθεια, τη συμπαράσταση, τις συνεργασίες και κυρίως όλες τις στιγμές στο εισαγωγικό ταξίδι της αρχιτεκτονικής μου ζωής.*

Σ.Π

επιμέλεια:

ΠΑΠΠΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

επιβλέπουσα:

ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο εποχιακός χαρακτήρας του τουρισμού προκαλεί, ανάμεσα σε άλλα, και το φαινόμενο μιας «εφήμερης» αστικοποίησης (ορισμός που προτείνεται στην παρούσα εργασία). Τα παραλιακά πρωτίστως μέρη αποκτούν κατασκευές συνήθως ημιμόνιμες που επιφέρουν ένα είδος αστικοποίησης στα κατά τα λοιπά παρθένο φυσικό τοπίο τους. Η εικόνα αλλάζει τους χειμερινούς μήνες όπου οι κατασκευές αυτές απομακρύνονται. Η εργασία αυτή έχει σκοπό τη διερεύνηση του φαινομένου της «εφήμερης» αστικοποίησης και της κατανάλωσης του τοπίου των Κυκλάδων μετά το 1970 ως τις μέρες μας, όπως αυτό προκύπτει από τη ραγδαία αύξηση του τουρισμού. Ως μελέτες περίπτωσης επιλέγονται τα παραλιακά τοπία της Μυκόνου και της Σαντορίνης, ως οι δημοφιλέστεροι προορισμοί των

ABSTRACT

Seasonality in tourism causes, among other things, the phenomenon of “ephemeral” urbanization (definition proposed in this paper). Coastal areas are filled up, first and foremost, with structures that are usually semi-permanent and bring about a kind of urbanization in an otherwise natural and unspoiled landscape. The whole scenery changes, during the winter, when these structures are removed. This study aims at researching the phenomenon of “ephemeral” urbanization and consumption of Cyclades’ landscape from the 1970s to the present day, as this results from the rapid growth of tourism. As case studies for this research, the coastal landscapes of Santorini and Mykonos are selected due to the fact that they are the

Κυκλάδων και τα νησιά εκείνα που έχουν την μεγαλύτερη προσέλευση τουρισμού κατά τους θερινούς μήνες και σημαντικό αντίκτυπο στην διαμόρφωση ενός ευρύτερου τουριστικού τοπίου. Επιπρόσθετα, η αναθεώρησης της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του και η έκφρασή του στο τουριστικό φαινόμενο θα μας απασχολήσει εξίσου, καθώς χρησιμοποιείται ως ερμηνευτικό εργαλείο της μελέτης. Η εργασία περιλαμβάνει συγκριτική μελέτη των παραλιακών τοπίων Σαντορίνης και Μυκόνου σε χρονολογικές τομές πριν και κατά την δεκαετία του 70 σε σχέση με το σήμερα καθώς και αντιπαράβολή των εν λόγω παραλιακών τοπίων σε ενεστώτα χρόνο ανάμεσα σε χειμώνα και καλοκαίρι.

most popular destinations of the Cyclades and those islands with the highest summer turnout and significant impact on the formation of a wider tourist landscape. Furthermore, reconsidering the relationship between man and his body as well as its expression to the tourist phenomenon, will also concern us as it is used as the interpretive means of this study. This research study includes a comparative study of the coastal landscapes of Santorini and Mykonos in chronological periods before and during the 70s with regard to today, as well as the comparison of these costal landscapes at present time between winter and summer.

“Εφήμερη” αστικοποίηση στο Κυκλαδικό παραλιακό τοπίο:
Οι περιπτώσεις της Σαντορίνης και της Μυκόνου.

“Το εφήμερο των αξιών, τρόπων ζωής, σταθερών σχέσεων, αγκίστρωσης σε αντικείμενα, κτίρια, τόπους, προκαλεί την κατάρρευση της συναίνεσης και συνεπάγεται βαθιές αλλαγές στην ανθρώπινη ψυχολογία”.

*Harvey David, The condition of Post-modernity:
An enquiry into the origins of Cultural Change, Blackwell, Oxford, 1989*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή | 10

- A. Σκοπός της εργασίας και αντικείμενο της έρευνας | 10
- B. Βιβλιογραφική ανασκόπηση | 10
- Γ. Μέθοδος | 11
- Δ. Συγκρότηση της έρευνας | 16

2. Το νομοθετικό και στατιστικό πλαίσιο | 21

- 2.1. Τα παραλιακά τοπία των κανόνων | 21
- 2.2. Οι παραλίες των αφίξεων | 23

3. Τα παραλιακά τοπία των Κυκλάδων πριν και μετά το μαζικό τουρισμό | Συγκριτική Μελέτη | 27

- 3.1. Η περίπτωση της Σαντορίνης | 31
 - A. Καμάρι | 31
 - B. Περίσσα | 35
- 3.2. Η περίπτωση της Μυκόνου | 39
 - A. Πλατύς Γιαλός | 39
 - B. Καλαμοπόδι - Paradise | 43
 - Γ. Πλυντρί -Super Paradise | 47
 - Δ. Ψαρού | 51

4. Ερμηνεύοντας την “εφήμερη” αστικοποίηση του Κυκλαδικού παραλιακού τοπίου | 56

- 4.1. Επίδραση και ερμηνεία της “εφήμερης” κατοίκησης στις Κυκλάδες | 59
- 4.2. Η σχέση του “νέου” τουριστικού τοπίου με το φυσικό | 65
- 4.3. Η κατευθυνόμενη επιλεκτικότητα τοπίου διακοπών | 68
- 4.4. Η αναθεώρηση της σχέση του ανθρώπου με το σώμα του και η συμβολή της στην “εφήμερη” αστικοποίηση | 71

5. Αντί επιλόγου | 80

6. Βιβλιογραφία | 82

7. Πηγές εικονογράφησης | 88

8. Παράρτημα παλιών φωτογραφιών | 91

Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Το υλικό που συλλέχθηκε για την εργασία αυτή προκύπτει από:

1. Αρχειακή έρευνα σε 7 αρχεία:
 - Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείο Μπενάκη
 - Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (Γ.Υ.Σ)
 - Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛ.Ι.Α)
 - Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΛ.ΣΤΑΤ)
 - Insete
 - Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου για την περίπτωση της Μυκόνου
 - Αρχείο/Συλλογή Γιάννης Αργυρός για την περίπτωση της Σαντορίνης
2. Έρευνα πεδίου
3. Έρευνα στον Τύπο
4. Βιβλιογραφική έρευνα
5. Διαδικτυακή έρευνα

Ερμηνευτική μέθοδος

Υπόθεση εργασίας

Τις τελευταίες δεκαετίες, ειδικότερα μετά το 1970¹, παρατηρούνται μεγάλες μεταβολές στο τοπίο των Κυκλάδων εξαιτίας της υπερσυγκέντρωσης του πληθυσμού και της απόπειρας κάλυψης των αναγκών του μαζικού τουρισμού. Οι επιπτώσεις της διόγκωσης και της μετάλλας είναι πολλαπλές καταναλώνοντας το χώρο, το τοπίο και τον πολιτισμό του Αιγαίου με τις μεγάλες εστίες πυκνότητας, που δεν σταματούν να δέχονται εισροές κατά τους θερινούς μήνες. «*Το υποτιμημένο Voyage en Grèce της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας εγκαίνιασε μια σειρά φαινόμενα που μόνο σήμερα μπορούμε να αντιληφθούμε τη σημασία τους. Ανάμεσα σ' αυτά συμπεριλαμβάνονται οι παράλληλες πορείες που διέγραψαν οι μεταβολές του ανθρωπίνου σώματος και του τουρισμού*».²

1. Η μεγάλη τουριστική έκρηξη του αρχιτελάγου που άρχισε στη δεκαετία του 1970 ήταν μια επίσημη πολιτική και εμείς -οι αστοί των Αθηνών και ολόκληρης της Ευρώπης- αποτελούσαμε το μάννα εξ ουρανού για τους αθρόα εγκαταλείποντες νησιώτες. Το σύμπλεγμα των μικρών νησιών, μες στη θραυσματική συγκρότηση του ενωτικού δικτύου τους, αποτελούσε ένα πολυκεντρικό σύνολο με χαλαρή δομή, στα όρια της εξάρτησης από τα δρομολόγια της γραμμής και από τις υπηρεσίες της αθηναϊκής μητρόπολης. Με κρίσιμο σημείο το διάταγμα των παραδοσιακών οικισμών του 1978 ακολούθησε μια απρόσμενη και ονειρεμένη αλλά εξίσου ανεπιθύμητη διάχυση ανθρώπων, χρήσεων, οικοδομών, χρημάτων, προθέσεων, μετακινήσεων, αντιθέσεων, ανατροπών και επικερδών επιχειρήσεων για τον καθένα, που εξαπλώθηκε προς κάθε κατεύθυνση -γεωγραφική, κοινωνική και πολιτισμική μεταλλάσσοντας το αρχιτέλαγο.

Τουρνικιώτης Π., *Sprawl* στις γειτονίες του Αιγαίου, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 66

2. Τζιφτζιλάκης Γ., *Το ατύχημα της Τίγκης: Αρχιτέλαγος και νεωτερικότητα*, από ο-π, σ. 84.

1.Εισαγωγή

Α. Σκοπός της εργασίας και αντικείμενο της έρευνας

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του φαινομένου της εφήμερης αστικοποίησης στο τοπίο των Κυκλάδων μετά το 1970 και της κατανάλωσης του μέσω της αναθεώρησης της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του. Αντικείμενο της έρευνας αποτελούν οι μεταβολές που έχει δεχθεί και εξακολουθεί να δέχεται το τοπίο των Κυκλάδων από τις εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό στα παραλιακά μέτωπα του, εστιασμένα σε Σαντορίνη και Μύκονο.

Β. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Ανατρέχοντας στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία καταλήγουμε ότι η διερεύνηση της εφήμερης αστικοποίησης του κυκλαδικού συμπλέγματος συνιστά ενότητα που δεν έχει εξεταστεί. Η οικιστική ανάπτυξη μεμονωμένα έχει ως ένα βαθμό μελετηθεί κατά κύριο λόγο όσον αφορά το δομημένο περιβάλλον και την έκρηξη που παρουσίασε λόγω του τουρισμού. Η διερεύνηση της εφήμερης αστικοποίησης μέσω της αναθεώρησης της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του, δεν έχει μελετηθεί. Βιβλία ή άρθρα αναφοράς για την μελέτη στάθηκαν:

1. Αίσωπος Γιάννης (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015
2. Κοτζιά Κατερίνα, Κωνσταντόπουλος Ηλίας, Παπαδόπουλος Λόης, Φιλοξενίδου Κορίνα (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη, FUTURA*, Αθήνα, 2006
3. Κοτιώνης Ζ., *Η τρέλα του τόπου*, Εκρεμμές, Αθήνα, 2004
4. Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996

Η αναθεώρηση της σχέσης του ανθρώπινου σώματος με το τοπίο, που επέφερε το πρότυπο του σύγχρονου ταξιδιώτη και η μοντέρνα εμπειρία του ταξιδιού, καθώς και η μετάλλαξη του τοπίου των Κυκλάδων σε μία ανθρώπινη μητροπολιτική κατασκευή εν αναπτύξει³, καθιστά τη μελέτη της σχέσης του ανθρώπινου σώματος με το τοπίο και την εφήμερη αστικοποίηση του Κυκλαδικού τοπίου μείζονος σημασίας κυρίως για το παρόν αλλά και το μέλλον του Κυκλαδικού συμπλέγματος.

α) Το τοπίο των Κυκλάδων: από τοπίο έμπνευσης σε τοπίο κατανάλωσης

Το Αιγαίο, με τα νησιά του, συγκροτήθηκε σε ένα ενιαίο χωροταξικό και λειτουργικό δίκτυο, με τα χαρακτηριστικά μιας «ανοιχτής πόλης».⁴ Τα διαφορετικά νησιά του «τοπίου των Κυκλάδων» σε συνδυασμό με τις έντονες διαφοροποιήσεις στο μέγεθος, το φυσικό περιβάλλον, το οικιστικό και τοπιολογικό συντακτικό μπορούν να θεωρηθούν ένα ενιαίο σύστημα με τη θάλασσα να παρεμβάλλεται ως ενοποιητικός ή διαχωριστικός παράγοντας. Επηρεασμένος από την αντίληψη του Fernard Braudel⁵, που εξειδικεύει την πολιτισμική ενότητα της Μεσογείου, ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς μελετά το Αιγαίο ως μια «διάσπαρτη πόλη».⁶ Πρόκειται για ένα αστικό μοντέλο με ευδιάκριτη συνολική ταυτότητα, που συγκροτείται από γειτονιές με ατομικές υποταυτότητες. Συνεπώς, πρόκειται για ένα σύστημα, άρα και ένα τοπίο, όπου η μονάδα, το κάθε νησί, δομεί μέσω αλληλεπιδράσεων, πολιτιστικών και κοινωνικών στοιχείων μία συνολική ταυτότητα⁷ καθολικής ομοιότητας αλλά και τοπικής διαφοροποίησης.⁸

Η ποικιλία του τοπίου και του φυσικού χώρου των Κυκλάδων είναι σε αντιστοιχία προς την πολυμέρεια των πολιτισμικών στοιχείων.⁹ Επομένως, κρίνεται αναγκαία η εκτενέστερη μελέτη του Κυκλαδικού τοπίου εστιάζοντας στον πολιτισμικό προσδιορισμό της έννοιας.

3. Κοτιώνης Ζ., *Η τρέλα του τόπου*, Εκρεμμές, Αθήνα, 2004, σ. 45.

4. Γεωργακόπουλος Τ., *Η «Ανοιχτή Πόλη» του Αιγαίου*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 10.

5. Ο Γάλλος ιστορικός συνέβαλλε στην αντίληψη και τη μελέτη του κόσμου της Μεσογείου ως ένα ενιαίο σύστημα. Braudel F. (επιμ.), *Η Μεσόγειος*, Αλεξάνδρεια, 1990.

6. Ασδραχάς Σπύρος Ι., *Το ελληνικό αρχιτέλαγος: Μια διάσπαρτη πόλη*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σσ. 36-48.

7. Δοξιάδης Θ., *Το αρχιτέλαγος του Αιγαίου: τοπίο γης και θάλασσας σε μετασχηματισμό*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 424.

8. Makhzoumi J., Pungetti G., *Ecological Landscape Design and Planning*, E & FN Spon, 1999, σ. 4.

9. Φιλιππίδης Δ. (επιμ.), *Νησιά του Αιγαίου: αρχιτεκτονική*, Μέλισσα, Αθήνα, 2003, σ. 9.

Το πολιτισμικό τοπίο δεν ορίζεται μόνο βάσει συγκεκριμένων υλικών (απτών) στοιχείων αλλά και βάσει συμβολικών διαστάσεων. Συμβολικά ή κοινωνικό-πνευματικά στοιχεία/ διαστάσεις ενός τοπίου εκφράζουν ένα συγκεκριμένο σύστημα νοημάτων, σημασιών και αξιών που εκδηλώνονται μέσα από την άρθρωση του χώρου.¹⁰ Ο Carl Ortwin Sauer υποστηρίζει πως «το πολιτισμικό τοπίο διαμορφώνεται από το φυσικό τοπίο, από μια πολιτισμική ομάδα. Ο πολιτισμός είναι ο φορέας, η φύση το μέσο και το πολιτισμικό τοπίο το αποτέλεσμα».¹¹ Όμως, βλέπουμε ότι το τοπίο, το πολιτισμικό (και θεωρούμε κάθε τοπίο πολιτισμικό), είναι όλα όσα μπορούμε να αντιληφθούμε με τις αισθήσεις και τις νοητικές μας διεργασίες στους εξωτερικούς, αλλά και στους εσωτερικούς χώρους.¹² Λειτουργεί ως μία πολυδιάστατη και περίπλοκη έννοια¹³ και ως παλίμψηστο, όπου συναντώνται υλική υποδομή και φυσικά στοιχεία, κοινωνικοί όροι και κανόνες, ανθρώπινες δραστηριότητες και χρονικά σχήματα συνηθειών σε συνεχή μεταβολή στο χρόνο.

Στη λεκάνη της Μεσογείου κυριάρχησε το παράδειγμα των πολιτισμικών τοπίων¹⁴, το ίδιο και στις Κυκλάδες.¹⁵ Συγκεκριμένα, οι Κυκλάδες αποτέλεσαν τον τόπο έμπνευσης και επιρροής πολλών αρχιτεκτόνων, ζωγράφων, καλλιτεχνών, φωτογράφων και ποιητών, οι οποίοι απέδωσαν το τοπίο, μέσα από τα έργα τους, όπως εκείνοι το αντιλαμβάνονταν διαμορφώνοντας ένα νέο τοπίο της νοσταλγίας, της φαντασίας, της ελευθερίας και της επιθυμίας.¹⁶ Γεννήθηκε έτσι σταδιακά ο μύθος του Αιγαίου ως αναπαράσταση ενός ιδεατού ελληνικού τοπίου με τη συνεχή συνύπαρξη του φωτός, της θάλασσας, των βράχων και των απλών και φιλόξενων ανθρώπων. Ο ορισμός της ελληνικότητας βασίστηκε στην έννοια του «Αιγαίου» τόσο για τα φυσικά όσο και για τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της.

Ο μύθος του Αιγαίου έγινε αντικείμενο πολλών αναφορών στα ιστορικά βιβλία και παράλληλα αναδείχθηκε στην αρχή της τουριστικής προβολής μέσα στον κυκλώνα από τουριστικά

10. Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ. 16.

11. Sauer C., *The morphology of landscape*, από *Foundation Papers in Landscape Ecology*, New York, 2007, σσ. 36-70.

12. Τερκενλή Θ., ο.π, σσ. 111-112.

13. Τερκενλή Θ., ο.π, σσ. 19-20.

14. Πιο συγκεκριμένα, ο ορισμός του πολιτισμικού τοπίου δόθηκε επίσημα από το European Landscape Convention (ELC) στη Φλωρεντία το 2000, ορίζοντάς το ως «μια περιοχή όπως γίνεται αντιληπτή από ανθρώπους, του οποίου ο χαρακτήρας είναι το αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών και/ή ανθρώπινων παραγόντων».

Η σύμβαση αυτή του τοπίου επικυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο το 2010 προωθώντας την προστασία των τοπίων, τον σχεδιασμό και την οργάνωσή τους, την αναγνώρισή τους ως αναπόσπαστο συστατικό του ανθρώπινου περιβάλλοντος και την καθιέρωσή τους ως πολιτιστική και φυσική κληρονομιά.

15. Papayannis Th., Sorotou A., *Cultural Landscapes of Mediterranean Islands*, από Vogiatzakis, G., Pungetti and A.M., Mannion (επιμ.), *Mediterranean island landscapes, natural and cultural approaches*, Springer, UK, 2008, σ. 82-99.

16. Χωρίς αμφιβολίες, οι ρίζες όχι μιας πρώτης αλλά πάντως μια συνεκτικής προσέγγισης του θαλάσσιου τοπίου πρέπει να τοποθετηθούν στη δεκαετία του '30. Μέσω αυτής της σύμπραξης μιας σειράς καλλιτεχνών, που δραστηριοποιήθηκαν μέσα στο ανερχόμενο τουριστικό κύκλωμα, αναδύθηκε αυτό που θα μπορούσε να περιγραφεί ως η πρώτη «κατασκευή της αιγιακότητας» (η ίδρυση του ΕΟΤ το 1929 λειτούργησε ως καταλύτης σε αυτή την προσπάθεια). Υπαινίσσομαι εδώ την κατασκευή ενός λόγου που επιχειρήσει να κωδικοποιήσει όψεις του ελληνικού τοπίου με σκοπό την τουριστική, δηλαδή την εμπορευματική κεφαλαιοποίησή του. Βλάχος Α., *Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του θήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός*, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 30.

Βλ. Χριστίνα Μ., *Οπτικός πολιτισμός και τουρισμός. Αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις τουριστικές καρτ ποσταλ*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012

ο χώρος και ο πολιτισμός του Αρχιπελάγους, που τους καλοκαιρινούς μήνες διαθέτει εστίες πυκνότητας,²² οι οποίες ξεπερνούν κατά πολύ τον πληθυσμό που «αντέχει» ο κάθε προορισμός. Σύμφωνα μ αυτό το φαινόμενο, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι «η φαντασμαγορία της μητρόπολης που αναζητούσε ο Walter Benjamin, κατά έναν περιέργο τρόπο εμφανίζεται (τα καλοκαίρια) στα στενά σοκάκια των νησιών του Αιγαίου».²³

Επιπρόσθετα, η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας στις ακτές, μέσα και γύρω από τους παραδοσιακούς, αγροτικούς και μικρούς οικισμούς των Κυκλάδων, συντέλεσε είτε στη διεύρυνση της μορφολογικής αυθαιρεσίας, είτε στη μεταφορά του αθηνοκεντρικού υποδείγματος που δεν διακρίνεται άλλωστε για την ομαλή προσαρμογή του στις περιβαλλοντικές συνθήκες και ιδιαιτερότητες του μικροχώρου²⁴. Η αίσθηση είναι ότι το όριο του κορεσμού του αρχιπελάγους έχει ξεπεραστεί προ πολλού²⁵, επομένως το γεγονός μας επιτρέπει να μιλάμε για την προώθηση μιας νέας μορφής αστικοποίησης.²⁶ Ακόμη μια φορά η «ανάπτυξη» όχι μόνο δεν απέχει πολύ αλλά μοιάζει εξωτερικά με την «καταστροφή».²⁷

γ) Ανθρώπινο σώμα και η σχέση του με το τοπίο

Το ζήτημα του ελεύθερου χρόνου και της αναψυχής θεωρείται, πλέον, σημαντικό για τη δομή των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών.²⁸ Η διχοστασία ανάμεσα στην αστική ζωή, που οργανώνεται γύρω από το χρόνο εργασίας και μια υπαίθρια ζωή που ορίζεται από τις διακοπές²⁹ φαίνεται να βρίσκει έδαφος στον Κυκλαδικό χώρο. Το πρότυπο του σύγχρονου ταξιδιώτη και η μοντέρνα εμπειρία του ταξιδιού, που επέφερε το μοντέρνο κίνημα, συνέβαλαν στην αναθεώρηση της σχέσης του ανθρώπινου σώματος με τη φύση και κατ επέκταση με τον τουρισμό. Οι αλλαγές των αντιλήψεων του σώματος είναι εκείνες που μετέτρεψαν το χώρο του Αρχιπελάγους σε τόπο διευρυμένης ευεξίας και πρόσκαιρης διαφυγής από το χρόνο. «Ιδού το νέο υπερπροϊόν και το εξακολουθητικό δέλεαρ του Αρχιπελάγους. Κεντρικός και αδιαφιλονίκητος πρωταγωνιστής της νέας μοριακής σύστασης αναδεικνύεται πλέον το ανθρώπινο σώμα».³⁰ Η παρουσία του οποίου είναι φαινομενική στο τοπίο. Καταργείται η ιδέα του περιηγητή και θριαμβεύει αυτή του τουρίστα, σε συλλογικό και ταξικό επίπεδο, συνθέτοντας ένα διασκορπισμένο *loisir*³¹ στις Κυκλάδες.

φυλλάδια που κυκλοφόρησαν τις τελευταίες δεκαετίες.¹⁷ Η προώθηση και η διαφήμιση του ελληνικού τοπίου, του τοπίου της επιθυμίας, του ευήλιου και παράλληλα παραθαλάσσιου μεταπλάθεται από τον ΕΟΤ ο οποίος είχε «ίσως παραγκωνίσει κάθε άλλη εικόνα της Ελλάδος, προέβαλλε μια πλασματική χώρα όπου ο ήλιος έλαμπε αδιάκοπα, η θάλασσα ήταν πάντα ήρεμη και γαλάζια, τα σπίτια (αιγαιοπελαγίτικου αποκλειστικά ρυθμού) ήταν μονίμως φρεσκοσθαδισμένα, όλοι ανεξαιρέτως οι κάτοικοι της οποίας ήταν χαρωποί, φιλόξενοι και γραφικοί».¹⁸ Η πραγματικότητα αντικαθίσταται από μία εκδοχή της, η οποία επιτρέπει τον έλεγχο τόσο στο χώρο όσο και στο χρόνο, αλλά και γενικότερα τον έλεγχο όλων εκείνων των στοιχείων που μας δυσχεραίνουν. Κατασκευάζεται κατά αυτό τον τρόπο η καλή εκδοχή της πραγματικότητας, ελεγχόμενη στην υπηρεσία της αναψυχής και της κατανάλωσης.¹⁹

β) Εφημερη αστικοποίηση του Κυκλαδικού τοπίου

Το τοπίο των Κυκλάδων ως εξιδανικευμένο μέσο εκπλήρωσης των επιθυμιών και των φαντασιώσεων, αποτέλεσε το πεδίο για τη νέα δράση στο Κυκλαδικό σύμπλεγμα, την τουριστική. Η σημερινή ελληνική κοινωνία, στην κατάσταση που βρίσκεται, δεν παράγει δικό της πολιτισμό, δεν αναζητεί αρχιτεκτονική ποιότητα, δεν επιθυμεί να περιορίσει κάποια συμφέροντα για καλύτερη ποιότητα ζωής στους οικισμούς, δεν θέλει με κανέναν τρόπο τάξη στο χώρο. Αναζητά το εφήμερο με στόχο την πρόσκαιρη εκμετάλλευση, καταστρέφοντας τους μοναδικούς φυσικούς και ανθρωπογενείς πόρους αυτού του τόπου.²⁰

Ο τουρισμός²¹ και η διόγκωση της κουλτούρας των διακοπών είναι εκείνα που άλλαξαν ριζικά τη μοίρα του Αρχιπελάγους. Οι επιπτώσεις μια τέτοιας μεταβολής είναι πολλαπλές και επεκτείνονται στους ίδιους τους τρόπους με τους οποίους εφεξής παράγονται και καταναλώνονται

17. Boeri Stefano, *A Mediterranean utopia. The Aegean City and the birth of the Free Confederation of the Mediterranean Islands*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 16.

18. Σταθάτος Γ., *Μύθος και τοπίο*, Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, 1996, σ. 38 .

19. Μαντζού Π., *Κατασκευασμένοι τουριστικοί προορισμοί. Η εξάπλωση του θεματικού*, από Καζάζη Γ.(επιμ.), *Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα*, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σσ. 359-360.

20. Αίσωπος Γ., Σημαιοφορίδης Γ. (επιμ.), *Τοπία Εκμοντερνισμού. Ελληνική αρχιτεκτονική 60 και 90*, Metropolis Press, Αθήνα, 2002, σ. 75

21. Η λέξη «τουρισμός» αναφέρθηκε για πρώτη φορά στο αγγλικό λεξικό της Οξφόρδης το 1811, ενώ η λέξη «τουρίστας» έκανε την εμφάνισή της λίγο νωρίτερα, εννοώντας «το άτομο που ταξιδεύει για την ευχαρίστηση του ταξιδιού ή από περιέργεια», από Ceballos-Lascuráin, H. (1996) *Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development*, IUCN Publications, Cambridge, σ.1. [Η λέξη Τουρισμός μεταφράζεται στα ελληνικά ως Περιήγηση και η λέξη Τουρίστας, ως Περιηγητής, ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες έχουν επικρατήσει οι παραφράσεις των ξένων όρων.]

22. Τζιρτζιλάκης Γ., *Το ατύχημα της Τίγκη: Αρχιπέλαγος και νεωτερικότητα*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 84.

23. Μουτσόπουλος Θ., *Sea, sex and sun. Για μια τουριστική ανθρωπολογία του Αιγαίου*, από ο-π, σ. 116.

24. Pappas A., *The Metropolitan Athens and the European Integration*, Proceeding at the B' Conference «One vision for Athens», Nov. 18-21, Athens, 1996

25. Μπελαβίλας Ν., *Τρεις ιστορίες για το Αιγαίο. Δρόμοι της περιπέτειας, δρόμοι της βιομηχανίας, δρόμοι του τουρισμού*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 352.

26. Μαρμαράς Μ., *Σύγχρονες τάσεις αστικοποίησης στο Αιγαίο*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ.(επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 384.

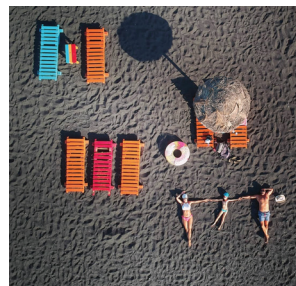
27. Τζιρτζιλάκης Γ., *Το ατύχημα της Τίγκη: Αρχιπέλαγος και νεωτερικότητα*, από ο-π, σ. 84.

28. Μαντζού Π., *Κατασκευασμένοι τουριστικοί προορισμοί. Η εξάπλωση του θεματικού*, από Καζάζη Γ. (επιμ.), *Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα*, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σ. 346.

29. Κοττώνης Ζ., *Η τρέλα του τόπου*, Εκρεμμές, Αθήνα, 2004, , σσ. 28-29.

30. Τζιρτζιλάκης Γ., *Το ατύχημα της Τίγκη: Αρχιπέλαγος και νεωτερικότητα*, από ο-π, σ. 84.

31. Εστιάζοντας στην οικονομική σημασία του τουρισμού, ο Ηρακλής Ιωαννίδης «ισορροπεί», πράγματι, «επί ξυρού ακμής», προδιαγράφοντας μια αλυσίδα ιλιγγιών μεταβολών που θα ακολουθήσουν, στο επίκεντρο των οποίων βρίσκονται οι μεταβολές

7. Αντιπαράθεση εφήμερων στοιχείων με το ανθρώπινο σώμα.

8. Το "εξαφανισμένο" φυσικό παραλιακό τοπίο από τα στρώματα εφήμερων κατασκευών .

9. Το τουριστικό μοντέλο διασκέδασης και αναψυχής ως ο μόνος στόχος του σύγχρονου ταξιδιώτη.

Ο τουρίστας ενδιαφέρεται συνήθως μόνο για την ανακάλυψη αισθητικών σχέσεων στο τοπίο και όχι άμεση συναναστροφή με τους ντόπιους. Δεν διεισδύει σε βάθος στα μέρη αυτά, διότι δε λαμβάνει μέρος στις συμπεριφορές που εκτυλίσσονται εκεί, παρά μόνο περιφερειακά και περιστασιακά.³² Η στάση του τουρίστα προς το τοπίο βρίσκεται κάπου ανάμεσα στο βίωμα του τοπίου αυτού μέσα από τις αισθήσεις (και κυρίως την οπτική εμπειρία) και στη διαθεσιμότητα ή προσπάθεια του τουρίστα να εκτιμήσει τα ουσιώδη στοιχεία της ταυτότητας του τοπίου στα πλαίσια των δικών του αναμνήσεων³³.

Από τη μία το τοπίο υμνείται και επιχαίρει την εράσμιά του κατοίκηση από τους γηγενείς και τα εκατομμύρια των τουριστών, που πλέον αποτελούν αδιαχώριστο ενιαίο σώμα μετακινούμενων πληθυσμών. Από την άλλη μεριά, συνεχίζει να οδηγείται σε σταθερή και αύξουσα θρηνωδία καθώς φαίνεται να μην υπάρχει ο τρόπος να ελεγχθεί η επιμονή και θηριώδης, η καθαρώς λιμπιντική επέλευση των μαζών με τα σταθερά υλικά αποτυπώματα που επισωρεύει ως κατοίκηση στην ελληνική ύπαιθρο.³⁴

Δ. Συγκρότηση της έρευνας

Η επιλογή των τόπων μελέτης

Επομένως, επιλέγονται οι περιπτώσεις της Σαντορίνης και της Μυκόνου, όντας οι δημοφιλέστεροι προορισμοί των Κυκλάδων και τα νησιά εκείνα που έχουν την μεγαλύτερη προσέλευση τουρισμού κατά τους θερινούς μήνες και σημαντικό αντίκτυπο στην διαμόρφωση ενός ευρύτερου τουριστικού τοπίου. Για την περίπτωση της Σαντορίνης επιλέγονται δύο παραλιακά τοπία που γνώρισαν μεγάλη περίοδο ανάπτυξης μετά τον σεισμό του 1956, το Καμάρι και η Περίσσα. Αποτελούν πλέον σημαντικές τουριστικές τοποθεσίες και παραλίες για το νησί και κατατάσσονται στις μεγαλύτερες, σε έκταση, παραλίες της Σαντορίνης και του Κυκλαδικού συμπλέγματος. Ενώ για την περίπτωση της Μυκόνου επιλέγονται τέσσερα παραλιακά τοπία στη νότια πλευρά του νησιού που γνώρισαν έντονες αλλαγές κατά την ανάπτυξή τους, για διαφορετικούς λόγους το καθένα αλλά με σχεδόν τους ίδιους ρυθμούς. Ο Πλατύς Γιαλός επιλέγεται όντας

στην απόλαυση του ελεύθερου χρόνου και την ανάδυση της τουριστικής βιομηχανίας. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι δεν πρόκειται για «βιομηχανία» -με την τυπική έννοια του όρου-, αλλά για ένα μίγμα προβιομηχανικών υπολειμμάτων και μεταβιομηχανικής, ή μεταφορντικής, συνθήκης που μετατρέπει το Αρχιπέλαγος σε διασκορπισμένο κέντρο loisir, από Τζιρτζιλάκης Γ., *Το ατύχημα της Τίγκη: Αρχιπέλαγος και νεωτερικότητα*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ.(επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 84.

32. Relph E., *Place and Placelessness*, Pion, London, 1976

33. Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ. 98.

34. Κοτιώνης Ζ., *Η τρέλα του τόπου*, Εκρεμμές, Αθήνα, 2004, σ. 25.

μία παραλία με οικογενειακό πνεύμα κυρίως και ως μία από τις μεγαλύτερες του νησιού. Εν συνεχεία αναλύονται το Καλαμοπόδι ή αλλιώς γνωστό ως Paradise και η παραλία στο Πλυντρί ή αλλιώς γνωστή ως Super Paradise. Τα δύο συγκεκριμένα παραλιακά τοπία θα μας απασχολήσουν λόγω της φήμης που έχουν αποκτήσει πλέον ως παραλίες θέρετρα της τουριστικής διασκέδασης και αναψυχής. Ενώ τέλος, η Ψαρρού επιλέγεται ως η πλέον πιο δημοφιλής και κοσμοπολίτικη παραλία της Μυκόνου παρ' όλη την σχετικά μικρή της έκταση.

Η επιλογή της χρονικής διάρκειας μελέτης

Για να μελετήσουμε τις μεταβολές που έχουν δεχθεί και εξακολουθούν να δέχονται τα παραλιακά μέτωπα των Κυκλάδων, είναι απαραίτητο να αναγνώσουμε τα παραλιακά τοπία πριν αλλά και κατά την δεκαετία του 1970, πριν την έλευση του μαζικού τουρισμού και να δούμε την εξέλιξή τους κατά τις επόμενες δεκαετίες. Η δεκαετία του 1970 φέρνει τις πρώτες αλλαγές στα παραλιακά τοπία των Κυκλάδων και τις πρώτες ενδείξεις οικειοποίησης του χώρου του αιγιαλού, συνεπώς η συγκεκριμένη δεκαετία αποτελεί την χρονολογική τομή της εν λόγω εργασίας. Γι αυτό το λόγο, η εργασία περιλαμβάνει συγκριτική μελέτη των παραλιακών τοπίων Σαντορίνης και Μυκόνου με χρονολογική τομή τη δεκαετία του 1970 καθώς και αντιπαράβολή των εν λόγω παραλιακών τοπίων σε ενεστώτα χρόνο ανάμεσα σε χειμώνα και καλοκαίρι. Η σύγκριση μεταξύ της περιόδου πριν και κατά τη δεκαετία του 1970 με το σήμερα καθώς και μεταξύ χειμώνα και καλοκαιριού κρίνεται απαραίτητη για την εξαγωγή πληροφοριών και συμπερασμάτων για το τοπίο και το ανθρώπινο σώμα.

Η σύγκριση επιχειρείται στις δύο αντίστοιχες μελέτες περιπτώσεων, την Σαντορίνη και τη Μύκονο και συγκροτείται σε δύο ενότητες. Στη συνέχεια η κάθε ενότητα-νησί χωρίζεται σε υποενότητες με βάση τον αριθμό των παραλιακών τοπίων που αναλύονται στην κάθε περίπτωση. Το κάθε παραλιακό τοπίο αναλύεται μεμονωμένα μέσα από συγκρίσεις αεροφωτογραφιών και φωτογραφιών με βάση τις χρονικές τομές που έχουν τεθεί καθώς και με βάση την εποχή.

Θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τα παραπάνω και να δώσουμε απάντηση στα παρακάτω εξής ερωτήματα:

1. Ποια είναι εν τέλει η επίδραση της εντατικής εφήμερης κατοίκησης στις Κυκλάδες; Εμφανίζει διαφοροποιήσεις μεταξύ Σαντορίνης και Μυκόνου και πως ερμηνεύεται;
2. Ποια η σχέση του νέου τουριστικού τοπίου με το φυσικό τοπίο που το περιβάλλει;
3. Υπάρχει διάκριση ανάμεσα σε διαχρονικό-εφήμερο και φυσικό-τεχνητό στις Κυκλαδικές ακτές;
4. Το νέο διεθνές lifestyle και η κατευθυνόμενη επιλεκτικότητα του νεωτερικού ανθρώπου πως έχουν συμβάλει στο νέο τουριστικό μοντέλο ηδονής;
5. Πως έχει συμβάλει η αναθεώρηση της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του στην εφήμερη αστικοποίηση των Κυκλάδων;

10. Οι Κυκλάδες

Οι Κυκλάδες

Τα νησιά³⁵ του Αιγαίου οφείλουν τη δημιουργία τους στην διάσπαση και βύθιση της ηπείρου Αιγίδας. Οι Κυκλάδες είναι νησιωτικό σύμπλεγμα στο Αιγαίο πέλαγος που αποτελείται από 33 νησιά, εκ των οποίων τα 24 κατοικούνται, και πολυάριθμα μικρότερα νησιά και συστάδες νησιών. Η ονομασία τους προέρχεται από τον «κύκλο», περιγράφοντας έτσι το γενικό σχήμα αυτής της ομάδας νησιών³⁶: την κυκλική διάταξη γύρω από κάποιο νοητό κέντρο, αλλά, και με μια άλλη έννοια, την κεντρική θέση.³⁷ Οι Κυκλάδες είναι γενικά άνυδρες, με περιορισμένη χλωρίδα και πανίδα και μικρές εκτάσεις πρόσφορες για καλλιέργεια και κτηνοτροφία.³⁸ Χαρακτηρίζονται κατά κανόνα από ήπιο κλίμα και ενδιαφέρον περιβάλλον με φυσικούς ή πολιτιστικούς όρους.³⁹ Το ανάγλυφο χαρακτηρίζεται κυρίως βραχώδες με απότομες εδαφικές εναλλαγές και πολλά χιλιόμετρα συνολικών ακτογραμμών⁴⁰ και παραλιών.

Πριν ακόμη την σύσταση του νεοελληνικού κράτους, η οικονομία των Κυκλάδων βασιζόταν στην καλλιεργήσιμη γη, την παραγωγή ελαιολάδου, κρασιού και σιτηρών. Ακόμη, η κτηνοτροφία και η αλιεία ήταν σημαντικοί οικονομικοί παράγοντες για το Κυκλαδικό σύμπλεγμα, ενώ σε περιόδους μεταξύ 1830 και 1965⁴¹ παρατηρείται και η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου των νησιών. Σήμερα, η αγροτική παραγωγή και ο πρωτογενής τομέας έχουν απαξιωθεί και το μεγαλύτερο μέρος των 117.840 μόνιμων κατοίκων⁴² ασχολείται με τον τουρισμό.

Το Αιγαίο, στον 20ο αιώνα, μαζί με τα νησιά του, αποτέλεσε μια γεωγραφική και πολιτισμική ενότητα με ιδιαίτερη ακτινοβολία στο σύγχρονο κόσμο, χάρη σε ένα εντυπωσιακό συνδυασμό παρελθόντος με το παρόν, της ιστορίας με τη φυσική ομορφιά και τις εγκόσμιες απολαύσεις. Αυτό ακριβώς το σύγχρονο και αντιφατικό Αιγαίο μας βοήθησε να βρούμε το νόημα του παρελθόντος που είχε ανάγκη ο 20ος αιώνας για να δικαιώσει το αισθητικό και τεχνολογικό μοντερνισμό του και τα εργαλεία που μεταχειρίστηκε για να οικοδομήσει τη μαγεία του διαχρονικού πολιτισμού του.⁴³

35. Ο όρος «νησί» προέρχεται από τον λατινικό όρο insula- απομόνωση. Μολοντί καταγράφονται αρκετές προσπάθειες εννοιολογικού προσδιορισμού του όρου «νησί», παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις στους ορισμούς. Διαχρονικά το νησί συσχετίζεται με έννοιες όπως το όριο και ο περιορισμός. Ο ιδιαίτερος αυτός σχηματισμός του νησιού, περιπλέκει και εξάρει διαχρονικά την ανθρώπινη φαντασία και εναλλακτικά προ-οιούνται ως τόπος εξορίας και ως σύμβολο αθωότητας και ψυχικής ελευθερίας.». Μανωλίδης Κ., *Ασκήσεις εδάφους: Επιστημονικές για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 382

36. Σύμφωνα με την καίρια επισήμανση του Massimo Cacciari, συνθήκη ύπαρξης του νησιού είναι η κατάσταση διαχωρισμού, της απομόνωσης (isola). Το νησί, ως αποτέλεσμα μιας πράξης αποκοπής, ως κλάσμα, ως μέρος, ήδη υπονοεί το όλον της καταγωγής του και διαμορφώνει το πεδίο σύγκρισης και αναμέτρησής του.

Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 14

37. Φιλιππίδης Δ.(επιμ.), *Νησιά του Αιγαίου: αρχιτεκτονική*, Μέλισσα, Αθήνα, 2003, σ. 131

38. <https://cycladic.gr/page/geografia>

39. Barke M. *The growth and changing pattern of second homes in Spain in the 1970's*, Scottish, 1991

40. Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου διαθέτει συνολική επιφάνεια ακτών 5.055 τετραγωνικά χιλιόμετρα με συνολικό μήκος ακτογραμμής 3.281 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Από Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα, 2012

41. Στα κυκλαδονήσια, τα σιδηρομεταλλεύματα ιδιαίτερα υπέστησαν έντονη εκμετάλλευση. Μέχρι πρόσφατα, το 1965, λειτουργούσαν τα μεταλλεία σιδήρου στη Σέριφο. Όλα τα άλλα μεταλλεύματα, θειούχα ή μαγγανιούχα, έτυχαν μιας προσπάθειας έρευνας ή εκμετάλλευσης που δεν ευόδωσε ή δεν ολοκληρώθηκε. Μπελαβίλας Ν., Παπαστεφαννάκη Λ., (επιμ.), *Ορυχεία στο Αιγαίο, Βιομηχανική Αρχαιολογία στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα 2009, σ.29

42. Σύμφωνα με την απογραφή του 2011

43. Φιλιππίδης Δ.(επιμ.), ο.π, σ.76

11. Ψαρού, Μύκονος, καλοκαίρι 2018, κορεσμένο παραλιακό τοπίο από εφήμερες κατασκευές και αυστηρά οριοθετημένο από τις κτιριακές εγκαταστάσεις στο μέτωπό του.

2. Το νομοθετικό & στατιστικό πλαίσιο

2.1. Τα παραλιακά τοπία των κανόνων

Πριν εξετάσουμε τις μεταβολές στα παραλιακά τοπία των Κυκλάδων, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε το πλαίσιο που έθεσε από νωρίς τους κανόνες και τους περιορισμούς στους αιγιαλούς και τις παραλίες. Μια σειρά από νόμους, διατάγματα και τροποποιήσεις, προσπαθούν να ορίσουν τη ζώνη των παραλιών και την τουριστική τους εκμετάλλευση.

Παρότι διαθέτουν μεγάλο ποσοστό παράκτιων ζωνών (με ακτογραμμή πάνω από 2.050 χλμ. και σύνολο παραλιών πάνω από 465), στις Κυκλάδες, και γενικότερα στην Ελλάδα, δεν έχει καθοριστεί ούτε ασκηθεί συντονισμένη και ολοκληρωμένη πολιτική για τις ακτές. Ο Α. Νόμος (ΦΕΚ 154Α') «περί αιγιαλού και παραλίας» 2344/1940, επί 60 έτη, αποτέλεσε το μοναδικό θεσμικό εργαλείο για την προστασία των ακτών,⁴⁴ με περιεχόμενο που

44. Η γενική νομολογία που συνδέει την οικιστική ανάπτυξη με την παράκτια ζώνη στον ελληνικό χώρο, αφορά κυρίως:

- στην απόσταση οικοδομών και κτιρίων από την οριογραμμή αιγιαλού,
- στην κατεδάφιση αυθαίρετων κτισμάτων στον αιγιαλό και προστασία του από την αυθαίρετη κατάληψη [Α.Ν. 2344/1940, αρθ. 24] σύμφωνα με νομολογία του ΣτΕ [απ. 738/1989] η οποία για την κήρυξη κατεδάφισης ορίζει αρμόδιο τον οικονομικό έφορο και όχι την πολεοδομία,
- σε διόδους προσπέλασης προς τις ακτές [Ν.Δ 439/1970 αρθ. 2], και
- σε περιφράξεις παραλιακών κτημάτων - οικοπέδων σε περιοχές εκτός σχεδίου πόλεων ή οικισμών σε ζώνη πλάτους 500

αφορούσε, εκτός από την έννοια και τον καθορισμό του αιγιαλού και της παραλίας, στην παραχώρηση της χρήσης τους για την εξυπηρέτηση τουριστικών και άλλων σκοπών, στην κατασκευή έργων για την εκμετάλλευσή τους, κ.α. Επισημαίνεται ότι κατά τη διάρκεια της ισχύος του συμπληρώθηκε με τα ΝΔ/γμματα: 439/1970 και 393/1974 καθώς και από το Ν. 1337/1983. Η αντικατάστασή του θεωρήθηκε αναγκαία για την αντιμετώπιση σύγχρονων και επειγουσών αναγκών των περιβαλλοντικών επιταγών και των δυσμενών μετασχηματισμών του παράκτιου χώρου (εξαιτίας της οικιστικής έκρηξης και τουριστικής ανάπτυξης, κλπ.).⁴⁵

Ο καθορισμός της παράκτιας ζώνης τόσο μέσω του Α.Ν 2344/1940, όσο και του Ν. 2971/2001 πραγματοποιείται με κριτήρια το ιδιοκτησιακό καθεστώς, την ανάγκη εξυπηρέτησης της επικοινωνίας μεταξύ ξηράς-θάλασσας ή της χρήσης, κι όχι με περιβαλλοντικά, γεωλογικά, και άλλα.⁴⁶

Κύρια σημεία κριτικής ήταν η ταυτότητα του κοινόχρηστου χαρακτήρα και η δυνατότητα προσπελασιμότητας από το κοινό, η αξιοποίηση και ανάπτυξη, ο καθορισμός της γραμμής του αιγιαλού, κ.α. Απουσίασε η επαρκής θεσμική κατοχύρωση του τοπίου και η στρατηγική προστασίας και ανάδειξής του στους ελληνικούς κρατικούς μηχανισμούς χωρικής, πολεοδομικής και τουριστικής ανάπτυξης, την ίδια στιγμή που στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες είχε κατ' επανάληψη εξυψωθεί και αναγνωριστεί.⁴⁷

«Η αξιοποίηση των ασαφών πολεοδομικών διατάξεων, οι αλληλοεπικαλύψεις της νομοθεσίας, η παντελής έλλειψη ελέγχου από τις πολεοδομικές αρχές και η σιωπηρή συναίνεση των τοπικών αρχών συγκροτούν το πλέγμα των κοινωνικών διαδικασιών παραγωγής του τοπίου, γνωστό σε όλα τα νησιά των Κυκλάδων».⁴⁸

Βασική παρατήρηση είναι ότι τα ήδη υφιστάμενα προβλήματα όπως παράνομη αλλοίωση της ακτογραμμής, καταπάτηση ακτών από παρακείμενες ιδιοκτησίες, έντονη οικειοποίηση από εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό, κλπ. πηγάζουν από πρακτικές που παρεκκλίνουν των κανόνων και διαμορφώνουν την σημερινή κατάσταση των παραλιακών τοπίων. Επομένως, η εξέλιξη της νομοθεσίας για τον αιγιαλό και την παραλία αποτελεί μείζον ζήτημα του πολεοδομικού, του χωροταξικού και του περιβαλλοντικού σχεδιασμού.⁴⁹

μ. από την ακτή ή όχθη δημόσιων λιμνών [Ν. 1337/1986, αρθ. 23, παρ. 1, 2, 7] από την απαγόρευση των οποίων καθώς και τη διαδικασία κατεδάφισης [αποφ. ΥΠ.ΧΟΠ 44353/18.12.1983 ΦΕΚ 466Β, 16.08.1983] όσων εμποδίζουν την πρόσβαση στην ακτή.

Από Σταματίου Ε., Διαχείριση Περιβάλλοντος - Πολιτικές για την προστασία των ακτών της Ελλάδας - Η εμπειρία από το χώρο της Μεσογείου, Διδακτορική Διατριβή, Τ.Α.Π.Α, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1997

45. Μιχαήλ Ι.Μ., Προστασία Περιβάλλοντος και Πολεοδομία, ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, τομ. 4, τ. 1-2: 167-182, 1984

46. Γκέσκου Ι., Διαχείριση παράκτιου χώρου, γενική θεώρηση-ειδικά θέματα, σημειώσεις παραδόσεων, ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος.

47. Τερκενλή Θ., Τουριστικά Τοπία, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ.187

48. Φαρούπου Α., Παραθεριστική οικοπεδοποίηση στην Αντίπαρο, από Χατζημιχάλης Κ., (επιμ.), Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά, Μέλισσα, Αθήνα, 2011, σ.223

49. Σταματίου Ε., Εξελίξεις της νομοθεσίας για τον αιγιαλό και την παραλία - Οικιστική ανάπτυξη - Προβλέψεις, παραβλέψεις και επιπτώσεις στον παράκτιο χώρο, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 9(22):513-536, ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2003

2.2. Οι παραλίες των αφίξεων

Η τουριστική βιομηχανία είναι επίμονη όχι μόνο στην ανάπτυξη στρατηγικών προβολής που στοχεύουν στην αύξηση του πλήθους των επισκεπτών σε μία περιοχή αλλά και στον σχεδιασμό και στην ανάπτυξη αυτών των περιοχών με τέτοιο τρόπο ώστε ν' ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων.⁵⁰ Μόλις μερικές δεκαετίες πριν και συγκεκριμένα το 1950, ο αριθμός των αφίξεων των περιηγητών σε όλη τη χώρα ήταν μόλις 33.000, όσο περίπου και ο πληθυσμός του Ρεθύμνου. Η ανάπτυξη του κλάδου γίνεται εμφανής και στατιστικά: το 1970, οι αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα έχουν ξεπεράσει το 1,6 εκατ. (+302,87% σε σχέση με το 1960) και το 1980 φτάνουν πλέον στα 5,2 εκατ. (+227,56%, σε σχέση με το 1970), πριν διαμορφωθούν στα 8,87 εκατ. το 1990⁵¹.

Οι Κυκλάδες των 118 χιλιάδων μόνιμων κατοίκων⁵² καλούνται το 2001 να φιλοξενήσουν τους εφήμερους περιηγητές του τόπου τους σε αριθμό πολύ μεγαλύτερο από τον συνολικό πληθυσμό τους. Πιο συγκεκριμένα, 1.7 εκατ. επιβάτες πλοίων⁵³ αναχώρησαν από την ηπειρωτική Ελλάδα προς τις Κυκλάδες, ενώ οι διεθνείς και εσωτερικές

50. Τσιγαρίδα Ελένη, Το αυθεντικό-οι μύθοι και οι αλήθειες της τουριστικής αρχιτεκτονικής: Άρης Κωνσταντινίδης και ΕΟΤ, από Καζάζη Γ. (επιμ.), Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σ. 455.

51. <http://www.iefimerida.gr>

52. Σύμφωνα με την απογραφή του 2011, 117.840 είναι ο ακριβής αριθμός

53. Τα στατιστικά αντλήθηκαν από τον Οργανισμό Λιμένος Πειραιώς Α.Ε και τον Οργανισμό Λιμένος Ραφίνας Α.Ε (1.739.420 για την ακρίβεια)

αφίξεις πτήσεων στο Κυκλαδικό σύμπλεγμα ανέρχονται στις 487 χιλιάδες.⁵⁴ Συνολικά καταμετρούνται σχεδόν 2,3 εκατ. επισκέπτες-περιηγητές καθ' όλη την τουριστική περίοδο.

Ερχόμενοι στο σήμερα και συγκεκριμένα στο 2016 οι αφίξεις των επισκεπτών συνεχίζουν να εμφανίζουν μία τρομακτικά ανοδική πορεία με 4.5 εκατ. τουρίστες⁵⁵ να αποβιβάζονται στα λιμάνια των Κυκλάδων, 690 χιλιάδες να καταφθάνουν με διεθνείς πτήσεις⁵⁶ και 589 χιλιάδες να προσεγγίζουν τον προορισμό τους με εσωτερικές πτήσεις.⁵⁷ Σημαντικό στοιχείο στην καταμέτρηση αυτών των εφήμερων επισκεπτών είναι και οι αφίξεις των τουριστών με κρουαζιερόπλοια που ανέρχονται στο 1.5 εκατ.⁵⁸ Συνολικά σχεδόν 7,4 εκατ. ημιμόνιμων επισκεπτών-περιηγητών σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα από τον Απρίλιο έως και τον Οκτώβρη. «Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών συνιστούν μια τεράστια δυναμική που “ανασκηνοθετεί” το χώρο με τελική έκβαση την κατάκτηση και “εξημέρωση” των πλέον άθικτων περιοχών».⁵⁹ Το ζήτημα της διόγκωσης των αφίξεων των τουριστών στις Κυκλάδες θα μας απασχολήσει στο προσεχές μέλλον καθώς αυτή η υπερσυσσώρευση κόσμου ήδη δείχνει τα σημάδια αλλοίωσης του νησιωτικού συμπλέγματος.

12. Τήνος, Ιούλιος 2006, ιδιοκτήτες “Rooms to let” και άλλων καταλυμάτων βγαίνουν στο λιμάνι προς άγραν τουριστών.

54. Σύμφωνα με το Insete και την ελληνική στατιστική υπηρεσία: 286.905 ήταν οι αφίξεις επιβατών από διεθνείς πτήσεις και περίπου 200.000 οι αφίξεις από πτήσεις εσωτερικού προς τις Κυκλάδες. (486.905 είναι ο ακριβής αριθμός)

55 Σύμφωνα με το InSete, www.insete.gr (4.553.336 για την ακρίβεια)

56 ο.π, στα στατιστικά είναι καταγεγραμμένες οι πτήσεις προς Μύκονο, Σαντορίνη, Νάξο και Σύρο (690.599 είναι ο ακριβής αριθμός)

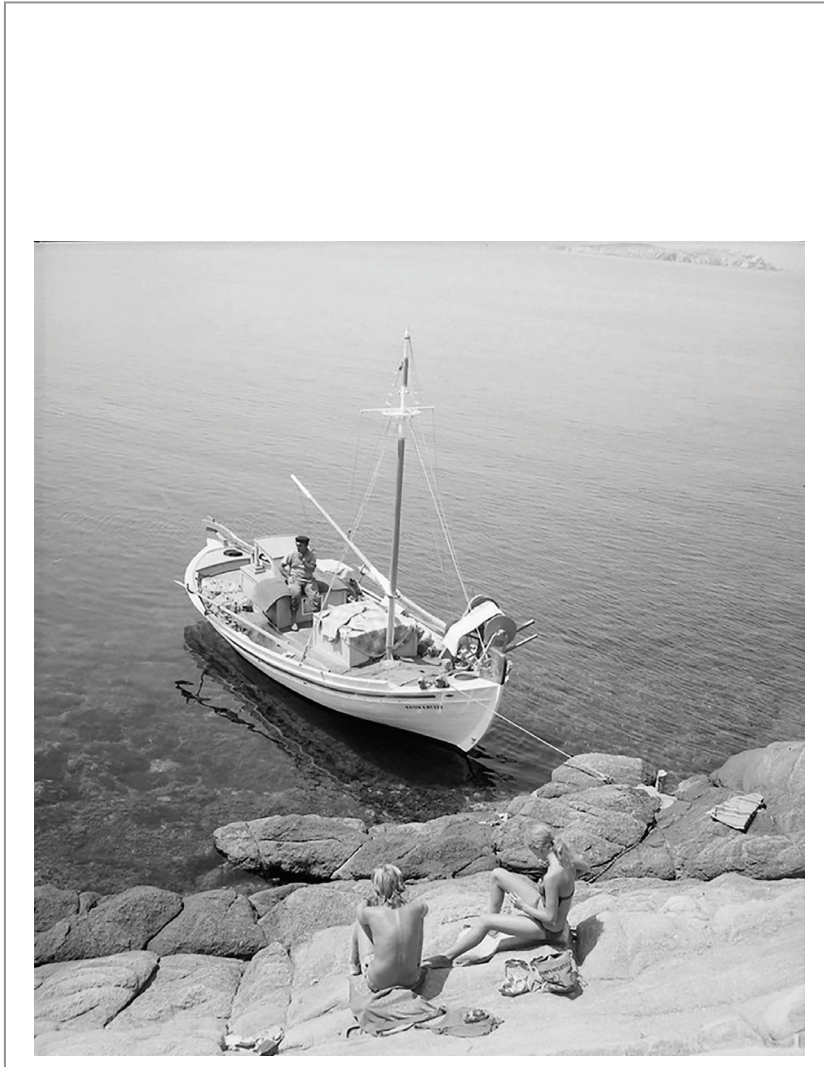
57. ο.π, στα στατιστικά είναι καταγεγραμμένες οι πτήσεις προς Μύκονο, Μήλο, Νάξο, Πάρο, Σαντορίνη και Σύρο (589.173 είναι ο ακριβής αριθμός)

58. ο.π, έχουν καταγραφεί οι αφίξεις μόνο στα λιμάνια: Μυκόνου, Σαντορίνης, Σύρου, Μήλου, Νάξου, Πάρου και Άνδρου (1.553.673 για την ακρίβεια)

59. Ζάχος Ε. Παπαζαχαρίου, Διασταυρώσεις διεκδίκησης της υπαίθρου και της πόλης ορατές στο τοπίο, από Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ., (επιμ.), Η διεκδίκηση της Υπαίθρου: φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα, εκδόσεις «Ίνδικτος», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Βόλος, 2008, σσ. 89-90.

“Κι ύστερα, τις τελευταίες δύο-τρεις δεκαετίες, τα νησιά και οι ακτές του Αιγαίου, με άνισο τρόπο από τόπο σε τόπο είναι αλήθεια, απέκτησαν πολλές εκατοντάδες χιλιάδες- δεν ξέρω πόσους- ημιμόνιμους κατοίκους, ξενομερίτες, νεονομάδες: τον κόσμο της δεύτερης κατοικίας, που διατηρεί μόνιμους δεσμούς με το αιγαιακό παραθεριστικό του ενδιαίτημα. Γι’ αυτό, πιστεύω, μπορούμε να θεωρήσουμε το Αιγαίο ως μια ιδιόμορφη μεγαλούπολη [...] με άπειρες γειτονιές, συνοικίες, διαμερίσματα, προάστια και περαστικές συγκεντρώσεις”.

Ελεφαντής Α. Βαπόρια,
θέλουμε θαπόρια, από Κοτζιά
Κ., Κωνσταντόπουλος Η.,
Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ.
(επιμ.), Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη,
FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 50

13. Λουόμενοι και ψαράς μοιράζονται μια καλοκαιρινή σιωπή σε βραχώδες τμήμα παραλίας της Μυκόνου, μακριά από κάθε ένδειξη εφήμερων στοιχείων που είχαν ξεκινήσει να εμφανίζονται σταδιακά εκείνη τη δεκαετία, 1975.

3. Τα παραλιακά τοπία των Κυκλάδων πριν και μετά τον μαζικό τουρισμό | Συγκριτική προσέγγιση

Για να αντιληφθούμε τις μεταβολές που έχει δεχθεί και εξακολουθεί να δέχεται το τοπίο των Κυκλάδων από τις εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τον σχηματισμό του τοπίου πριν την άφιξη του μαζικού τουρισμού. Εξίσου σημαντικό στοιχείο αποτελεί και η σχέση του ανθρώπινου σώματος με το τοπίο στην εν λόγω εποχή. Παίρνοντας ως αφορμή τον τίτλο του βιβλίου του Bernard Rudofsky "Architecture without Architects: A short introduction to non-pedigreed Architecture", που προέβαλε τη μη επώνυμη αρχιτεκτονική, εισάγοντας μια τάση αντί-νεωτερική το 1966, θα μπορούσαμε σε μια ελεύθερη προσέγγιση να υποστηρίξουμε ότι αυτή η λεγόμενη «Αρχιτεκτονική χωρίς Αρχιτέκτονες» βρίσκεται έδαφος στο τοπίο των Κυκλάδων πριν την άφιξη των χιλιάδων ημιμόνιμων κατοίκων. Συνεπώς, το διαμορφωμένο τοπίο πριν το 1970 θα μπορούσε να ονομαστεί «Τοπίο χωρίς Αρχιτέκτονες» και να συγκριθεί με την εικόνα του σήμερα, ενός «τοπίου διασκέδασης». Σ' αυτά τα τοπία περιλαμβάνονται από τη μία οι οικισμοί των Κυκλάδων, που δεν θα μας απασχολήσουν συγκριτικά στην εν λόγω εργασία, και από την άλλη τα παραλιακά τους μέτωπα εκτός των οικισμών, με κοινό παρονομαστή την ύπαρξη του ανθρώπινου σώματος μέσα σ' αυτά.

Το τοπίο της υπαίθρου αποτελεί την κορύφωση μιας διαδικασίας κοινής σε όλες τις Κυκλάδες: της συνεχούς παρέμβασης του ανθρώπου στη φύση, με ευεργετικά, για τον ίδιο αλλά και το φυσικό περιβάλλον, αποτελέσματα. Πρόκειται για κοινωνική διαδικασία με την οποία οργανώνεται ο χώρος της καθημερινής ζωής ως συστατικό της αγροτικής οικονομίας.⁶⁰ Οι κάτοικοι των Κυκλάδων για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους διαμόρφωσαν πεζούλες⁶¹ για καλλιέργεια, λατομεία και ορυχεία για εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου και κτίσματα που συνέβαλλαν στις αγροτικές εργασίες. Πρόκειται για διαφορετικές παράλληλες και πολλές φορές αλληλοεπηρεαζόμενες ιστορίες που αποτυπώθηκαν στο χώρο. Στα παραλιακά⁶² τοπία των Κυκλάδων, σε αντίθεση με τα αγροτικά, είναι εμφανής η παντελής απουσία ανθρώπινης επέμβασης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70. Το πετρώδες χερσαίο ανάγλυφο με τις

60. Καραλή Μ., Μονεμβασίτου Α., *Ανθρωπογενής Ύπαιθρος και Περιστεριώνες στην Τήνο*, από Χατζημιχάλης Κ., (επιμ.), *Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά*, Μέλισσα, Αθήνα, 2011, σ.202

61. Αναβαθμίδες ή αναβαθμοί, κοινώς πεζούλες, είναι τα τεχνητά οριζόντια εδάφη που δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο πάνω σε επικλινείς εκτάσεις, με σκοπό την καλλιέργεια. Η αντιστήριξη γινόταν, συνήθως, με απλούς αναλημματικούς τοίχους, κατασκευασμένους με απλή ξερολιθιά, δηλαδή με πέτρες ακατέργαστες ή ελάχιστα πελεκημένες, χωρίς χρήση συνδετικού κονιάματος, Πετανίδου Θ., *Αναβαθμοί, αναπόσπαστο στοιχείο του νησιωτικού τοπίου*, από ο.π, σ.216

62. Η παραλία ή «πάραλος γη» λέγεται ζώνη ξηράς που εκτείνεται από τον αιγιαλό και προς την ενδοχώρα και παρουσιάζει την αυτή σύσταση, δηλαδή μέχρι να καταστεί αυτή ορεινή.

14. Πάνορμος, Μύκονος, αμμώδης ακτή με μεγάλο εύρος αιγιαλού, 1980.

15. Super Paradise, Μύκονος, βραχώδης ακτή με μεγάλες κλίσεις και υψομετρικές διαφορές καθώς και μικρότερο εύρος αιγιαλού. Δυσκολία προσέγγισης του παραλιακού τοπίου, ένασυμα περιήγησης-εναρμόνισης περπατώντας το τοπίο ή πλέοντας προς αυτό, 1975.

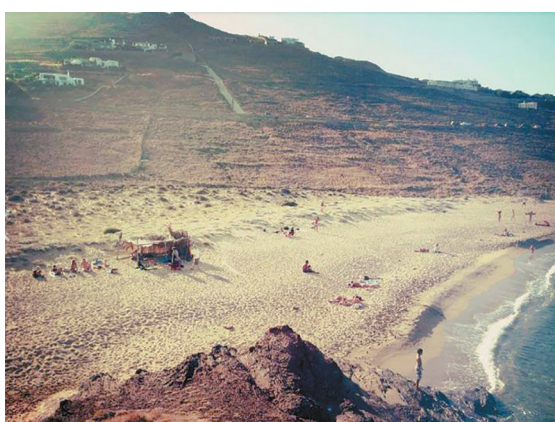
“Το τοπίο είναι μια απειρία καταστάσεων, αλλά μπορεί να καταγραφεί, να αναλυθεί, να ταξινομηθεί, να μελετηθεί. Το τοπίο είναι ένας λαβύρινθος του βιωμένου και του φανταστικού. Το τοπίο είναι η φύση, ο φυσικός γεωγραφικός χώρος. Το τοπίο είναι η σύνθετη ιστορική συγκρότηση της κατοικημένης από τον άνθρωπο φύσης.”

Φατούρος Δ.

Κατάλογος σημειώσεων, Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 49/2006

16. Μικρή ακτή κοντά στον Καλαφάτη, Μύκονος, βραχώδεις και δυσβατο ανάγλυφο. Προσέγγιση μέσω θαλάσσης, θυμίζει ακτές όπως το Super Paradise την δεκαετία του '70 αλλά σε μικρογραφία, Σεπτέμβριος 2018.

17. Άγιος Σώστης, Μύκονος, η θρυλική τέντα των χίπς, μια “εφήμερη” οικειοποίηση του παραλιακού τοπίου στις αρχές της. Η παραλία του Άγιου Σώστη μπορεί να θεωρηθεί “τυχερή” καθώς η εικόνα της σήμερα είναι ακριβώς ίδια με την συγκεκριμένη απεικόνιση του 1979.

εντυπωσιακές πτυχωσεις καλύπτεται ελαφρά από την αραιή χαμηλή φυσική χλωρίδα που είναι τυπική της ευρύτερης ξηρής περιοχής των Κυκλάδων.⁶³ Η μορφολογία των ακτών ελέγχεται⁶⁴ και οριοθετείται από την ύπαρξη των βραχωδών τμημάτων του κάθε νησιού. Άλλοτε εντοπίζονται δύσβατες ή άβατες ακτές και άλλοτε αναπτύσσονται εκτενείς ομαλές ακτές με άμμο. Οι βραχώδεις ακτές, συνήθως χαρακτηρίζονται από μεγάλες κλίσεις ή μεγάλες υψομετρικές διαφορές και έχουν κατά κανόνα περιορισμένο εύρος αιγιαλού, αντίθετα, οι αμμώδεις ακτές χαρακτηρίζονται από εδάφη με χαμηλές κλίσεις και μεγάλο εύρος αιγιαλού.⁶⁵ Τα είδη αυτά των ακτών αποτελούν τυπικά μορφολογικά χαρακτηριστικά των Κυκλάδων.⁶⁶

Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το τοπίο που περιβάλλει τις ακτές λειτουργεί σαν όριο που ενίοτε δυσκολεύει την πρόσβαση στο επίπεδο τμήμα της παραλίας.⁶⁷ Συνεπώς, η προσέγγιση της ακτής καθίσταται ως μια διαδικασία περιήγησης, εναρμόνισης και ανάγνωσης του τοπίου για την είσοδο σ' αυτήν. *«Εδώ μπορούμε να διαπιστώσουμε μία εγγενή διαφοροποίηση της εμπειρίας του τοπίου από την εποχή της περιπατητικής ενσωμάτωσης μέσα σε αυτό, όπως ακόμα γινόταν στις αρχές του εικοστού αιώνα»*,⁶⁸ προς την τωρινή εποχή της φαινομενικής παρουσίας του ανθρώπινου σώματος στο τοπίο.

Το παραλιακό τοπίο είναι ο ενδιάμεσος χώρος μεταξύ του χερσαίου τμήματος του νησιού και της θάλασσας που το περιβάλλει. Ο ενδιάμεσος αυτός χώρος δέχεται πιέσεις και οριοθετείται από το τοπίο που τον περιβάλλει και από τη στάθμη της θάλασσας που αλλάζει ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Αποτελεί επίσης, τον χώρο όπου συνυπάρχουν οι άνθρωποι χωρίς κοινωνικές διακρίσεις και λαμβάνουν χώρα όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες και μορφοποιήσεις του παραλιακού τοπίου. Σύμφωνα με τον John Jakle⁶⁹ *«μέσα από τη χρήση ενός τοπίου απορρέουν ικανοποιήσεις και δυσανεμίες, επάνω στις οποίες στηρίζονται και τα αναμενόμενα μελλοντικά σχήματα συμπεριφοράς»*. *«Έτσι το αντιληπτικό αντικείμενο, στην συγκεκριμένη περίπτωση το τοπίο, δεν αποτελεί μία ιδεώδη ενότητα που κατέχει ο νους, όπως για παράδειγμα μια γεωμετρική έννοια. Είναι μια ολότητα ανοιχτή στον ορίζοντα, ενός άπειρου αριθμού αντιληπτικών, που αναμιγνύονται μεταξύ τους με βάση κάποιο συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος καθορίζει με τη σειρά του την ίδια τη φύση του αντικειμένου-τοπίου»*.⁷⁰

63. Καρύμπαλης Ε., Οι ακτές της Κιμώλου & οι γεωμορφολογικές αλλαγές στις Κυκλάδες, από Χατζημιχάλης Κ.,(επιμ.), Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά, Μέλισσα, Αθήνα, 2011, σ.242

64. Βουγιουκαλάκης Γ., Τα ηφαιστειακά τοπία του Αιγαίου, από ο.π, σ.237

65. Κόκκαλη Α., «Διαχείριση Παράκτιων Περιοχών», Μεταπτυχιακή εργασία Τμήματος Επιστημών της Θάλασσας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2008

66. Καρύμπαλης Ε., ο.π., σ. 242

67. Σύμφωνα πάντα με το άρθρο 1 του Ν. 2971/2001:

Παραλία είναι η ζώνη που προστίθεται στον αιγιαλό, καθορίζεται δε σε πλάτος μέχρι και πενήντα (50) μέτρα από την οριογραμμή του αιγιαλού, προς εξυπηρέτηση της επικοινωνίας της ξηράς με τη θάλασσα και αντίστροφα.

68. Κοτιώνης Ζ., Μορφοποιητική: σωματικά ενεργήματα στο τοπίο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Αθήνα-Βόλος, 2007, σ. 12

69. Jakle, John A., *The visual elements of landscape*, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1987

70. Ponty M., *The visible and the invisible*, μτφ. Alphonso Lingis, εκδ. Northwestern University Press, 1968, σ. 218

“Ο ταξιδιώτης ήταν ενεργητικός. Αναζητούσε περιπέτεια, εμπειρίες...
Ο τουρίστας είναι παθητικός. Περμένει να του έρθουν τα
ενδιαφέροντα.”

D. J. Boorstin, αμερικανός ιστορικός, 1914-200

18. Βουτιά στα καλοκαιρινά δροσερά νερά.

19. Καμάρι, Σαντορίνη, από αριστερά προς τα δεξιά αεροφωτογραφία 1945, χειμώνας 2016 και καλοκαίρι 2016.

3.1. Η περίπτωση της Σαντορίνης

Α. Καμάρι

Το κοσμοπολίτικο Καμάρι είναι ένα διαρκώς αναπτυσσόμενο παραθαλάσσιο τουριστικό θέρετρο της Σαντορίνης στην νοτιοανατολική πλευρά του νησιού (απέχει 9 χιλιόμετρα από τα Φηρά), στο οποίο ξεκίνησε η μεγάλη περίοδος ανάπτυξής του μετά τον σεισμό του 1956⁷¹, με την ανοικοδόμηση και εξάπλωση του. Η παραλία στο Καμάρι θεωρείται από τις μεγαλύτερες στο σύμπλεγμα των Κυκλάδων, αφού εκτείνεται σε απόσταση 5 χιλιομέτρων κατά μήκος της ακτής του νησιού.⁷² Στο νότιο άκρο της, σε λαξευμένο βράχο από την αρχαιότητα, βρίσκεται η καμάρα στην οποία οφείλει την ονομασία του οικισμός. Η οργανωμένη παραλία με την πλατιά αμμουδιά αποτελεί σημείο αναφοράς για όσους επισκέπτονται τη Σαντορίνη τους καλοκαιρινούς μήνες.

Φαινομενικά ατελείωτη, με την μαύρη ηφαιστειακή άμμο να είναι σε τέλεια αντίθεση με το τουρκουάζ μπλε της θάλασσας, δημιουργώντας ένα φανταστικό σκηνικό σε συνδυασμό με το τόσο επιβλητικό Μέσα Βουνό στην νότια άκρη. Στο μέτωπό της διακρίνεται μια ζώνη πολλών

71. <http://www.santorini-hotels.gr/>

72. <http://www.pamediakopes.gr/>

20.

22.

20,21. Η απέραντη έκταση της παραλίας στο Καμάρι με ελάχιστα κτίσματα περί το 1910.

22. Σταδιακή επέκταση του οικισμού στο Καμάρι, διακρίνονται ακόμη καλλιέργειες πίσω από τα πρώτα κτίσματα κοντά στο παραλιακό τοπίο. Στα δεξιά το Μέσα βουνό, περί το 1980.

23. Ψαράδες ξεμπλέκουν και ετοιμάζουν τα δίχτυα τους, ίσως τα μόνα "ημιμόνιμα" στοιχεία που δεχόταν το παραλιακό τοπίο εκείνες τις δεκαετίες, περί το 1970.

24. Διακρίνουμε το φίλτρο δέντρων μεταξύ του παραλιακού τοπίου και των καλλιέργειών της περιοχής καθώς και τα πρώτα κτίσματα που τοποθετούνται πάνω στο όριο της ακτής. Απουσιάζουν εφήμερα στοιχεία και το τοπίο επικρατεί, 1980.

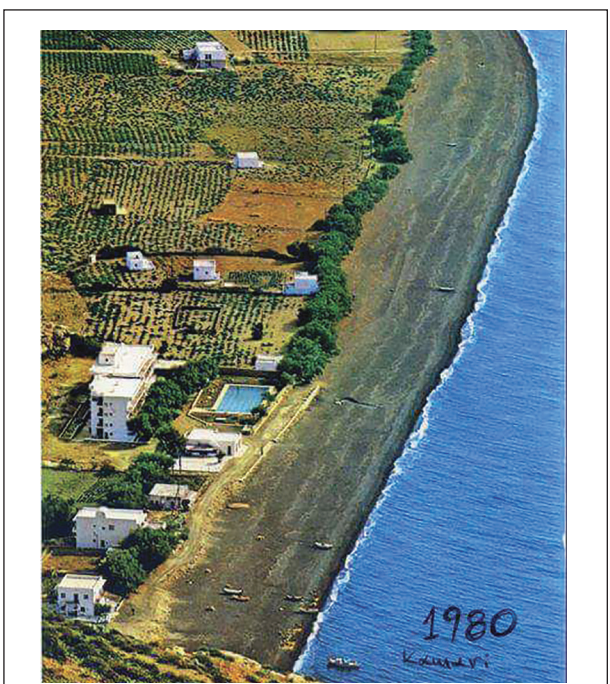
25. Χειμερινή άποψη του Μέσα Βουνού χωρίς καμιά από τις εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό να φορτώνουν το τοπίο, 2017

21.

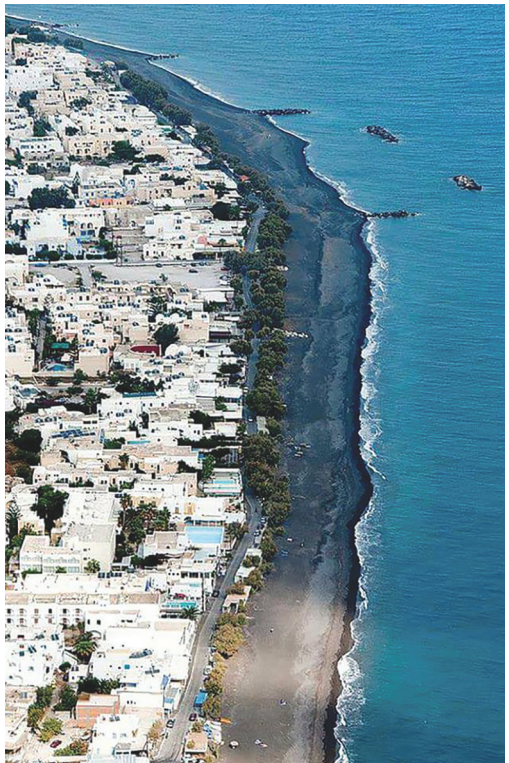
23.

24.

25.

26.

26,27. Χειμερινή απεικόνιση σε ενεστώτα χρόνο από το Μέσα Βουνό προς το παραλιακό τοπίο στο Καμάρι. Μεγάλες ομοιότητες με τις απόψεις παλιότερων δεκαετιών καθώς απουσιάζουν τα εφήμερα στοιχεία για τον τουρισμό.

28. Χειμερινή άποψη από την παραλία στο Καμάρι με τα φυσικά στοιχεία να επικρατούν. Το παραλιακό τοπίο μπορεί να σκιαστεί και από τα δέντρα του, 2017.

29,30. Θερινές απεικονίσεις σε ενεστώτα χρόνο. Διακρίνεται η εκτεταμένη εργαλειοποίηση και εκμετάλλευση του παραλιακού τοπίου υποβαθμίζοντας την υπόσταση του σε όλη του την έκταση με ελάχιστα κενά μεταξύ ομαδών εφήμερων κατασκευών.

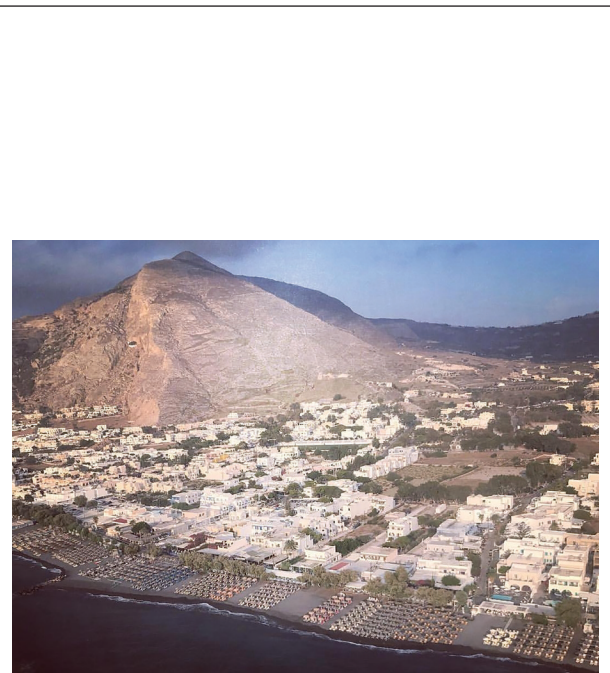
27.

28.

29.

30.

31.

32.

31-33. Εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό (ομπρέλες, καθίσματα, ξαπλώστρες, τραπέζια, σκίαστρα κλπ) με μόνο σκοπό την αξιοποίηση τους για το κέρδος και άρα την κατανάλωση του τοπίου. Διακρίνονται επίσης ξύλινες επιφάνειες που προκαθορίζουν την κίνηση του ανθρώπινου σώματος μέσα σ' αυτό το παραλιακό τοπίο της διασκέδασης και της αναψυχής.

αγροτικών εκτάσεων μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70, η οποία φαίνεται να καταλήγει σε μια σειρά από ευκαλύπτους και αλμυρικά σηματοδοτώντας το τέλος των αγροτικών τεμαχίων και το ξεκίνημα του παραλιακού τοπίου. Αυτή η συνέχεια του τοπίου δεν υφίσταται πια, με την έντονη οικιστική ανάπτυξη που ακολούθησε, διακρίνεται μονάχα σειρά δέντρων στο όριο της παραλίας.

Παράλληλα στην ακτή, πλέον, απλώνεται ένας πλακόστρωτος άξονας δίπλα από τους ευκαλύπτους και τα αλμυρικά ο οποίος διαθέτει ξενοδοχειακές μονάδες, καταστήματα εστίασης και οποιαδήποτε επιχείρηση συνδεδεμένη με τον τουρισμό. Η κάθετη προσέγγιση της παραλίας φαίνεται αδύνατη και η μόνη λύση διακρίνεται στον παράλληλο άξονα που εκτείνεται καθ' όλο το μήκος της παραλίας. Αποτελεί όριο για την ακτή με σηματοδοτημένες προσβάσεις μέσω σκαλών για τους λουόμενους. Η πλευρά του άξονα που συνορεύει με την ακτή αποτελεί ένα δεύτερο ελαφρύτερο όριο με στέγαστρα και κατασκευές που λειτουργούν ως μπαλκόνια προς τη θάλασσα για τις επιχειρήσεις που βρίσκονται στην απέναντι πλευρά του άξονα. Ενώ για του λουόμενους αποτελούν χτιστά κάθετα όρια για να καλυφθεί η υψομετρική διαφορά με το επίπεδο του δρόμου.

Απ' την άλλη, οι εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό εκτείνονται καθ' όλο το μήκος της ακτής με ξαπλώστρες, ομπρέλες, καθίσματα, τραπέζια, ξύλινες διαδρομές πάνω στην άμμο και εγκαταστάσεις για θαλάσσιες δραστηριότητες για την κάλυψη όλων των ανέσεων των τουριστών κατά τους θερινούς μήνες. Η πυκνότητα τους είναι σχεδόν όμοια σε όλη την έκταση του παραλιακού τοπίου αλλά παρατηρούμε εγκάρσια κενά σε σημεία που το μέτωπο της παραλίας δεν διαθέτει κάποιο κτίριο που μπορεί να εκμεταλλευτεί τον χώρο που ανοίγεται μπροστά του και έτσι επικρατεί το τοπίο. Ενώ το χειμώνα όλες αυτές οι κατασκευές και οι ανέσεις των ανθρώπινων σωμάτων εξαφανίζονται, με εξαίρεση τα στέγαστρα των καταστημάτων πάνω στο όριο της ακτής, και ανοίγεται καθολικά το παραλιακό τοπίο ξανά.

Εάν απομονώσουμε και αναλύσουμε το κομμάτι της παραλίας ξεκινώντας από το φίλτρο των δέντρων και καταλήγοντας στην ακτή θα παρατηρήσουμε μία πίεση που δημιουργεί ο οικισμός προς το παραλιακό τοπίο καθιστώντας το ,σε συνδυασμό με τις καταπατήσεις αιγιαλού και τις περιφράξεις, μικρότερο σε πλάτος σε σχέση με την αντίστοιχη εκδοχή της δεκαετίας του '70, με την αραιή εξάπλωση του οικισμού. Ενώ, πριν από τη δεκαετία του '70, η έννοια του οικισμού είναι σχεδόν ανύπαρκτη καθώς πρόκειται για διάσπαρτα οικήματα στο χώρο και καμία επέμβαση στο παραλιακό τοπίο, γεγονός που συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70. Με μία ανάλογη απομόνωση του παραλιακού τοπίου κατά την τωρινή χειμερινή περίοδο και την περίοδο της δεκαετίας του '70, εντοπίζονται μικρές διαφορές, όπως για παράδειγμα το πλάτος που προαναφέρθηκε, ενώ σε αντιπαραβολή αυτών των δύο τομών με την θερινή εκδοχή, παρατηρείται μεγάλη κάλυψη του παραλιακού τοπίου από εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό, αδυναμία προσπελασιμότητας και απομάκρυνση του ανθρώπου από την ουσιαστική φύση του τοπίου. Τα μόνα ίσως εφήμερα στοιχεία που παρατηρούνται πριν και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 στο παραλιακό τοπίο είναι οι βάρκες και τα δίχτυα αλιείας από τους ψαράδες.

34. Η μεγάλη έκταση του τοπίου και της παραλίας στο Καμάρι με σχεδόν κανένα κτίριο. Άποψη από την κορυφή του Μέσα Βουνού, 1898.

35. Σημερινή άποψη του οικισμού και της παραλίας στο Καμάρι κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Μεγάλη πύκνωση και πίεση του οικισμού προς το παραλιακό τοπίο καθώς και κορεσμός του τελευταίου από τις εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό.

“Η ανθρωπότητα δεν εκπροσωπεί μια εξέλιξη προς το καλύτερο ή το δυνατότερο ή το υψηλότερο, όπως πιστεύουν σήμερα. Η “πρόοδος” είναι απλώς μια μοντέρνα ιδέα, δηλαδή μια ψευδής ιδέα [...] η περαιτέρω ανάπτυξη δεν είναι ουδόλως, καθ’ οποιανδήποτε αναγκαιότητα, ανύψωση, επίταση, ενίσχυση.”

Φ. Νίτσε, Ο αντίχριστος, Μτφρ: Σ. Ζήσης, Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη, 2010, σελ 17

36. Περίσσα, Σαντορίνη, από αριστερά προς τα δεξιά αεροφωτογραφία 1945, χειμώνας 2016 και καλοκαίρι 2016.

Β. Περίσσα

Η παραλία της Περίσσας είναι από τις πιο δημοφιλής και πολυσύχναστες παραλίες στη Σαντορίνη⁷³, τοποθετημένη στο νοτιοανατολικό άκρο του νησιού, απλωμένη σε μήκος 7 χλμ. περίπου, είναι η πιο μεγάλη παραλία της Σαντορίνης, μαζί με τη συνέχεια της, τον Περίβολο και τον Αη Γιώργη⁷⁴ (απέχει 13 χιλιόμετρα από τα Φηρά). Ήταν ανέκαθεν τόπος παραθερισμού για τους κατοίκους του νησιού και αναπτύχθηκε μετά τους σεισμούς του 1956, οπότε άρχισε να πυκνοκατοικείται και αποτέλεσε μία από τις πρώτες παραλίες στο νησί που έχουν γίνει τουριστικά θέρετρα.

Έχει ψιλή μαύρη ηφαιστειακή άμμο και καταγάλανα νερά, βρίσκεται στη σκιά του εντυπωσιακού Μέσα Βουνού, που τη χωρίζει από το Καμάρι, και που πάνω του ήταν χτισμένη η Αρχαία Θήρα, ενώ ταυτόχρονα την προστατεύει από τα δυνατά καλοκαιρινά μελτέμια. Το τέλος της φαίνεται να αγγίζει τον ορίζοντα στο βάθος και δεν μπορεί να διακριθεί. Από την παραλία της Περίσσας ξεκινάει καραβάκι που τη συνδέει με το Καμάρι στην άλλη άκρη του Μέσα Βουνού. Διαθέτει πολλά κοινά στοιχεία με το παραλιακό τοπίο στο Καμάρι όπως ο παράλληλος άξονας στην παραλία για την διέλευση πεζών και οχημάτων ο οποίος διαθέτει επιχειρήσεις διασκέδασης, φαγητού, ξενοδοχειακές μονάδες και κάθε είδους τουριστικά συσχετιζόμενη επιχείρηση.

Ο πλακοστρωμένος παράλληλος άξονας στην παραλία, βοηθάει στην εξυπηρέτηση και την διέλευση κόσμου. Το γεγονός, επίσης, ότι βρίσκεται στην ίδια στάθμη με

73. <http://www.santorini.gr/>

74. <https://www.santoriniinfo.gr/>

το ξεκίνημα της αμμουδιάς της παραλίας, στο μεγαλύτερο μέρος του, καθιστά την κάθετη προσέλευση στο παραλιακό τοπίο ευκολότερη από την περίπτωση του ίδιου, σχεδόν, πλακοστρωμένου άξονα στο Καμάρι. Όμως διακρίνεται πως αυτό το εγχείρημα επιτεύχθηκε καταλαμβάνοντας μέρος και ουσιαστικά μειώνοντας το πλάτος από το παραλιακό τοπίο και δίνοντάς το στον πλακοστρωμένο αυτό άξονα.

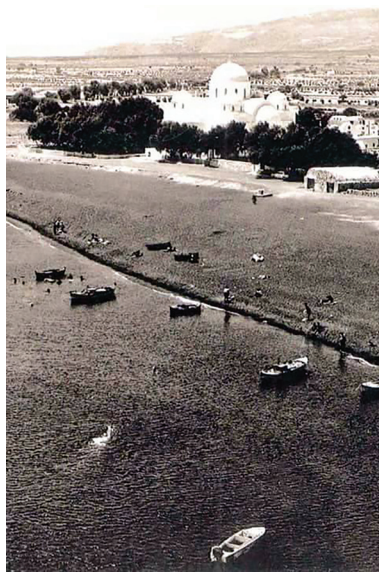
Όπως και στην περίπτωση της παραλίας στο Καμάρι έτσι και εδώ, οι μεγάλες αγροτικές και υπαίθριες εκτάσεις που εκτίνονταν μετά το μέτωπο της παραλίας και γύρω από τον ναό του Τιμίου Σταυρού μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70, έδωσαν τη θέση τους στην οικιστική ανάπτυξη που ακολούθησε, με μόνη διαφορά ότι στην Περίσσα φαίνεται να μην διατηρήθηκε εξ' ολοκλήρου το φίλτρο που δημιουργούσαν τα αλμυρικά μεταξύ παραλιακού και αγροτικού τοπίου.

Οι εφήμερες κατασκευές στο παραλιακό τοπίο φαίνεται να εκτείνονται σε όλο το μήκος του και να αποτελούνται από ομπρέλες, ξαπλώστρες, καθίσματα, τραπέζια, μαξιλάρια, κατασκευές για ντουζ, ξύλινοι διάδρομοι πάνω στην άμμο και εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν το water park και το καταδυτικό κέντρο.

Συγκρίνοντας τα θερινά αποτυπώματα των εφήμερων κατασκευών μιας σημερινής εκδοχής της παραλίας και μιας παλαιότερης της δεκαετίας του '70, παρατηρούμε ένα κορεσμένο τοπίο, σε ενεστώτα χρόνο, που δείχνει ορθοκανονικά, σχεδόν, οργανωμένο αλλά σημαντικά φορτωμένο, ειδικά στο κομμάτι της παραλίας που βρίσκεται μπροστά από την εκκλησία το οποίο ίσως λειτουργεί ως σημείο αναφοράς του παραλιακού τοπίου. Ενώ στην περίπτωση της παλιότερης θερινής φωτογραφίας βλέπουμε μια ατάκτως οργανωμένη ανάπτυξη των αποτυπωμάτων των λουόμενων σε ομάδες και σίγουρα την επικράτηση του τοπίου, σε ποσοστό κάλυψης, σε σχέση με τις εφήμερες κατασκευές άνεσης. Πηγαίνοντας ακόμη πιο πίσω, πριν από τη δεκαετία του '70, διακρίνονται ψαρόβαρκές στην ακτή και ελάχιστες ανθρώπινες φιγούρες κοντά στην ακτή. Εάν απομονωθεί μόνο το κομμάτι της παραλίας μιας τωρινής χειμερινής εκδοχής φαίνεται να έχει περισσότερα κοινά με την θερινή άποψη της δεκαετίας του '80 ή ακόμη και νωρίτερα, παρά με την αντίστοιχη θερινή του σήμερα.

37.

39.

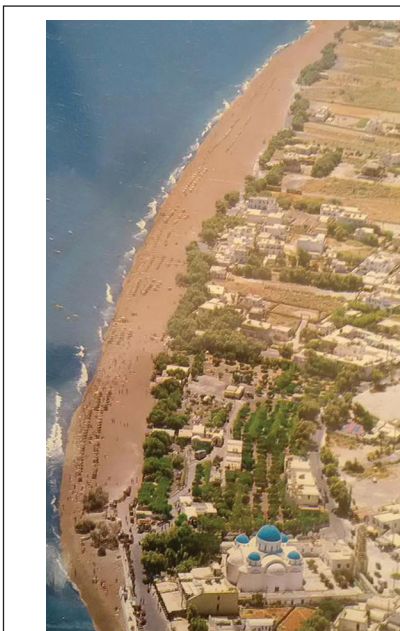
38.

40.

37,38. Μεγάλη έκταση του παραλιακού τοπίου της Περίσσας καθώς και πλήθος καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Ο ναός του Τιμίου Σταυρού λειτουργεί ως σημείο αναφοράς και αποτελεί το μόνο κτίσμα που διακρίνεται, μαζί με κάποια πολύ μικρότερα που ανήκαν στο σύνολο του ναού ενδεχομένως, περί το 1900

39. Ο οικισμός φαίνεται να έχει αποκτήσει κάποια κτίρια ακόμα, ενώ παρατηρείται και η δημιουργία ενός φίλτρου δέντρων από τον ναό του Τιμίου Σταυρού προς το παραλιακό τοπίο. Η παραλία οικειοποιείται από τους ψαράδες με τις βάρκες και τα δίχτυα τους, 1925-1930.

41.

42.

43.

44.

45.

40. Διακρίνεται η οικειοποίηση του παραλιακού τοπίου από τους λουόμενους συγκεντρωμένους σε ομάδες, με τοπίο όμως να επικρατεί κατά πολύ, περί το 1970.

41. Ο οικισμός έχει επεκταθεί περαιτέρω, το φίλτρο μεταξύ παραλιακού τοπίου και οικισμού διατηρείται. Παρατηρείται η πρώτη εμφάνιση εφήμερων κατασκευών στοιχισμένων μεταξύ τους. Στο κάτω μέρος της εικόνας φαίνεται και η έναρξη του πλακοστρωμένου άξονα που θα ακολουθήσει.

42. Το θερινό αποτύπωμα κοντεύει να σβηστεί από τη θάλασσα.

43. Σημερινή άποψη κατά την χειμερινή περίοδο με πλήρη απουσία οποιασδήποτε εφήμερης κατασκευής για τον τουρισμό. Επαναφορά του παραλιακού τοπίου, 2016.

44. Το χτισμένο όριο του πλακοστρωμένου άξονα πάνω στο παραλιακό τοπίο.

45. Χειμερινή άποψη, χωρίς εφήμερα στοιχεία στο παραλιακό τοπίο, του Μέσα Βουνού που χωρίζει Καμάρι από Περίσσα, 2017

46. Η φύση διεκδικεί τη θέση της ξανά από τα θερινά αποτυπώματα των εφήμερων κατασκευών.

41.

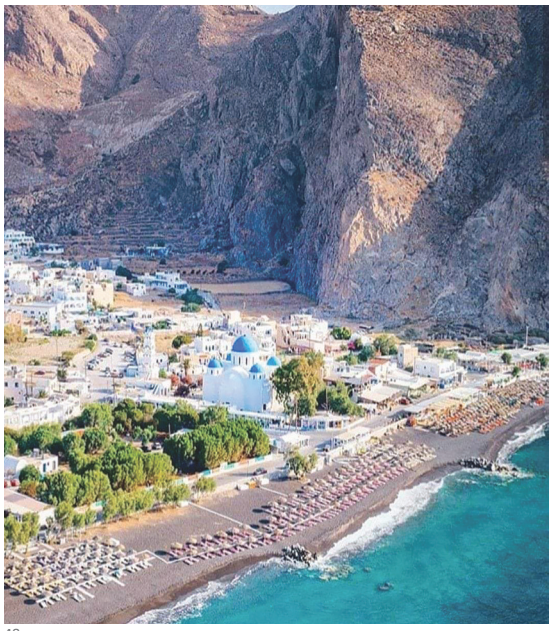
42.

50.

52.

48.

51.

49.

47-50. Οι εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό επικρατούν στο παραλιακό τοπίο κατά την θερινή περίοδο με επίκεντρο το σημείο αναφοράς του ναού του Τιμίου Σταυρού.

51,52. Εφήμερες κατασκευές κάθε είδους για την ικανοποίηση της αλλογιστής κατανάλωσης του παραλιακού τοπίου. Τη θέση του φίλτρου δέντρων μεταξύ της παραλίας και του οικισμού που διακρίναμε σε παλιότερες δεκαετίες έχει πάρει ο πλακοστρωμένος άξονας που βρίσκεται παράλληλα της παραλίας, ο οποίος όμως έχει καταλάβει μέρος της.

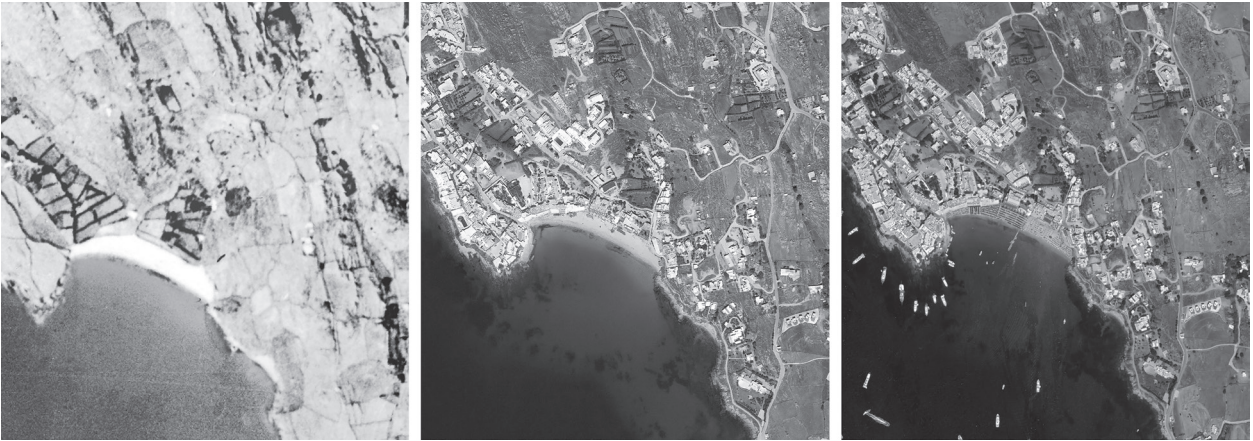
53. Η μεγάλη έκταση του τοπίου και της παραλίας στην Πέρισσα με σημείο αναφοράς τον ναό του Τίμιου Σταυρού. Αποψη από την κορυφή του Μέσα Βουνού, περί το 1900.

54. Σημερινή απεικόνιση του οικισμού και της παραλίας της Περίσσας κατά την θερινή περίοδο. Σε πρώτο πλάνο με σημείο αναφοράς τον ναό του Τίμιου Σταυρού διακρίνεται μία έντονη πύκνωση των εφήμερων κατασκευών για τον τουρισμό. Στο βάθος αυτή η πύκνωση αραώνει και ο κενός χώρος του παραλιακού τοπίου εναλλάσσεται με τα σύνολο των εφήμερων κατασκευών. Σε κάθε περίπτωση το τοπίο δείχνει να μην είναι σε δυνατότητα να φέρει άλλα εφήμερα στοιχεία.

“Η Σαντορίνη βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη. Αλλά τι ανάπτυξη! Οι περισσότεροι αυτόχθονες κάτοικοι έχουν εγκαταλείψει το νησί και έχουν αντικατασταθεί από έποικους όλων των ειδών: ξενοδόχους, ιδιοκτήτες νυχτερινών κέντρων, ιδιοκτήτες ενοικιαζόμενων δωματίων παραθεριστές κτλ. κτλ...Η οικονομία του νησιού είναι ο τουρισμός. Τουρισμός και παραθερισμός. Σ’ αυτό δεν διαφέρει πολύ από τα άλλα νησιά των Κυκλάδων. Όσον αφορά τα μεγαλύτερα νησιά όπως η Κρήτη, η Ρόδος, η Σάμος, δεν ξέρω πόσο καιρό θα συνεχίσουν να έχουν και μια δική τους οικονομία έξω από αυτό που κακώς ονομάζουμε “τουρισμό”. Εύχομαι ο σημερινός προβληματισμός να οδηγήσει στις σωστές επιλογές για τον προγραμματισμό των μελλοντικών εξελίξεων.”

Δεκαβάλλας Κ., Πόλεις, αρχιτεκτονική και κοινωνία. Τα νησιά του Αιγαίου, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 234

55. Πλατύς Γιαλός, Μύκονος, από αριστερά προς τα δεξιά αεροφωτογραφία 1945, χειμώνας 2016 και καλοκαίρι 2016.

3.2. Η περίπτωση της Μυκόνου

Α. Πλατύς Γιαλός

Στη νότια πλευρά του νησιού (5 χιλιόμετρα από τη Χώρα) βρίσκεται η πολυσύχναστη παραλία Πλατύς Γιαλός. Αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες παραλίες της Μυκόνου, κυρίως με οικογενειακό κλίμα, καθώς δεν διαθέτει εγκαταστάσεις έντονης διασκέδασης, αλλά μονοπωλεί το ενδιαφέρον αρκετών τουριστών που θέλουν όλες τις ανέσεις των διακοπών κοντά στο ξενοδοχείο τους και δεν επιθυμούν να μείνουν μέσα στην πόλη της Μυκόνου.

Πρόκειται για μία αμμώδη παραλία με καθαρά νερά που βρίσκεται σε ένα μικρό κόλπο, ο οποίος περιτριγυρίζεται ως επί το πλείστον από κατασκευές για τον τουρισμό. Η πρόσβαση στην παραλία για τους πεζούς περιορίζεται σε ένα πέρασμα στην δυτική άκρη της ή μέσα από τις εγκαταστάσεις που έχουν αναπτυχθεί στο μέτωπο του παραλιακού τοπίου όντας χρήστης τους. Η δυτική αυτή άκρη διαθέτει έναν τεχνητό μόλο για ψαράδες κατά τη χειμερινή περίοδο και αποτελεί σημείο εκκίνησης για μεταφορές ανθρώπων με καΐκια, στις υπόλοιπες παραλίες της νότιας πλευράς του νησιού, κατά την θερινή καθώς επίσης και για ιδιόκτητα τουριστικά σκάφη.

56.

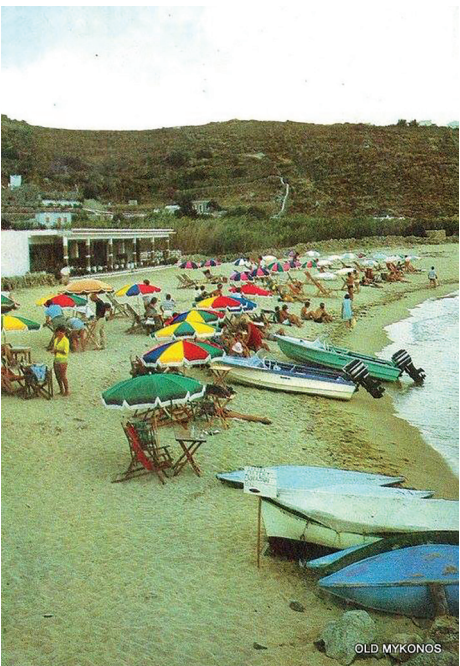
57.

58.

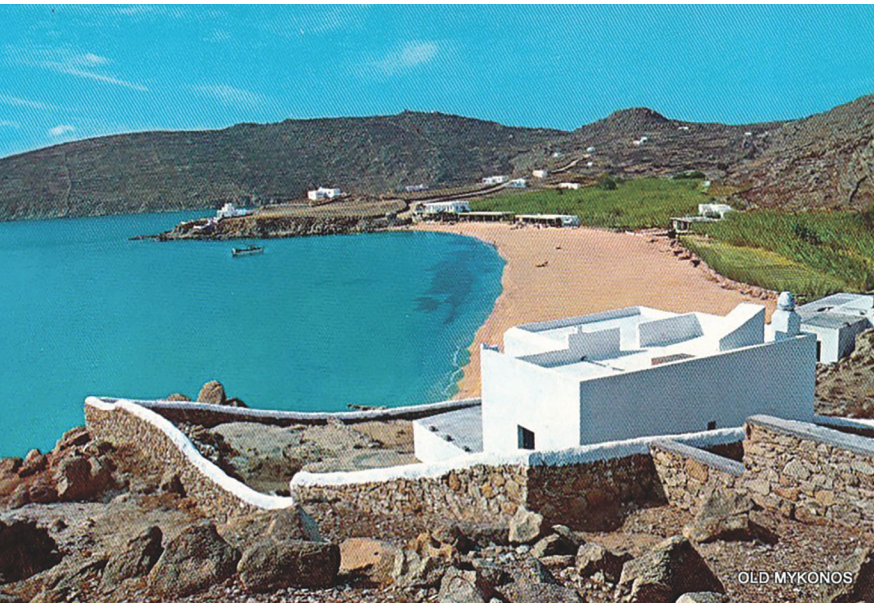
59.

60.

56. Βάρκες και δίχτυα ψαράδων σε αρμονία με τους λιγοστούς λουόμενους. Το πρώτο ταβερνάκι στο μέτωπο της παραλίας διακρίνεται στα αριστερά της φωτογραφίας, 1972.

57. Ψαράδες απλώνουν και ετοιμάζουν τα δίχτυα τους. Τη θέση αυτών των απλωμένων δίχτυων έχει πάρει σήμερα το ξαπλωμένο, έτοιμο να απολαύσει τις εφήμερες κατασκευές και την άνεση που του προσφέρουν, ανθρώπινο σώμα, 1966.

61.

62.

64.

58. Σε πρώτο πλάνο ο δρόμος προσέγγισης του παραλιακού τοπίου καθώς και οι καλλιέργειες που υπήρχαν στο μέτωπο του όπως αυτές φαίνονται αριστερά της εικόνας, 1969.

59,60. Οι πρώτες ενδείξεις εμφάνισης εφήμερων κατασκευών στο παραλιακό τοπίο σε αραή διάταξη. Το τοπίο συνεχίζει να επικρατεί και ο άνθρωπος να είναι σε επαφή καθιστός ή ξαπλωμένος σ' αυτό, 1970s.

61. Το παραλιακό τοπίο του Πλατύ Γιαλού όταν ήταν ακόμα κυριολεκτικά πλατύ και διέθετε στο μέτωπο του δέντρα και καλλιεργήσιμες εκτάσεις, 1970s.

62. Δύο εστιατόρια πάνω στο μέτωπο της παραλίας, πίσω τους φράχτες από καλάμια και κήποι καθώς και μερικά αυτοσχέδια σκίαστρα και ψάθινες ομπρέλες. Η τεχνητή προβλήτα ήταν η αφετηρία για την επίσκεψη παραλιών που δεν διέθεταν δικό τους δρόμο. Από εκεί έφευγαν καΐκια για τις άλλες νότιες παραλίες του νησιού, 1970s.

63. Μικρή αποσπασματική συγκέντρωση εφήμερων στοιχείων στο δυτικό άκρο και ανατολικό του παραλιακού τοπίου, 1975.

63.

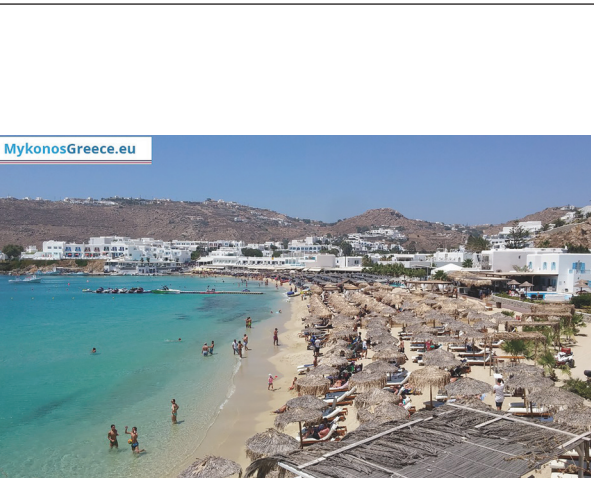
65.

66.

67.

68.

69.

Πλήρως οργανωμένη με ξαπλώστρες, ομπρέλες και τραπεζοκαθίσματα από τις τουριστικές υποδομές που την περικυκλώνουν. Διαθέτει εγκαταστάσεις για θαλάσσια σπορ στο κέντρο της ακτής σε μια δεύτερη αποβάθρα αποσπώμενη που επιπλέει μέσα στο νερό για την εξυπηρέτηση τους διχοτομώντας κατά κάποιο τρόπο το παραλιακό τοπίο τόσο στο κομμάτι της θάλασσας όσο και στο κομμάτι της αμμουδιάς.

Πριν από τη δεκαετία του '70 το παραλιακό τοπίο του Πλατύ Γιαλού⁷⁵ δεν διέθετε καμία κατασκευή είτε εφήμερη πάνω στο κομμάτι της παραλίας είτε μόνιμη πάνω στα όριά της, αντιθέτως διέθετε στο μέτωπό του καλλιεργήσιμες εκτάσεις και αποτελούσε απόληξη ρεμάτων που δημιουργούσαν μια καταπράσινη λαγκάδα μικρής κλίμακας. Σήμερα, αυτή η συνέχεια, η αλληλουχία και η ενότητα του ρέοντος τοπίου με τις διαδοχικές εναλλαγές από το βουνό στη λαγκάδα και από τη λαγκάδα στη θάλασσα δεν υφίσταται καθώς το μέτωπο του παραλιακού τοπίου είναι πλέον ένας ολόκληρος οικισμός.

Συγκρίνοντας τις εκδοχές πριν και κατά τη δεκαετία του '70 σε σχέση με το σήμερα, διακρίνεται μία έντονη πίεση που έχει ασκήσει ο οικισμός στο παραλιακό τοπίο σε συνδυασμό με τις καταπατήσεις και τις περιφράξεις, έχοντας ως αποτέλεσμα την μείωση του πλάτους της παραλίας σε σημαντικό βαθμό. Μια αντιπαραβολή στα θερινά αποτυπώματα των κατασκευών για τον τουρισμό μιας σημερινής εκδοχής της παραλίας και μιας παλαιότερης στις αρχές της δεκαετίας του '70 ή/και του '80, μας αποδεικνύει τον κορεσμό του παραλιακού τοπίου από τις εφήμερες κατασκευές κάθε είδους οργανωμένες σχεδόν ορθοκανονικά και υποβοηθούμενες από επιφάνειες ξύλου ανάμεσα τους, για τους λουόμενους, προκαθορίζοντας έτσι την κίνηση ενός ανθρώπου σε ένα «ανοιχτό», κατά τα άλλα, τοπίο. Κίνηση η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά μήκος της παραλίας μόνο στα σημεία που τελειώνουν οι εφήμερες κατασκευές, δηλαδή κοντά στα κτίρια που βρίσκονται πάνω στο μέτωπο του παραλιακού τοπίου ή στην αρχή της ακτής και σχεδόν μέσα στο νερό. Τα όποια κενά σημεία ελεύθερου παραλιακού τοπίου μπορούν να βρεθούν περικυκλώνονται από τη «θάλασσα» των εφήμερων κατασκευών απομακρύνοντας ακόμη και το βλέμμα του περιπατητή από το παραλιακό τοπίο.

Από την άλλη, η εκδοχή που συναντά κανείς τον χειμώνα είναι κυρίως η ερήμωση⁷⁶ του μετώπου των μόνιμων εγκαταστάσεων. Ενώ απομονώνοντας το παραλιακό τοπίο μόνο και τις υφές του παρατηρείται η απελευθέρωση του από κάθε είδους εφήμερη κατασκευή σε μία προσπάθεια της φύσης να επανέλθει στην αρχική της μορφή θυμίζοντας ξανά καλοκαίρια παλιότερων δεκαετιών.

75. Εκεί, στην άμμο του Πλατύ Γιαλού και σε άλλες παραλίες, οι χωρικοί μεταχειρίζονταν γενναϊόδωρα τους επισκέπτες της περιόδου αυτής σε ό, τι ήταν για να δώσουν: μια δέσμη σταφυλιών και μερικά σύκα σε μια κεραμική πλάκα, μια καράφα δροσερό -water για να διευκολύνει τη ζέστη του καλοκαιριού. Οι ντόπιοι θα έβαζαν αυτές τις προσφορές και στη συνέχεια θα εξαφανίζονταν. «Κύριε, δεν θέλουμε ο άγνωστος να σκέφτεται ότι περμιόουμε να πληρωθούμε!» Ήταν χειρονομίες φιλοξενίας όπως αυτές που αργότερα δημιούργησαν το λεγόμενο «θαύμα του τουρισμού», τουρισμός που στην πραγματικότητα δεν ήταν ούτε θαύμα ούτε ένα ξαφνικό γεγονός. Αντίθετα, χτίστηκε αργά, υπομονετικά και σταθερά στο νησί, αρχής γενομένης από τη δεκαετία του 1920. Κουσαθανάς Παναγιώτης, *What Happened Here: Mykonos Then and Now*, 22 Αυγούστου 2018, <http://www.greece-is.com/>

76. Μπορεί τότε να βρούμε έναν άλλο μύθο, μια άλλη Ακρόπολη, μια άλλη Σαντορίνη να στηρίζουμε την ύπαρξη μας. Μπορεί τότε, μετά το τέλος του, το αρχιπέλαγος να συνεχίζει να είναι όμορφο και τα ερείπια των κατοικιών, να θυμίζουν άλλη μία εποχή που πέρασε. Μπελεβίλας Ν., *Τρεις Ιστορίες για το Αιγαίο*, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 352

70. Κανένα ίχνος εφήμερων κατασκευών. Διακρίνεται στο βάθος μόνο το πρώτο εστιατόριο στο μέτωπο της παραλίας με τις καλλιέργειες πίσω του, 1966.

71. Οι πρώτες ενδείξεις εμφάνισης των εφήμερων στοιχείων στο παραλιακό τοπίο, με το τελευταίο όμως να συνεχίζει να επικρατεί, 1980.

72. Σημερινή άποψη κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Λήψη από την είσοδο της παραλίας στα ανατολικά. Το τοπίο έχει μεταποιηθεί σε μία θάλασσα κατασκευών για τον τουρισμό. Η κίνηση ανάμεσα σ' αυτές τις κατασκευές είναι σχεδόν αδύνατη.

“Οι κοινωνίες οικειοποιούνται έναν τόπο με βάση τον τρόπο με τον οποίο τον ερμηνεύουν και τον αξιολογούν και τα ταυτόχρονα ο ίδιος ο τόπος ερμηνεύεται και αξιολογείται από τους ίδιους τους ανθρώπους με βάση τη χρήση που του επιφυλάσσουν.”

Π. Δουκέλλης, Το Ελληνικό Τοπίο, Μελέτες Ιστορικής Γεωγραφίας και Πρόληψης του Τόπου. Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2005, σελ.16.

73. Καλαμοπόδι - Paradise, Μύκονος, από αριστερά προς τα δεξιά αεροφωτογραφία 1945, χειμώνας 2016 και καλοκαίρι 2016.

B. Καλαμοπόδι ή Paradise

Αποτελεί μια από τις παραλίες της νότιας πλευράς του νησιού με την εντονότερη διασκέδαση και συγκέντρωση επισκεπτών καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας αλλά και της νύχτας. Η παραλία Paradise (βρίσκεται 6 χιλιόμετρα από τη Χώρα της Μυκόνου) αποτέλεσε τον παράδεισο των hippies την δεκαετία του 60 και τον κυριότερο λόγο ανάδειξης και ανάπτυξης της ως παραλιακό τοπίο.

Στους ντόπιους είναι γνωστή με το όνομα Καλαμοπόδι αλλά «μετονομάστηκε» από τους περιηγητές της δεκαετίας του 60-70 σε Paradise ή παράδεισο λόγω της έντονης διασκέδασης που εκτυλισσόταν, των γυμνών σωμάτων, του αλκοόλ, της ελευθερίας και κάθε είδους απόλαυσης. Ξεκίνησε να λειτουργεί ως οργανωμένη πλαζ από το 1969 και σταδιακά αυτός ο «παράδεισος» έφτασε στην σημερινή του εικόνα, με ξέφρενα πάρτι, δυνατή μουσική, πλήθος κόσμου, ανέσεων, κατασκευών, ομπρελών και σκιάστρων σε όλη την έκτασή της χοντρή αμμουδιάς του.

Τα 3/4 περίπου του μήκους του παραλιακού τοπίου οριοθετούνται στο μέτωπό τους από τις εγκαταστάσεις για τον τουρισμό ενώ το υπόλοιπο 1/4 διαθέτει περίφραξη για τον χώρο στάθμευσης της παραλίας. Το τελευταίο, αποτελεί το κομμάτι της

παραλίας που δεν διαθέτει εφήμερα στοιχεία καθώς δίνει την αίσθηση ενός κατάλοιπου του παραλιακού τοπίου γεμάτο αδρανή υλικά στο μέτωπό του, τα οποία ενδεχομένως απορρέουν από ανακαινίσεις και ανακατασκευές των εγκαταστάσεων για τον τουρισμό και συνεπώς δεν ενδείκνυται προς εκμετάλλευση. Διαθέτει εγκαταστάσεις θαλάσσιων σπορ, beach bars, εστιατόρια και οργανωμένο camping σε μια προσπάθεια διατήρησης της απαρχής του σαν παραλιακό τοπίο φιλοξενίας.

Στην προκειμένη περίπτωση παρατηρείται αρχικά το στοιχείο της απώλειας ταυτότητας του συγκεκριμένου παραλιακού τοπίου καθώς αλλοιώνεται η ονομασία του και διεθνοποιείται με σκοπό την προσέγγιση περαιτέρω ημιμόνιμων επισκεπτών. Σε απεικονίσεις παλιότερων δεκαετιών περί τα 1970, διακρίνεται ένα μεγάλο κομμάτι καλλιέργειών και δέντρων στο μέτωπο του παραλιακού τοπίου, μέρος του οποίου συνεχίζει να υπάρχει ακόμα σε μικρότερη κλίμακα και πυκνότητα αλλά πλέον χωρίς άμεση επαφή με το κομμάτι της παραλίας λόγω των εγκαταστάσεων για τον τουρισμό. Εγκαταστάσεις μου δείχνουν να έχουν καταλάβει μέρος από το πλάτος του παραλιακού τοπίου συγκρίνοντας εκδοχές του σήμερα και της δεκαετίας του '70.

Τα στοιχεία εφήμερης φύσης δημιουργούν και σ' αυτό τον «παράδεισο» ένα αίσθημα κορεσμού και την εντύπωση πως δεν μπορεί αυτό το παραλιακό τοπίο να φέρει παραπάνω ανέσεις για το ανθρώπινο σώμα. Σε προηγούμενες δεκαετίες το ανθρώπινο σώμα δε χρειαζόταν κάποια ιδιαίτερη υλική άνεση για να υπάρξει σε ένα παραλιακό τοπίο αλλά του αρκούσε να ζει μέσα σε ένα τέτοιου είδους τοπίο και όχι να βρίσκεται φαινομενικά μόνο σ' αυτό. Ενδεχομένως από παλιότερες απεικονίσεις να διακρίνεται ένα πλήθος λουόμενων που καλύπτει ένα μεγάλο μέρος του τοπίου αλλά δεν το επιβαρύνει και ούτε το αλλοιώνει καθώς αυτά τα σώματα αποτελούν μέρος του παραλιακού τοπίου και όχι εφήμερες προσθήκες του.

Συνεπώς, φέρνοντας σε αντιπαράβολή τις εκδοχές πριν και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 70 σε σχέση με το σήμερα σε χειμώνα και καλοκαίρι διακρίνουμε πως όλες οι εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό και η οριοθέτηση τμημάτων της παραλίας δίνουν την εντύπωση πως αυτός ο «παράδεισος» έχει αρχίσει να φθίνει και τη θέση του διεκδικεί η αλλοίωση του φυσικού τοπίου, που όμως αν το κοιτάξει κανείς κατά τους χειμερινούς μήνες μπορεί να θεωρήσει πως βρίσκεται σε μία διαφορετική τοποθεσία από την αντίστοιχη θερινή και ενδεχομένως πιο κοντά στην θερινή εκδοχή παλιότερων δεκαετιών. Εάν επέστρεφαν οι hippies της δεκαετίας του 60 και του 70 σ' αυτόν τον «παράδεισο» σήμερα κατά τη θερινή περίοδο πως άραγε θα τον ξανασνόμαζαν;!

82.

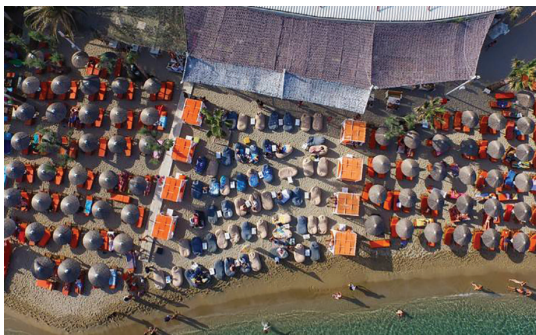
83.

84.

85.

87.

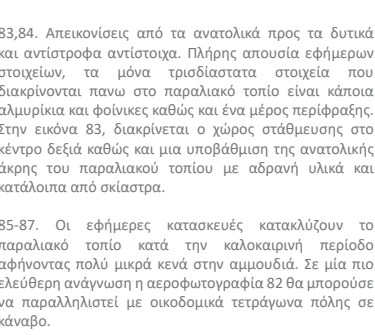
88.

89.

86.

83,84. Απεικονίσεις από τα ανατολικά προς τα δυτικά και αντίστροφα αντίστοιχα. Πλήρης απουσία εφήμερων στοιχείων, τα μόνα τρισδιάστατα στοιχεία που διακρίνονται πάνω στο παραλιακό τοπίο είναι κάποια αλμυρικά και φοίνικες καθώς και ένα μέρος περίφραξης. Στην εικόνα 83, διακρίνεται ο χώρος στάθμευσης στο κέντρο δεξιά καθώς και μια υποβάθμιση της ανατολικής άκρης του παραλιακού τοπίου με αδρανή υλικά και κατάλοιπα από σκιάστρα.

85-87. Οι εφήμερες κατασκευές κατακλύζουν το παραλιακό τοπίο κατά την καλοκαιρινή περίοδο αφήνοντας πολύ μικρά κενά στην αμμουδιά. Σε μία πιο ελεύθερη ανάγνωση η αεροφωτογραφία 82 θα μπορούσε να παραλληλιστεί με οικοδομικά τετράγωνα πόλης σε κάναβο.

88. Το "κατάλοιπο" της ανατολικής πλευράς του παραλιακού τοπίου δεν εκμεταλλεύεται από εφήμερες κατασκευές καθώς το μέτωπο του αποτελείται από περίφραξη και χώρο στάθμευσης, δύο στοιχεία που δεν μπορούν να προσελκύσουν λουόμενους που θα πληρώσουν για τις ανέσεις τους.

89. Σημερινή άποψη τους χώρους διασκέδασης του εν λόγω παραλιακού τοπίου κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Τα στοιχεία εφήμερης φύσης φαίνεται να υπερκαλύπτουν το τοπίο και οι άνθρωποι δείχνουν να έχουν γυρίσει την πλάτη σ' αυτό και να επικεντρώνουν το βλέμμα τους στην "εσωτερική" διασκέδαση των χώρων αναψυχής και αποφόρτισης. Η αποστασιοποίηση του ανθρώπινου σώματος από το τοπίο είναι εμφανής.

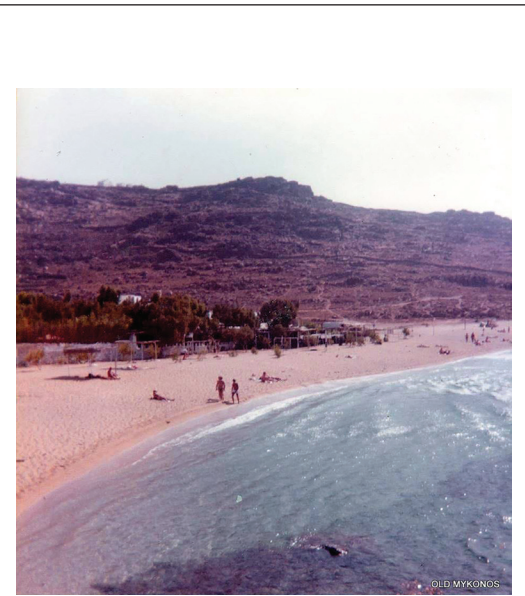
74.

76.

78.

75.

77.

74. Η παραλία Paradise όπως φαίνεται από την ανατολή προς τη δύση. Στην θάλασσα διακρίνεται η ξέρα με την αποικία αχνών. Στην ξηρά ένα και μοναδικό κτίριο, το πρώτο ταβερνάκι της παραλίας περιτριγυρισμένο από δέντρα και καλλιέργειες. Πίσω του μερικές σκηνές ελεύθερου camping, αρχές δεκαετίας του '70.

75. Απεικόνιση του παραλιακού τοπίου από την δύση προς την ανατολή. Στο κέντρο της φωτογραφίας φαίνεται και το πρώτο ταβερνάκι και τόπος φιλοξενίας των κατασκηνωτών.

76-78. Τα πρώτα αυτοσχέδια σκιάστρα και ψάθινες ομπρέλες κάνουν την εμφάνισή τους με το τοπίο να επικρατεί αδιαμφισβήτητα και τα ανθρώπινα σώματα να συνυπάρχουν ουσιαστικά μέσα σ' αυτό. Τα μόνα αποτυπώματα που μπορούν να φανούν εδώ είναι αυτά των λουόμενων, 1971, 1978, 1979 με την αντίστοιχη σειρά.

79.

80.

81.

79. Λουόμενοι σε πλήρη αρμονία με το παραλιακό τοπίο. Έντονη επιθυμία για συνεχόμενη επαφή μ' αυτό (γυμνά κορμιά, οικειοποίηση της ξέρας μέσα στο νερό). Ο "Παράδεισος" όπως ανακαλύφθηκε από τους hippies της δεκαετίας του '70.

80. Αρχές δεκαετίας του '70, ελάχιστα λουόμενοι όσο πιο κοντά στο κύμα μπορούν, αυτοσχέδια σκιάστρα και στο μέσον αριστερά την εικόνας ο χώρος κατασκήνωσης και το πρώτο ταβερνάκι.

81. Το θερινό αποτύπωμα του ξύλινου διαδρόμου κίνησης σε πλήρη αντίθεση με το χειμερινό σκηνικό του παραλιακού τοπίου, Δεκέμβριος 2018.

82. Σημερινή άποψη του παραλιακού τοπίου με εφήμερες κατασκευές για τις ανέσεις των λουόμενων καθώς επίσης και μεγάλα σκιάστρα που προβάλλουν από τα κτίρια στο μέτωπο της παραλίας και καλύπτουν τους χώρους διασκέδασης.

90. Τα γυμνά σώματα της δεκαετίας του '70 έρχονται να συμπληρώσουν το εντελώς γυμνό τοπίο από οποιαδήποτε καταπάτηση και εκμετάλλευση, 1976.

91. Οι πρώτες ενδείξεις εφήμερων κατασκευών κάνουν την εμφάνισή τους, με αυτοσχέδια σκιστρά και ψάθινες ομπρέλες αλλά τα σώματα των λουόμενων γυμνά και σε επαφή με το τοπίο, 1979.

92. Η εργαλειποίηση και η εκμετάλλευση του παραλιακού τοπίου είναι πλήρης όπως φαίνεται από μία απεικόνιση θερινής περιόδου στο σήμα. Η μόνη απόδειξη ύπαρξης του ανθρώπινου σώματος μέσα στο τοπίο είναι η επαφή του με τη θάλασσα διαφορετικά η αποστασιοποίηση είναι πλήρης.

“-Να, κάπως έτσι ψαύουμε το καταγωγικό μας ίχνος στο Αρχιπέλαγος, σε μια υγρή μήτρα, ψυχρό και αλμυρό νερό, ξερολιθιές, απέραντος ουρανός απάνω και παντού, μελτέμια, γλαυκές σιλουέτες τα νησιά τριγύρω, όλα τα νησιά, μόνα κι όλα μαζί. Όλοι καταγόμεστε από το Αρχιπέλαγος, είτε γιατί εκεί γεννηθήκαμε, είτε γιατί εκεί μεγαλώσαμε, είτε γιατί εκεί νιώσαμε τον εαυτό μας ενήλικο, ερωτευμένο, λεύτερο, μονάχο. Στο Αρχιπέλαγος νιώσαμε την ύλη μας και το μέτρο της, τη δίψα της σάρκας και το πέρας της. Στα νησιά αντιληφθήκαμε την αναλογία μικρού-μεγάλου, μακρινού-κοντινού, εφήμερου-αιώνιου. Στα γυμνά νησιά αναρωτηθήκαμε “γιατί οι άνθρωποι διαλέγουν να ζουν εδώ;” κι ήμασταν γυμνοί σε μια πάλλευκη παραλία. Σε αυτό τον θάλασμο καταγωγής, επινοημένο ίσως αλλά τόσο ζωντανό, νιώσαμε την έκπληξη της ύπαρξης και σπαρταρήσαμε το δέρμα μας όταν μας πρόλαβε άυπνους η αυγή, σε ερωτικό παραδομό. Μια τέτοια νύχτα στα νησιά με πεφταστέρια, σφραγίζει το σώμα για πάντα. Γίνεται καταγωγή. Αυτή τη νύχτα νοσταλγούμε πάντα.”

Ξυδάκης Ν., Αρχιπέλαγος: η ύλη της νοσταλγίας, 2006

“Η εναέρια κατόπτευση του τοπίου μας κάνει να αντιληφθούμε συνθήκες και πράγματα που είναι μεν ορατά και στο καθημερινό βλέμμα, αλλά πάντοτε αποσπασματικά και ίσως αδρανοποιημένα. Η μακροπροσέγγιση είναι αμετάκλητα συνδεδεμένη με την αρνητική δυναμική ενός ηγεμονικού οπτικού ελέγχου. Παρόλα αυτά, η κατακόρυφη θέαση, με όλα τα ελαττώματά της, είναι συχνά πολύ διαφωτιστική για τον χαρακτήρα ενός τόπου, ειδικά όταν τα στοιχεία μπορούν να γίνουν συγκρίσιμα και να συνδυαστούν με επίγειες φωτογραφίες, σχέδια και άλλο υλικό”.

Μανωλίδης Κ., από το προσωπικό του blog «εδαφολόγιο».

93. Πλυντρί - Super Paradise, Μύκονος, από αριστερά προς τα δεξιά αεροφωτογραφία 1945, χειμώνας 2016 και καλοκαίρι 2016.

Γ. Παραλία στο Πλυντρί ή Super Paradise

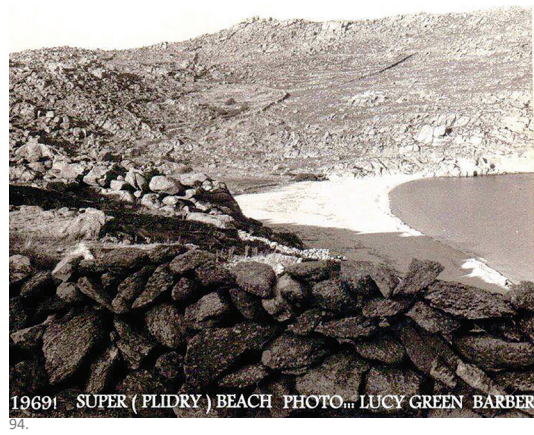
Σε απόσταση περίπου 7 χλμ. νοτιοδυτικά της Χώρας η διάσημη παραλία Super Paradise στην περιοχή Πλυντρί, όπως και η παραλία Καλαμοπόδι στον διπλανό κόλπο που μετονομάστηκε σε Paradise, οφείλει τη φήμη και το όνομα της στο beach bar Super Paradise που εγκαινίασε την έννοια του beach-party από το 1971 και πριν από αυτό στους hippies και την gay-friendly κοινότητα που επιζητούσε να βρίσκεται απομακρυσμένη από τα βλέμματα των περαστικών και περισσότερο των ετεροφυλόφιλων.

Για ένα διάστημα έγινε η πιο διάσημη παραλία της Μυκόνου μέσα σε έναν καταγάλανο κόλπο με διαυγή νερά, χρυσή άμμο και παρθένο κυκλαδικό τοπίο, απομακρυσμένη

από ξενοδοχειακές επιχειρήσεις. Το δύσβατο, άγονο και ιδιαίτερο τοπίο, η αδυναμία πρόσβασης μέχρι την διάνοιξη δρόμου και η δυσκολία προσέγγισης με οχήματα ακόμη και σήμερα λόγω του έντονου ανάγλυφου και της κλίσης του εδάφους είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά που βοήθησαν έτσι ώστε να καθυστερήσει η έκρηξη εγκαταστάσεων για τον τουρισμό και η αλλοίωση του παραλιακού τοπίου. Στο μέτωπο του παραλιακού τοπίου διακρίνονται τρεις εγκαταστάσεις διασκέδασης και αναψυχής, μία στην δυτική πλευρά του μετώπου και δύο στην ανατολική πλευρά, με την μία να έχει άμεση σχέση με το επίπεδο της αμμουδιάς ενώ την δεύτερη να βρίσκεται τοποθετημένη πάνω στο λόφο. Ο ενδιάμεσος χώρος, στο μέτωπο της παραλίας, μεταξύ της ανατολικής και της δυτικής εγκατάστασης που βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με την παραλία είναι κενός όσον αφορά τη χρήση και διαθέτει μια περιφραξη οριοθέτησης του παραλιακού τοπίου και της όμορης έκτασης γης.

Η παραλία είναι πλήρως οργανωμένη σε όλη της την έκταση με σκίαστρα, ξαπλώστρες, ομπρέλες, πλωτή εξέδρα και κιόσκι για θαλάσσια σπορ στο μέσον του μήκους της ακτής χωρίζοντας, κατά κάποιο τρόπο, το παραλιακό τοπίο σε δύο μέρη και καλύπτοντας ένα μέρος του κενού ενδιάμεσου χώρου μεταξύ της ανατολικής και δυτικής εγκατάστασης όπως προαναφέρθηκε. Ο ενδιάμεσος αυτός χώρος είναι το μοναδικό σημείο που δεν διαθέτει εφήμερες κατασκευές και μπορεί να οικειοποιηθεί από οποιονδήποτε λουόμενο. Όλες οι εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό που χρησιμοποιούνται σήμερα σε όλη την έκταση καλύπτουν σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό το παραλιακό τοπίο, ενώ μια αεροφωτογραφία ενός κομματιού από τις ομπρέλες της παραλίας θυμίζει μια μικρογραφία οικοδομικών τετραγώνων σε ορθοκανονικό κάναβο.

Εάν απομονώσουμε και αναλύσουμε το κομμάτι της παραλίας αγνοώντας τις λευκές ογκοπλασίες που την περιβάλλουν, θα παρατηρήσουμε ένα έντονο αποτύπωμα των εφήμερων στοιχείων και κατασκευών στο παραλιακό τοπίο σε ενεστώτα χρόνο κατά τους θερινούς μήνες. Σε μία συγκριτική προσέγγιση με θερινές εκδοχές παλιότερων δεκαετιών πριν το '70 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 διακρίνουμε μονάχα αποτυπώματα ανθρώπινων σωμάτων σε άναρχη οργάνωση καθώς και τα τότε μέσα προσέγγισης της παραλίας, τα καϊκια. Η χειμερινή εκδοχή του σήμερα θυμίζει ξανά την παραλία της δεκαετίας του '70 με την δυσκολία προσβασιμότητας και την εναρμόνιση των γυμνών σωμάτων με το τοπίο. Η έντονη επιθυμία του ανθρώπου για την κατανάλωση ενός τοπίου το υποτάσσει και του στερεί το πλεονέκτημα που διέθετε, αυτό του δύσβατου και απρόσιτου ανάγλυφου, για να απομακρύνει την έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα ή να την κάνει μέρος του με την περτυπητική προσέγγιση και την ουσιαστική ύπαρξη μέσα σ' αυτό.

1969! SUPER (FLIDRY) BEACH PHOTO... LUCY GREEN BARBER 94.

95.

96.

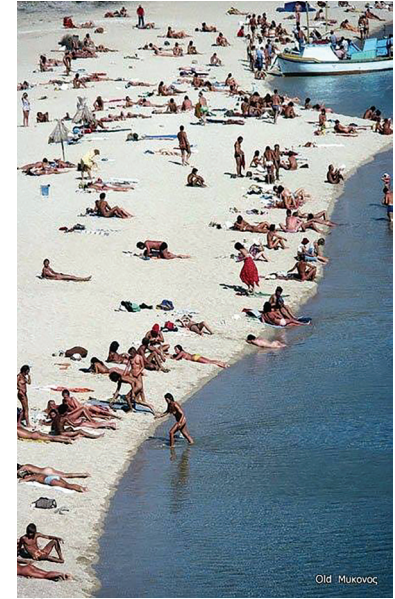
97.

99.

98.

100.

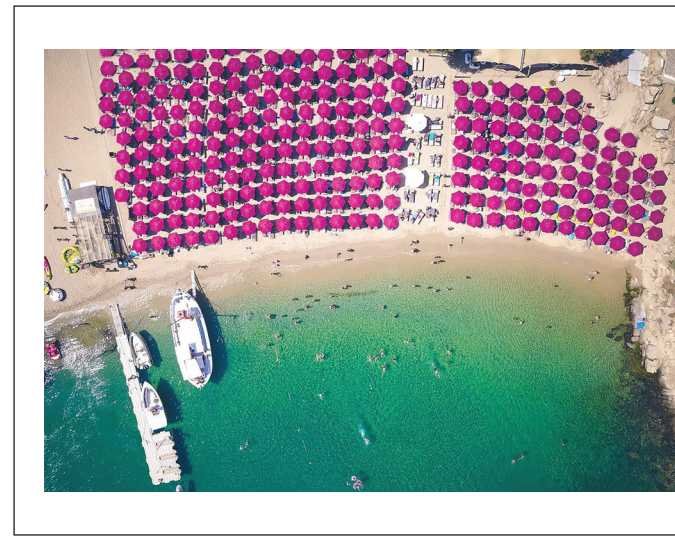
102.

103.

104.

105.

104,105. Αεροφωτογραφίες των σημερινών εφήμερων κατασκευών στο παραλιακό τοπίο του Super Paradise. Διακρίνεται μια υπερσυσσώρευση των εν λόγω κατασκευών σε βάρος του τοπίου. Η υπόσταση του τοπίου φαίνεται να έρχεται σε δεύτερη μοίρα και ανάγνωση για τον τουρίστα, τον ημιμόνιμο επισκέπτη, που έχει στόχο την αποφόρτιση, την διασκέδαση και την κατανάλωση του τοπίου. Οι απεικονίσεις θυμίζουν μικρογραφία οικοδομικών τετραγώνων κάποιας πόλης.

106,107. Ο κορεσμός και η υπερσυγκέντρωση εφήμερων κατασκευών είναι εμφανής κατά τους θερινούς μήνες υποβαθμίζοντας την πραγματική και αρχική κατάσταση του παραλιακού τοπίου.

106.

107.

94. Η μικρή παραλία του Super Paradise περιτριγυρισμένη από δύσβατο, βραχώδες και όχι εύκολα προσβάσιμο τοπίο,1969

95,96. Ο μοναδικός τρόπος προσέγγισης του συγκεκριμένου παραλιακού τοπίου ήταν από μικρά δρομάρια δύσβατα στην ανάβαση και την κατάβαση λόγω των απότομων κλίσεων ή φτάνοντας με καϊκι από την αφετηρία του Πλατύ Γιαλού. Έγινε δημοφιλής παραλία από την gay-friendly κοινότητα που προσπαθούσε να απομονωθεί από τα κοινά και κατακριτέα βλέμματα. Ένας από τους λόγους που άργησε η εξάπλωση του καταναλωτικού τουρισμού στο εν λόγω τοπίο είναι και η αδυναμία πρόσβασης, 1974.

97. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 δεν υπήρχε κανένα κτίριο στο παραλιακό τοπίο. Διέκρινε κανείς μικρές συγκεντρώσεις περιηγητών και μία πεδιάδα να εκτείνεται μετά την αμμουδιά, 1973.

101.

98-100. Την δεκαετία του '80 η επισκεψιμότητα αυξάνεται με την ανακάλυψη αυτού του δεύτερου "παράδεισου" και τα γυμνά σώματα να συμπληρώνουν με την ύπαρξή τους το γυμνό τοπίο από οποιαδήποτε εργαλειακή οικειοποίηση. Η διάνοιξη του δρόμου για το παραλιακό τοπίο δίνει μεγαλύτερο έναυσμα για να το επισκεφθεί κανείς, με τα καϊκια όμως να συνεχίζουν τα δρομολόγια τους, 1980.

101-103. Χειμερινές απεικονίσεις του παραλιακού τοπίου του Super Paradise από τα ανατολικά προς τα δυτικά, από τα ανατολικά προς τα δυτικά και πανοραμικά αντίστοιχα. Παρόλες τις επεμβάσεις που έχουν γίνει στο μέτωπο της συγκεκριμένης παραλίας, η επαναφορά της στην αρχική φυσική της κατάσταση κατά τους χειμερινούς μήνες θυμίζει πολύ το παραλιακό τοπίο παλιότερων δεκαετιών με το βραχώδες δύσβατο ανάγλυφο να το περιτριγυρίζει και το πλάτος του να είναι σχεδόν ανέγγιχτο, Δεκέμβριος 2018.

108. Παρθένο παραλιακό τοπίο, με δύσβατο ανάγλυφο γεγονός το οποίο καθιστά την περιτλάνηση μέσα σ' αυτό απαραίτητη για τον άνθρωπο. Φαινόμενο που ενσωματώνει τον περιηγητή και τον κάνει μέρος του τοπίου. Διακρίνονται μόνο κάποια γυμνά σώματα λουόμενων, 1974

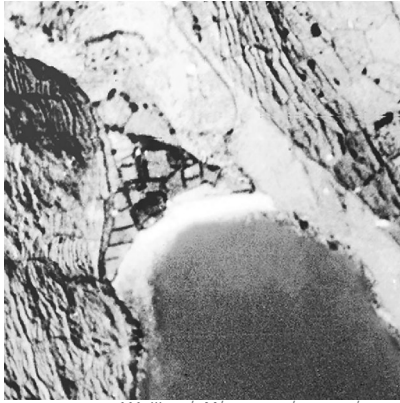
109. Οι πρώτες ενδείξεις εκμετάλλευσης και εργαλειικής οικειοποίησης του παραλιακού τοπίου με εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό. Παρόλα αυτά το τοπίο συνεχίζει να επικρατεί και τα σώματα των λουόμενων να είναι μέρος του, 1985.

110. Η σημερινή θερινή αποψη που αντικρίζει κανείς είναι ένα παραλιακό τοπίο σε κορεσμό από τα εφήμερα στοιχεία για τον τουρισμό, Καλοκαίρι 2018.

*“Η «φύσις ακολουθεί» τον άνθρωπο
της αστικής εποχής.
Σαν μια βαθύτατη και δομική νοσταλγία,
«ορμέμφυτη» όσο και η ερωτική επιθυμία της επιστροφής
στη μήτρα.”*

*Γ. Σχίζας. Η ψυχαγωγική χρήση της υπαίθρου. Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ. (Επιμ.), Η Διεκδίκηση
τηςΥπαίθρου. Εκδόσεις Ίνδικτος, 2009, σελ. 89.*

111. Ψαρού, Μύκονος, από αριστερά προς τα δεξιά αεροφωτογραφία 1945, χειμώνας 2016 και καλοκαίρι 2016.

Δ. Ψαρού

Η Ψαρού⁷⁷ είναι η πλέον πιο κοσμοπολίτικη και δημοφιλής παραλία της Μυκόνου (μόλις 4,5 χλμ. από τη Χώρα) στη νότια πλευρά του νησιού δίπλα στον Πλατύ Γιαλό. Λόγω της δημοτικότητας της, κατά την υψηλή τουριστική περίοδο υπάρχει λίστα αναμονής και κρατήσεις για ξαπλώστρες, φαινόμενο που καθιερώθηκε πρώτη φορά από την συγκεκριμένη παραλία.

Είναι περιτριγυρισμένη από βουνά και αυτό την καθιστά απάνεμη και ιδανική για τους λουόμενους ακόμα και όταν στις περισσότερες παραλίες της Μυκόνου η θάλασσα είναι φουρτουνιασμένη. Είναι αμμώδης με λευκή άμμο, διαθέτει σμαραγδένια καθαρά νερά και γνώρισε μεγάλες δόξες τη δεκαετία του '80. Μέχρι την δεκαετία του '70 η πρόσβαση γινόταν με καϊκι από το διπλανό κόλπο του Πλατύ γιαλού και διέθετε μόνο μία ταβέρνα⁷⁸ στο μέτωπό της, αλλά η ανάπτυξη της ήταν κατακόρυφη και συνεχίζει να είναι ανοδική εις βάρος όμως του παραλιακού τοπίου το οποίο επιβαρύνεται από πλήθος κατασκευών που αγγίζουν τη θάλασσα ενώ κάποιες είναι πλωτές πάνω στην επιφάνεια της. Το φαινόμενο όμως της εφήμερης αστικοποίησης δεν σταματά μόνο στο κομμάτι του αιγιαλού αλλά εκτείνεται και μέσα στα νερά του κόλπου της Ψαρού⁷⁹ καθώς δεκάδες πολυτελή γιοτ,

77. «Μια μικρή γραφική αμμουδιά. Πίσω της μια καταπράσινη κοιλάδα με δέντρα και θλάστηση μέχρι την άμμο. Λίγα μικρά άσπρα σπιτάκια με κήπους στην πλαγιά του κατάξερου θουνού. Ένα εστιατόριο μπροστά στη θάλασσα. Περίπου τριάντα άτομα πάνω στην παραλία. Σύντομα ο ήλιος θα κρυφτεί πίσω απ' την κορφή του λόγου και η σκιά θα πέσει πάνω τους.» Μακραντώνης Α., Μύκονος-μια μυθολογία, Ελευθερουδάκης, Αθήνα, 2017

78. Πάμε πίσω στη Μύκονο του 1967, όπου εκεί ζούσαν ο Κυριάκος Αγγελετάκης και η γυναίκα του Ελένη. Σε ένα περιβόλι με μια ταβέρνα. Η παραλία Ψαρού εκεί δίπλα ήταν μια υπέροχη παραλία που τη γνώριζαν ελάχιστοι, και την επισκέπτονταν ακόμη λιγότεροι, οι οποίοι έφταναν στην περιοχή με βαρκούλα. Τρία χρόνια αργότερα, το 1970, ο αδερφός του Αγγελετάκη Ανδρέας, αγοράζει κι άλλη γη στο σημείο, και η ταβέρνα επεκτείνεται. Τη δεκαετία του '90 όταν άρχισαν οι σπατάλες των Ελλήνων η Ψαρού άρχισε να “κάνει όνομα” με τζίρο 4 εκατομμύρια δραχμές τη μέρα. Το 2002 μπαίνουν στο παιχνίδι δυο Μυκονιάτες και ένας Αιγύπτιος να φτιάξουν το «Nammos». Και η Ψαρού έγινε πολυτελής!

Πηγή: <http://www.e-daily.gr/themata/87894/nammos-h-istoria-ths-psarotavernas-poy-egine-to-symvolo-ths-spatalh-pics-video>

79. Κάποιος ξύπνησε για να δει τι συνέβη τον περασμένο χειμώνα με την πανέμορφη Ψαρού, της οποίας η παραλία είναι αδελφή στον Πλατύ Γιαλό. Οι κήποι που βρίσκονταν εδώ και αιώνες σε οπωροφόρα, λεμόνια, πορτοκάλια, σύκα, καρπούζια, δαμάσκηνα και γαϊδουράκια, καθώς και κληματαριές και άλλους βοτανικούς θησαυρούς, ξεριζώθηκαν και αντικαταστάθηκαν από «εξωτικά» φυτά, συμπεριλαμβανομένης της καρύδας παλάμες!Οι βραχώδεις κορυφογραμμές εξομαλύνθηκαν, η γη σκάφηκε τόσο έντονα, που η θάλασσα αναδύθηκε από το λάκκο που άφησε η ανασκαφή - η φύση πήρε την εκδίκησή της - και όλα αυτά ήταν κάποτε ένας παράδεισος που κατάφερε και μετατράπηκε σε ένα ατελείωτο χώρο στάθμευσης, σε ένα τεράστιο οικισμό απόλαυσης και ευχαρίστησης.

ιστιοφόρα και θαλαμηγοί δημιουργούν ένα δικό τους εφήμερο σκηνικό στον ορίζοντα.

Από τα δυτικά προς τα ανατολικά παρατηρούμε μια μείωση του πλάτους της παραλίας γεγονός που φαίνεται να υφίσταται ανέκαθεν με τη διαφορά ότι τη θέση καλλιέργειών και δέντρων τώρα έχουν πάρει εγκαταστάσεις για τον τουρισμό ασκώντας μία πίεση στο παραλιακό τοπίο μην αφήνοντάς το να αναπνεύσει. Συνεπώς, το σύνολο του μετώπου του παραλιακού τοπίου αποτελείται από εγκαταστάσεις για τον τουρισμό χαμηλής ή υψηλής όχλησης. Πολύ καλά οργανωμένη παραλία με ομπρέλες, ξύλινες ξαπλώστρες και κάθε είδους ανέσεις που μπορεί να θελήσει κανείς σε ένα τουριστικό θέρετρο υψηλού επιπέδου. Διαθέτει ακόμη δική της αποβάθρα για σκάφη και μια μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων που σχετίζεται με τη θάλασσα (θαλάσσια σπορ, τζετ σκι, καταδύσεις κλπ). Διακρίνεται μεγάλη πυκνότητα των εφήμερων κατασκευών η οποία αγγίζει κυριολεκτικά το νερό καθιστώντας το παραλιακό τοπίο σε θέση που δεν δύναται να φέρει παραπάνω κατασκευές δίχως να αλλοιωθεί σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι έχει ήδη αλλοιωθεί.

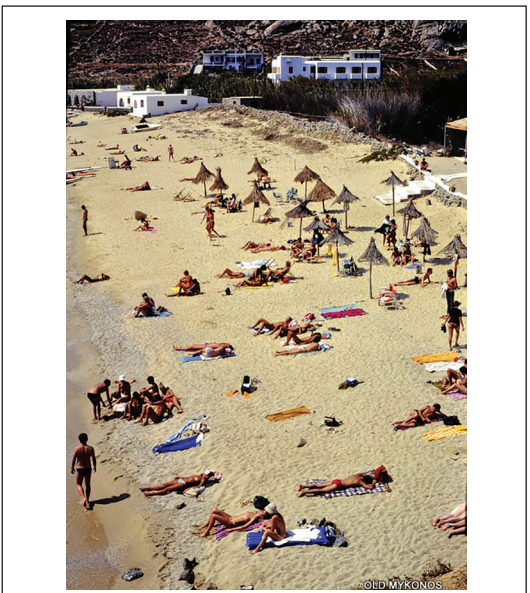
Εάν απομονώσουμε και αναλύσουμε μόνο το κομμάτι της παραλίας θα παρατηρήσουμε ένα έντονο αποτύπωμα των εφήμερων στοιχείων και κατασκευών σε ένα παραλιακό τοπίο μικρής έκτασης σε ενεστώτα χρόνο, κατά τους θερινούς μήνες. Σε μία συγκριτική προσέγγιση με θερινές εκδοχές παλιότερων δεκαετιών, μετά το '70, διακρίνουμε αποτυπώματα ανθρώπινων σωμάτων σε άναρχη οργάνωση μαζί με ελάχιστες εφήμερες κατασκευές να τους πλαισιώνουν καθώς και μια οικειοποίηση της αμμουδιάς από τους ψαράδες για να απλώνουν τα δίχτυα τους. Ενώ πριν τη δεκαετία του '70, έχουμε το ίδιο σκηνικό με την απουσία των ελάχιστων στοιχείων εφήμερης χρήσης. Κατά τη χειμερινή περίοδο του σήμερα το παραλιακό τοπίο επιστρέφει στην αρχική του εικόνα με μόνο αποτύπωμα του εξωτικού χαρακτήρα της παραλίας που προβάλλεται κατά την θερινή περίοδο, τους φοίνικες που έχουν τοποθετηθεί ανά σημεία στην έκταση της παραλίας. Τα συγκεκριμένα φυτά και το πλήθος των κτιρίων που περικυκλώνουν το παραλιακό τοπίο, σε συνδυασμό με τις καταπατήσεις κατά του παραλιακού τοπίου, είναι τα μόνα στοιχεία που μας εμποδίζουν να ταυτίσουμε την τωρινή χειμερινή εκδοχή με μία παλιότερης δεκαετίας κατά την θερινή περίοδο.

Ενώ ο σκοπός του τουρισμού για τον τουρίστα βρίσκεται στην απομάκρυνση του από τον τόπο της διαβίωσης του, για τον τουριστικό πράκτορα ή ντόπιο επαγγελματία ο σκοπός βρίσκεται στο οικονομικό κέρδος μέσα από την τουριστική δραστηριότητα. Μέσα από αυτή την απλή αντιπαράθεση, αναγνωρίζουμε την αξία των δραστηριοτήτων που νοηματοδοτούν το τουριστικό ταξίδι και από τις δύο πλευρές, αλλά και την απουσία κάθε είδους δέσμευσης εκ μέρους του τουρίστα προς τον τόπο επίσκεψής του. Στην πράξη αυτό εκδηλώνεται μέσα από τη σύγκλιση της τουριστικής δραστηριότητας με την εμπειρία αναζήτησης συνήθως οπτικής και μόνο ικανοποίησης στο τοπίο, σύμφωνα πάντα με τις προσδοκίες του παρατηρητή. Όσον αφορά στο τοπίο ως πόλο έλξης του τουρίστα, οι περιηγητές πηγαίνουν να δουν αυτό που ήδη ξέρουν ότι υπάρχει στον τόπο αυτό.⁸⁰

Κουσαθανάς Παναγιώτης, *What Happened Here: Mykonos Then and Now*, 22 Αυγούστου 2018, <http://www.greece-is.com/>
80 Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ.120

112.

115.

113.

116.

114.

112. Το μικρό σε έκταση παραλιακό τοπίο της Ψαρού με τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις και τα δέντρα στο μέτωπο του, μέσα δεκαετίας '60.

113,114. Διακρίνεται το πρώτο κτίριο που δημιουργήθηκε στο συγκεκριμένο παραλιακό τοπίο το οποίο ήταν ένα μικρό ταβερνάκι, κοντά στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, 1970s.

115-117. Οι πρώτες εφήμερες κατασκευές κάνουν την εμφάνιση τους για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των περιηγητών, με το τοπίο όμως να συνεχίζει να αποτελεί τον βασικό πρωταγωνιστή. Δεν διακρίνεται μεγάλη οικειοποίηση των κατασκευών από τους λουόμενους, φαίνεται να επιθυμούν την ουσιαστική βύθιση στην υπόσταση του παραλιακού τοπίου, 1980, 1979, 1985.

118,119. Η σταδιακή αύξηση των εφήμερων κατασκευών φαίνεται να συνεχίζεται αλλά έρχεται σε ισορροπία με την δυνατότητα του επισκέπτη να μην χρησιμοποιήσει απαραίτητα αυτές τις κατασκευές. Σε μία σύγκριση των δύο φωτογραφιών μπορεί να γίνει ένας παραλληλισμός των απλωμένων διχτύων και των ξαπλωμένων σωμάτων πάνω στην αμμουδιά της θάλασσας. Δύο εικόνες που δύσκολα συναντά κάποιος στο εν λόγω παραλιακό τοπίο, 1983, 1976.

117.

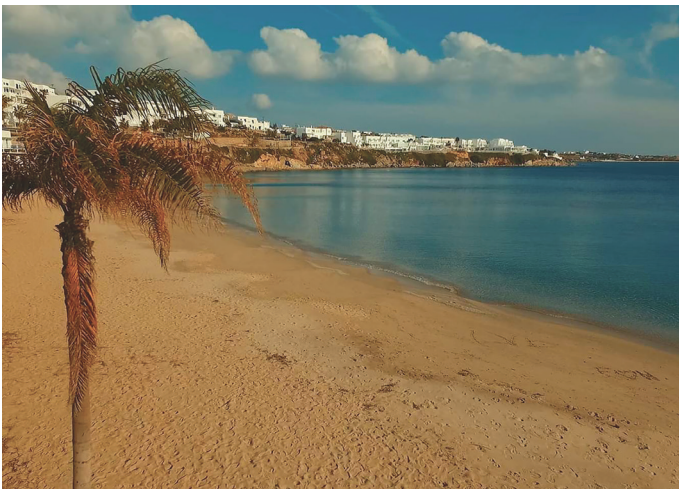
118,119.

120.

121-123. Χειμερινές απόψεις σε ενεστώτα χρόνο του παραλιακού τοπίου της Ψαρού. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν την παραλία σε συνδυασμό με τις καταπατήσεις και τις περιφράξεις σε βάρος του τοπίου δημιουργούν μία πίεση στο συγκεκριμένο παραλιακό τοπίο. Τη θέση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων και των δέντρων που διακρίνονταν σε παλιότερες δεκαετίες έχουν λάβει οι υποδομές αναψυχής και διασκέδασης.

124-126. Οι εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό φαίνεται να υπερκαλύπτουν την επιφάνεια του παραλιακού τοπίου. Η πυκνότητα και η πληθώρα τους είναι τόσο έντονη που κυριολεκτικά φαίνονται αυτά τα στοιχεία να αγγίζουν το κύμα και οι συγκεκριμένες θέσεις πάνω στο κύμα πωλούνται αδρά προς τον τουρίστα που επιθυμεί να φέρει το image του στην πιο προνομαχική θέση παρά το σώμα του πιο κοντά στο παραλιακό τοπίο.

121.

124.

125.

126.

122.

123.

127-128. Η οπτική και το βιώμα σε γενικότερο πλαίσιο του παραλιακού τοπίου μενώνται με την συσσωρευμένη συγκέντρωση των εφήμερων κατασκευών για τον τουρισμό. Η εργαλειοποίηση του τοπίου και η εκμετάλλευσή του με μοναδικό στόχο το κέρδος έχει υποβαθμίσει την ουσιαστική υπόσταση του παραλιακού τοπίου και έχει οδηγήσει στην φαινομενική ύπαρξη των επισκεπτών στα τουριστικά τοπία που επισκέπτονται, με μόνο στόχο την διασκέδαση, την αναψυχή και την αποφόρτιση από την ρουτίνα της καθημερινότητας.

129. Οι εφήμερες κατασκευές δεν σταματούν μονάχα στην ξηρά του παραλιακού τοπίου αλλά συνεχίζουν και μέσα στη θάλασσα με τη δημιουργία πλωτής εξέδρας για μουσική συναυλία διασκέδασης με σκηνικό τον ορίζοντα και το βάθος που δημιουργεί ο κόλπος της Ψαρού με την προοπτική. Εάν μιλήσει κανείς για τα πλωτά εφέμερα στοιχεία θα παρατηρήσει και ένα μεγάλο ποσοστό κάλυψης της θάλασσας από ιδιόκτητα σκάφη τα οποία δημιουργούν με τον δικό τους τρόπο μια κάποια υπερσυσσώρευση στοιχείων στο νερό, Αύγουστος 2018.

127.

128.

129.

130. Αγναντεύοντας το απέραντο μπλε της Μυκόνου και τα πλοία που περνούν, 1965.

"Όλα θα περάσουν. Θα εξαχνωθούν μες στο φως του Αρχιτελάγου, κι η Μύκονος θα μείνει πολύσημος ερειπιώνας, συμπύκνωμα της αιγιακής μεταφυσικής, μνημείο για το vanity fair των αρχών του 21ου αιώνα."

Νίκος Γ. Ξυδάκης, Αρχιτέλαγος, η ύλη της νοσταλγίας, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 17

4.Ερμηνεύοντας την «εφήμερη» αστικοποίηση του Κυκλαδικού παραλιακού τοπίου

«Ειρηνική εισβολή σκέπτεται κανείς αυτός ο τουρισμός ο εκούσιος αγελαίος, ο έτοιμος να πληρώσει και να πληρώσει ακριβὰ το δικαίωμα να κοιμηθεί, να φάει και να κοιτάξει ακόμα. [...] Ειρηνική εισβολή αλλά όχι αθώα. Καταστροφική για τις τοποθεσίες και τα τοπία που παραμορφώνονται από την κάπως ψεύτικη χλιδή των ξενοδοχείων, των κτιρίων με θέα θάλασσα και των δεύτερων κατοικιών για τον αρχαιολόγο του αύριο τα ίχνη της θα έχουν όλες τις μορφές μιας κατακτήσεως. Καταστροφική επίσης για τις αρχαίες και εύθραυστες ισορροπίες των κοινωνιών που την δέχονται και είναι συνήθως άσχημα προετοιμασμένες να αντέξουν τον κλονισμό της νομισματικής οικονομίας και εξαναγκασμένες να θυσιάσουν το μέλλον στο παρόν. Καταναλώτρια του εξωτισμού και του φολκλόρ και αποδεχόμενη το μεσογειακό τρόπο ζωής σαν παιχνίδι και όχι σαν πραγματικότητα. Για πρώτη φορά στην ιστορία της η Μεσόγειος προσελκύει τους εισβολείς της χωρίς να τους αφομοιώσει παρά μόνο επιφανειακά, ενώ η ίδια απειλείται με αφομοίωση από αυτούς και με υποβιβασμό στην κατάσταση του αντικειμένου. Ένας τόπος θεάματος, κατοικημένος από ηθοποιούς που σιγά σιγά ζωηρεύουν από την πίκρα με μια ζωή που μένει πίσω από τον δηλητηριώδη καρπό της διχοτόμησης ανάμεσα στην ντόπια ζωή των χειμάνων και την ψεύτικη ζωή των αγοραίων καλοκαιριών».⁸¹

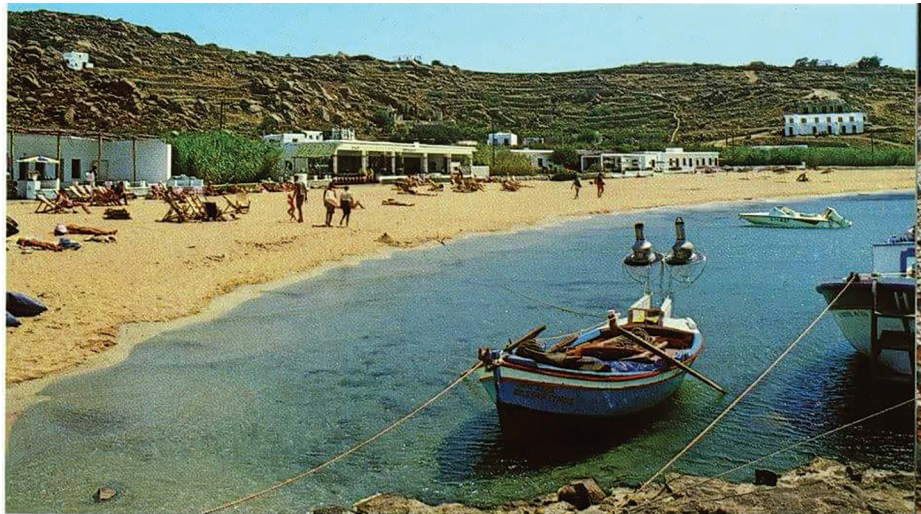
Σε αυτό το απόσπασμα του Aymard εκφράζονται οι ανησυχίες για τις επιπτώσεις στους τόπους, στα τοπία και στους ανθρώπους εξαιτίας του τουριστικού φαινομένου. Μοιάζει να μη διαχωρίζει τις χωρικές μεταβολές από τις αλλαγές που θα προκληθούν στη συνολική λειτουργία του χώρου, δηλαδή στον τόπο που είναι συνυφασμένος με τον άνθρωπο- κάτοικό ή επισκέπτη του. Σήμερα, όλες αυτές οι σκέψεις μοιάζουν να αποτυπώνουν μια πραγματικότητα, μια ζωντανή κατάσταση του τοπίου των Κυκλάδων. Αν και στην αρχή ο τουρισμός φαινόταν ότι θα έλυne τα προβλήματα της εγκατάλειψης των νησιών, αυτό που ακολούθησε, ο εθισμός σε μια λογική που αντιλαμβάνεται το τοπίο αποκλειστικά ως εν δυνάμει οικόπεδο, ο ιδιοκτησιακός καταμερισμός της υπαίθρου, η κατανάλωση του τοπίου, ο συνεχιζόμενος αισθητικός εκβαρβαρισμός του φυσικού περιβάλλοντος, η άνθιση της βραχυπρόθεσμης εκμετάλλευσης των παραλιακών τοπίων με εφήμερες κατασκευές και η αναθεώρηση του ανθρώπου με το σώμα του, εισήγαγε το φαινόμενο μιας εφήμερης αστικοποίησης.

81. Aymard M., *Αποδημίες*, από το Braudel F. (επιμ.), *Η Μεσόγειος*, Άνθρωποι και πολιτισμική κληρονομιά, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1990, σ. 114

131. Πλατύς Γιαλός, Μύκονος, πρώτες ενδείξεις εφήμερης εκμετάλλευσης του παραλιακού τοπίου το οποίο όμως συνεχίζει να επικρατεί, περί το 1970.

132. Καμάρι, Σαντορίνη, δεν μπορεί να προσδιοριστεί συγκεκριμένα η εποχή της απεικόνισης γεγονός που ερμηνεύεται ως θετικό καθώς δεν υπάρχει μεταποίηση του παραλιακού τοπίου μεταξύ χειμώνα και καλοκαιριού, περί το 1980.

133. Paradise, Μύκονος, αυτοσχέδια σκιάστρα και ψάθινες ομπρέλες. Διακρίνεται ο καταπράσινος χώρος κατασκήνωσης όπου διέθετε και το πρώτο ταβερνάκι του παραλιακού τοπίου.

131.

132.

133.

4.1. Η επίδραση της εντατικής “εφήμερης” κατοίκησης και η ερμηνεία της στις Κυκλάδες

Η τουριστική ανάπτυξη διαμόρφωσε μια καινούρια γεωγραφία στις Κυκλάδες. Κόσμοι έως τη δεκαετία του 1950⁸¹ σχετικά αυτόνομοι και συχνά φτωχοί μεταμορφώθηκαν σταδιακά σε προνομιακούς τόπους τουρισμού και συνδέθηκαν τόσο με τον Πειραιά όσο και μεταξύ τους με ακτοπλοϊκές γραμμές – που είναι βέβαια πυκνές μόνο όσο διαρκεί η τουριστική περίοδος. Οικισμοί και ακτές ξεχειλίζουν το καλοκαίρι από επισκέπτες. «Είναι δύσκολο να φανταστούμε σήμερα την προπολεμική Ανάφη (ή τη Φολέγανδρο, την Ίο, την Κίμωλο και τα άλλα μικρά κυκλαδονήσια) ως τόπο απομονωμένο, όπου η ζωή ήταν δύσκολη και οι επικοινωνίες σπάνιες».⁸²

Η εισροή της μαζικής⁸³ ομογενοποιητικής δυτικής κουλτούρας σε “παραδοσιακά” χωριά και πόλεις καταστρέφει ανεπανόρθωτα το χαρακτήρα των τόπων αυτών. Η τουριστική δραστηριότητα από τη φύση της είναι καταναλωτική,⁸⁴ φαινόμενο που συναντάμε και στις μελέτες περιπτώσεων της εν λόγω εργασίας, τα παραλιακά τοπία της Σαντορίνης και της Μυκόνου. Δύο διαφορετικά νησιά που όμως αποτέλεσαν βιτρίνα του τουρισμού για την Ελλάδα, από τις πρώτες κιόλας δεκαετίες φιλοξενίας επισκεπτών.

Αντιπαράβαλλοντα τα παραλιακά τοπία των δύο νησιών πριν

81. Ο τουρισμός και η εκδρομική πρακτική αποτελούν βασικούς συντελεστές για την διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της νέας υπαίθρου. Μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα η χωρική επέκταση των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων παίρνει μεγάλες διαστάσεις, καθώς επικουρείται από βελτιώσεις συγκοινωνιακών μέσων, από αύξηση των εισοδημάτων και του ελεύθερου χρόνου.

82. Σταυρίδης Σ., *Η Ανάφη ως τοπίο εξαίρεσης*, από Χατζημιχάλης Κ.,(επιμ.), *Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά*, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 2011, σ.246

83. Στο μαζικό τουρισμό, το ενδιαφέρον για έναν τόπο εκφυλίζεται σταδιακά στην εκ των προτέρων ανταπόκρισή του σε μια ισορροπημένη ποσόστωση ανάμεσα στο εξωτικό και στο οικείο. «Ο τόπος που αξίζει να επισκεφθεί κανείς είναι ο τόπος που δε μας εκπλήσσει δυσάρεστα –μάλλον ούτε ευχάριστα. Είναι ο τόπος που δεν θα ενθαρρύνει την πρωτοβουλιακή ετερόδοξη εξερεύνηση του από τον επισκέπτη του ή τη συνάντησή του τελευταίου με την άγνωστη χώρα. Που δεν υπολογίζει σε κανενός είδους παραξενισμό.»

Παπαδόπουλος Λ., *Ελληνικός τουρισμός: Γαλάζια πορεία χωρίς (μπλε) οδηγό*, από Αίσιωπος Γ. (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 307.

84. Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ.124

αλλά και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 διακρίνουμε τοπία χωρίς διακριτά όρια από ανθρωπογενή στοιχεία, μεγάλα πλάτη στο αμμώδες τμήμα του παραλιακού τοπίου, δυνατότητα προσέγγισης από διαφορετικά σημεία, εναρμόνιση των ανθρωπινων σωμάτων με το τοπίο και ουσιαστική ύπαρξη μέσα σ' αυτό, διακριτές ανθρώπινες δραστηριότητες και μικρές οικειοποιήσεις με το τοπίο όμως πάντα να υπερισχύει και να αποτελεί το στοιχείο εκείνο που υμνείται από τους ντόπιους και τους επισκέπτες.

Από την άλλη ερχόμενοι στο σήμερα, αντιλαμβανόμαστε την ευδιάκριτη, πλέον, οριοθέτηση του παραλιακού τοπίου από κτίρια και κατασκευές που αναπτύσσονται στο μέτωπό τους καθώς και από περιφράξεις. Διακρίνουμε τοπία που έχουν καταπατηθεί και έχουν παραχωρήσει μέρος της έκτασης τους στην αλόγιστη εξάπλωση των υπηρεσιών εκμετάλλευσής τους. «Η μετατροπή του παράκτιου τοπίου σε οικοπεδοποιημένη έκταση ακολουθεί την «τυπική» διαδικασία κερδοσκοπικής εκμετάλλευσης της γης με ασαφείς τίτλους ιδιοκτησίας».⁸⁵ Παρατηρούμε παραλιακά τοπία κορεσμένα σε ενεστώτα χρόνο και σημαντικά φορτωμένα από εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό σε όλη τους την έκταση με σκοπό την εκπλήρωση ανέσεων και επιθυμιών των επισκεπτών. Στην περίπτωση της Μυκόνου αυτές οι κατασκευές συγκεντρώνονται σε μεγάλη πυκνότητα και μικρή απόσταση τόσο από το μέτωπο των κτιρίων που βρίσκονται στο τέλος της αμμουδιάς όσο και πάνω στο νερό. Η μικρότερη έκταση των παραλιακών τοπίων της Μυκόνου σε σύγκριση με αυτά της Σαντορίνης καθιστά το φαινόμενο του κορεσμού ακόμη πιο έντονο. Συγχρόνως, τα αντικείμενα του τοπίου με το χρόνο μετατρέπονται λόγω συσχέτισης σε σύμβολα αυτών των ψυχολογικών εμπειριών (ικανοποιήσεων και δυσανεξιότητας) που προκάλεσαν.⁸⁶

Παρόλα αυτά, σε όλες τις περιπτώσεις των παραλιακών τοπίων μου μελετούνται, επιχειρείται σύγκριση μεταξύ θερινής εκδοχής παλιότερων δεκαετιών και χειμερινής της τωρινής περιόδου. Αν απομονώσουμε το κομμάτι της παραλίας διακρίνουμε περισσότερες ομοιότητες μεταξύ της θερινής εκδοχής της δεκαετίας του '70 σε σύγκριση με μία χειμερινή εκδοχή του σήμερα παρότι θα διακρίναμε εάν συγκρίναμε μια σημερινή εκδοχή σε καλοκαίρι και χειμώνα.

134,135. Καλό λιβάδι, Μύκονος, αντιπαράθεση μεταξύ θερινής εκδοχής του 1976 και αντίστοιχης του 2018. Η καταπάτηση, η εργαλειώδης εκμετάλλευση, η οικειοποίηση με στόχο το κέρδος και η καταναλωτική φύση του τουρισμού οδηγούν σ' αυτή την πολύ μεγάλη διαφορά εικόνας μεταξύ των δύο απεικονίσεων. Το φαινόμενο εκτείνεται πέρα από τις εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό. Αγγίζει το ίδιο το τουριστικό μοντέλο που έχει επικρατήσει και ακολουθείται με αλόγιστες και ανεπανορθωτες συνέπειες για τον χαρακτήρα, την ταυτότητα και την υπόσταση του τοπίου.

85. Φαρούπου Α., Παραθεριστική οικοπεδοποίηση στην Αντίπαρο, από Χατζημιχάλης Κ.,(επιμ.), Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά, εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 2011, σ.222

86. Τερκενλή Θ., Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ.93

136.

136. Super Paradise, Μύκονος, αεροφωτογραφία κατά την θερινή περίοδο με το έντονο αποτύπωμα των εφήμερων κατασκευών για τον τουρισμό να είναι εμφανές.

137. Super Paradise, Μύκονος, γυμνά σώματα σε πλήρη αρμονία και συνύπαρξη με το τοπίο. Το βραχώδες και δυσβάτο ανάγλυφο καθυστέρηση την έντονη έκρηξη ανάπτυξης, 1974.

138. Super Paradise, Μύκονος, χειμερινή άποψη απομονώνοντας μόνο το παραλιακό τοπίο θυμίζοντας αυτό της δεκαετίας του '70 χωρίς εφήμερες κατασκευές και στοιχεία εκμετάλλευσης του τοπίου.

137.

138.

Αυτή η εμμονή με το “τουριστικό βλέμμα”⁸⁷ και με την αναπαράσταση του εαυτού μέσα στη ροή του χρόνου των διακοπών και η ιδιότυπη κατανάλωση του χώρου, των τόπων και των τοπίων της τουριστικής απόλαυσης διαμόρφωσε τους σημερινούς “ονειρικούς” τύπους και τοπία απόδρασης. Το ανθρώπινο σώμα και κατ’ εξακολούθηση τα παραλιακά τοπία υπέστησαν έντονες μεταποιήσεις κατά το δοκούν έτσι ώστε να συνηθίζει το μάτι σε ακραίες (εντυπωσιακές και μόνο) οπτικές εντυπώσεις που εξασθενούν την ικανότητα του παρατηρητή να “βλέπει” οτιδήποτε άλλο (πιο “τετριμμένο”), και έτσι να δημιουργεί υπερβολικές προσδοκίες από το τοπίο.⁸⁸ «Αυτές όμως οι πολλαπλές αναπλάσεις του εαυτού και η ανομοιογένεια των επιθυμιών δημιούργησε ένα νέο μπρουταλισμό της αταξίας».⁸⁹ Έφερε στην επιφάνεια μια πληθώρα άτυπων ενεργειών που αντιστοιχούν στις επιδιώξεις των μικροϊδιοκτητών και των μικρών επιχειρήσεων. « Ενώ οι δυνάμεις της εποχής συντελούν μετασχηματισμούς της παγκοσμιοποίησης, που ενθαρρύνονται από μία νέα οικονομία του χώρου, τα τουριστικά τοπία τείνουν να μοιάσουν ολοένα και περισσότερο το ένα στο άλλο, με ρυθμούς ανησυχητικούς: ου-τοπ[ι] ακοί παράδεισοι με τροπικά χαρακτηριστικά που (ανα)παράγονται ευρέως και ομοιόμορφα, μέσω τυποποιημένων ομογενοποιητικών διαδικασιών αντιγραφής τοπίων με σκοπό αποκλειστικά την κατανάλωσή τους ως προϊόντα αναψυχής».⁹⁰ Επομένως, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε τη σημασία των παρενεργειών, αλλά και των άμεσων παραμορφώσεων που απορρέουν από αυτή την κυνικά εργαλειακή οικειοποίηση του περιβάλλοντος από τον τουρισμό.

87. Όσο περισσότερο το τουριστικό προϊόν διογκώνεται, διεθνοποιείται και ομογενοποιείται τόσο περισσότερο οργανώνεται με βάση το βλέμμα. John Urry & Jonas Larsen, *The Tourist Gaze 3.0*, London, 2011

88. Τερκενλή Θ., ο.π, σσ.120-121

89. Όπως επισημαίνει ο Γιώργος Σημαιοφορίδης με αναφορά στον Δημήτρη Φατούρο, ο μπρουταλισμός αποτελεί μια νέα μορφή ανταπόκρισης στην ανάγκη της προσαρμογής σε τεχνικές και οικονομικές αναγκαιότητες. Στην περίπτωση των τουριστικών δραστηριοτήτων που μας απασχολεί εδώ, παρατηρείται μία εξέλιξη βάσει της λογικής μικρό-επιχειρηματικών προτύπων που ωθούν σε ευέλικτες εκ των ενόντων προσαρμογές στις ανάγκες επίτευξης των επιθυμητών περιθωρίων κέρδους. Πρόκειται, εδώ για έναν μπρουταλισμό που ανακύπτει από πρακτικές μικρής κλίμακας. Αυτή η μορφή μπρουταλισμού αφήνει σημάδια τόσο στο δομημένο περιβάλλον, όσο και στις οιονεί κατασκευές που σπιλνούν το φυσικό περιβάλλον. Βλ. Σημαιοφορίδης Γ. (2002), “Συλλογικά οράματα και μεμονωμένες διαδρομές”, στο Αίσωπος Γ., Σημαιοφορίδης Γ. (επιμ.), *Τοπία εκμοντερνισμού*, Athens, Metropolis Press, σσ. 56-58

90. Terkenli, T.S, & d’ Hauteserre, A. –M. (επιμ.), *Landscapes of New Cultural Economy of Space*, Dordrecht: Springer και Τρόβα Β., *Από την αγωνία της ελληνικότητας στην ευτυχία των τροπικών*, στο Κ. Μανωλίδης (επιμ.), *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης «Η διεκδίκηση της Υπαίθρου»*, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σ.39.

4.2. Η σχέση του “νέου” τουριστικού τοπίου με το φυσικό τοπίο που το περιβάλλει

Βασικά διαρθρωτικά προβλήματα του ελληνικού τουρισμού⁹¹ είναι η εποχικότητα της μαζικής τουριστικής ζήτησης και η υπερσυγκέντρωση της προσφοράς στις τουριστικά καθιερωμένες περιοχές της χώρας. Αρνητικό επακόλουθο είναι η υποβάθμιση του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος κυρίως σε περιοχές με ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα, ως πόλων έλξης τουριστών⁹², όπως η Σαντορίνη και η Μύκονος.

Τα αλληπάλληλα στρώματα εφήμερων κατασκευών που εξυπηρετούν εκ των ενόντων την ανάγκη για ανέσεις στη Σαντορίνη και τη Μύκονο, κατέστησαν τα προϋπάρχοντα τοπικά στοιχεία, αλλά και τα στοιχεία της επινοημένης αυθεντικότητας, στον σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης των παραλιακών τοπίων. Η αποσπασματική και βραχυπρόθεσμη εκμετάλλευση του περιβάλλοντος προκάλεσε σε πολλές περιπτώσεις τόσο την οικολογική όσο και τη λειτουργική του υποβάθμιση. Εντούτοις, φαίνεται πως οι συνέπειες αυτής της βραχυπρόθεσμης λογικής καθώς και της λογικής της επικέντρωσης στην άμεση εκμετάλλευση της πολύ μικρής κλίμακας του χώρου δεν αποτελεί πρόβλημα για πολλές από τις νέες κατηγορίες τουριστών⁹³, αλλά σίγουρα έρχεται σε αντιπαράθεση με τους πρώτους περιηγητές που αναζητούσαν το μοναδικό, το ασυνήθιστο και την ουσιαστική ύπαρξη του σώματος και του πνεύματός τους μέσα στο τοπίο των Κυκλάδων.

Τις περισσότερες φορές τα τοπία τουρισμού⁹⁴ χαρακτηρίζονται

139. Ελιά, Μύκονος, το νέο τουριστικό μοντέλο με τα αλληπάλληλα στρώματα εφήμερων κατασκευών καταναλώνει και αλλοιώνει το παραλιακό τοπίο. Το τοπίο δεν φαίνεται σε θέση να φέρει παραπάνω κατασκευές από όσες ήδη έχει, 2015

91 Πρέπει να αποκτήσει (ο τουρισμός) και χαρακτηριστικά της φιλοξενίας ανεξάρτητα των υποδοχέων και με την έννοια αυτή να οργανώνεται το όλο πλέγμα διακίνησης των τουριστών μέσα από ευρύτερα κριτήρια που να ακολουθούν με διακριτική συναλληλία τα πολιτισμικά-ανθρώπινα χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας που αποτελεί τον υποδοχέα τους. Η τυποποίηση των διακοπών, η ομαδοποίηση με τη λογική μονομπλόκ συγκροτημάτων, τα ειδικά συγκροτήματα τουρισμού, η μαζικότητα ή αλλιώς το “πακέτο των διακοπών” είναι κάποια από τα παράγωγα της τουριστικής βιομηχανίας. Αυτά απέχουν από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της φιλοξενίας.

Αναστάσιος Ν. Δίκας,, *Ιδιαιρότητες και αντιπαράθεσεις αρχιτεκτονικής-πολιτισμικού περιβάλλοντος-τουρισμού στις σύγχρονες κοινωνίες*, από Καζάζη Γ. (επιμ.), *Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα*, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σ. 55.

92 Μήτσου Ι., Κάργα - Μαλατάνη Π., Κιουσόπουλος Ι., Κραντονέλλης Κ., Σταματίου Ε., *Αρχιτεκτονική, Τουρισμός και Περιβάλλον: πρόκληση και προοπτικές*, από ο.π, σ. 27.

93. Κύρτσης Α., *Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού θλέμματος*, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 136.

94. Τα τοπία τουρισμού ορίζονται ως τα συνολικά φυσικά και οπτικά περιβάλλοντα που αξιοποιούνται σε όλες τις τουριστικές δραστηριότητες, περιλαμβανομένου και του συνόλου τουριστικής ανάπτυξης, όπως οι μεταφορές, οι υπηρεσίες, οι πληροφορίες, οι οδηγίες

από ακαλαίσθητες χρήσεις του χώρου της γης σε ότι αφορά την τουριστική ανάπτυξη.⁹⁵ «Τέτοιες χρήσεις περιλαμβάνουν τη δαπανηρή ανοικοδόμηση και/ή επέκταση κατασκευών στον αιγιαλό και την ανεξέλεγκτη αστικοποίηση και υποκατάσταση προγενέστερων οικονομικών συστημάτων, προξενώντας καταμερισμό του χώρου και την ομογενοποίηση των στοιχείων του τοπίου, με αποτέλεσμα συχνά την απώλεια ταυτότητας».⁹⁶ Τα -με σοβαρές επιπτώσεις- φαινόμενα των μεταβολών χρήσεων γης και των -εποχικά έντονων- γεωγραφικών συγκεντρώσεων τουριστών, σε συνδυασμό με τις εκτός κλίμακας και, όχι σπάνια, υποβαθμιστικές του περιβάλλοντος τουριστικές κατασκευές, συχνά οδηγούν στο αποτέλεσμα της υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας του τοπίου.

Η μικροκοινωνική και μικροοικονομική πραγματικότητα του ελληνικού τουρισμού είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ του εμπορικού χειρισμού των προσδοκιών των τουριστών και των επιχειρησιακών προτύπων εκμετάλλευσης των διαφοροποιημένων και χαλαρά διασυνδεδεμένων προσφιλών τόπων αναψυχής.⁹⁷ Η άτυπη εκμετάλλευση του τοπίου, σφυρηλάτησε συμμαχίες μεταξύ νέων πλειονοτήτων επισκεπτών και τοπικών επιχειρηματιών. Η γενικευμένη τάση αυθόρμητης κατάκτησης και τουριστικής εργαλειοποίησης των τόπων εμπέδωσε συνθήκες επικράτησης μιας μη-αρχιτεκτονικής. Οι πρακτικές διαμόρφωσης του χώρου καθοδηγούνται από μία πολύ περιορισμένη και φευγαλέα όραση. Όλα προκύπτουν από μία αυθόρμητη κατάσταση αταξίας που φέρνουν η αποσπασματικότητα και η τυρρανία της στιγμής του αγωνιώδους επιζητούμενου βιώματος. Αποτελεί όμως μια ευχάριστη προοπτική για τους παιγνιωδώς συμπεριφερόμενους επισκέπτες. Η επιθυμία αυτών των τουριστών είναι να καταφέρουν να θυμούνται αργότερα: τον τρόπο με τον

προσπέλασης και όλες οι δομές που έχουν αναπτυχθεί για να προσελκύσουν εκεί τους τουρίστες. Gunn C., *Landscape Assessment for Tourism*, στο *Proceedings of our national landscape: a conference of applied techniques for analysis and management of the visual resource*, Incline Village, Nevada, σ. 409

95. Τερκενλή Θ., *Τουρισμός και τοπίο: Η περίπτωση της Ελλάδας*, από Αίσωπος Γιάννης (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 192

96. Antrop M., *Landscape Change: Plan or Chaos*, *Landscape and Urban Planning*, 1998, σσ. 155-161

97. Η δυναμική αυτών των αλληλοσυνδέσεων υπονομεύει την μακροδυναμική της τουριστικής βιομηχανίας. Μπορούμε εδώ να παρατηρήσουμε ριζωματικά φαινόμενα υπό την έννοια Deleuze και Guattari. Η κοινωνική πραγματικότητα απορρίπτει τις ρίζες της σε σχέδια ελεγχόμενου εκμοντερνισμού και έτσι η εξέλιξη των ριζωμάτων που την τροφοδοτούν καθίσταται ανεξέλεγκτη. Gilles Deleuze and Felix Guattari (1987), *A Thousand Plateaus-Capitalism and Schizophrenia*, Minneapolis and London: University of Minnesota Press, σσ. 3-25 από Κύρτης Α., *Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού βλέμματος*, από Αίσωπος Γιάννης (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 139.

140. Paradise, Μύκονος, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται το υπερυψωμένο από την παραλία pool bar, που φαίνεται στην φωτογραφία, περνά και στο παραλιακό δημιουργώντας μία αμύχνη συνέχεια εφήμερων κατασκευών που ανήκουν σε διαφορετικούς χώρους με διαφορετική υπόσταση. Η κατανάλωση του τοπίου είναι πλήρης.

140.

141. Super Paradise, Μύκονος, η πυκνότητα και το πλήθος των εφήμερων κατασκευών δημιουργούν ένα ακαλαίσθητο στρώμα εφήμερων κατασκευών που υπερκαλύπτουν το παραλιακό τοπίο στο μεγαλύτερο μέρος του. Η βραχυπρόθεσμη και χωρίς σχέδιο λογική εκμετάλλευσης του τοπίου εμφανίζει τις συνέπειες της, 2011

141.

οποίο μπόρεσαν να ξεχάσουν τις έγνοιες τους. Όσοι επιδιώκουν να κερδοσκοπήσουν πάνω σε αυτές τις διαθέσεις, τείνουν να αποσταθεροποιήσουν τους χώρους και τους τόπους με τη συγκέντρωση συνονθυλευμάτων φθαρτών υλικών και εφήμερων κατασκευών. «Αυτή η νέα τοπική λαϊκότητα του περιβάλλοντος απόδρασης, αυτή η νέα πεζότητα, φαίνεται πως θα μείνει σαν ένα ρίζωμα που θα καθορίζει το περιβάλλον του τουρισμού ακόμη και όταν μεγάλα άλλα έλλογα σχέδια που θα προορίζονται για την εξυπηρέτηση τόσο των πολύ, όσο και των λιγότερο εύπορων, θα είναι δυνατόν να εφαρμοστούν».⁹⁸

4.3. Η κατευθυνόμενη επιλεκτικότητα τοπίου διακοπών του νεωτερικού ανθρώπινου σώματος

Έχει υποστηριχθεί ότι ο τουρισμός λειτουργεί ως αντίβαρο στις συνέπειες ενός τεχνολογικά εξαρτημένου κόσμου.⁹⁹ Ένα από τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου δυτικού κόσμου σκέψης είναι , κατά τον Jonathan Culler¹⁰⁰, η πίστη ότι η αυθεντικότητα έχει κατά κάποιον τρόπο χαθεί κι ότι μπορεί να ξαναβρεθεί σε άλλες κουλτούρες και στο παρελθόν. Ο τουρίστας σίγουρα αποζητά το αυθεντικό -και ο τουρισμός ανάβει αυτό το πάθος.

Ο ελληνικός τουρισμός μέσα από τα επίσημα όργανα του κράτους, όπως ο ΕΟΤ¹⁰¹, παράγει και συντηρεί το αυθεντικό παρελθόν και παρόν σε μία συστηματική κατασκευασμένη προβολή¹⁰² στην οποία μυθολογία, εικονογραφία και πραγματικότητα αναμειγνύονται σε μία διαδικασία επεξήγησης και ερμηνείας που ορίζει το ποιόν της πολιτισμικής κληρονομιάς.¹⁰³ «Η επαναληπτική, μέσα στις δεκαετίες, εξύμνηση του και η εργαλειακή αξιοποίηση σε όλη του τη διακύμανση, έχει κατασκευάσει ως ελκυστικό τύπο τουριστικού προορισμού ένα αναπαραγόμενο και ανθεκτικό, μέσα στο χρόνο, σχήμα περιγραφής της Ελλάδας».¹⁰⁴ Ο τουρίστας συναινεί σε αυτούς τους ελαστικούς όρους χωρίς το αίσθημα ότι χάνει τίποτα

98. Κύρτσος Α., Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού βλέμματος, από Αίσωπος Γιάννης (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 137.

99. Τσιγαρίδα Ε., *Το αυθεντικό-οι μύθοι και οι αλήθειες της τουριστικής αρχιτεκτονικής* : Άρης Κωνσταντινίδης και ΕΟΤ, από Καζάζη Γ. (επιμ.), Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σ. 455.

100. D&S, *Back to the Front: Tourisms in War*, ed. Diller & Scofidio, F.R.A.C. Basse Normandie, Princeton Architectural Press, France, 1994, σ. 34.

101. Οι αναπαραστάσεις προωθούν μία χώρα προϊόν του φαντασιακού όπου ο ήλιος πάντα λάμπει φωτεινός, η θάλασσα είναι πάντα γαλανή και γαλήνια, τα σπίτια-ομοιόμορφου Κυκλαδικού ύφους-είναι πάντα φρεσκοβαμμένα και όλοι οι κάτοικοι είναι μονίμως εύθυμοι, φιλόξενοι και γεμάτοι τύπο.

102. Το πρόβλημα είναι ότι η Ελλάδα εξάγει, αλλά επίσης καταναλώνει αυτή τη στρεβλή εικόνα του εαυτού της, επί τέσσερις συναπτές δεκαετίες και υπάρχει λόγος να πιστεύει κανείς ότι μπορεί πια να γίνεται καθ' εξίν.

Σταθάτος Γ., Άνθρωπος και Τοπίο στη Σύγχρονη Ελληνική Φωτογραφία, στο Κ. Μανωλίδης (επιμ.) Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης «Η Διεκδίκηση της Υπαίθρου», Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σ.30

103. Τσιγαρίδα Ελένη, *Το αυθεντικό-οι μύθοι και οι αλήθειες της τουριστικής αρχιτεκτονικής* : Άρης Κωνσταντινίδης και ΕΟΤ, από Καζάζη Γ. (επιμ.), Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σ. 456.

104. Παπαδόπουλος Λ., *Ελληνικός τουρισμός: Γαλάζια πορεία χωρίς (μπλε) οδηγό*, από Αίσωπος Γ.(επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σσ. 304-305.

σημαντικό. Σύμφωνα με τους Diller & Scofidio «*Τα πράγματα δεν αναμειγνύονται αληθινά - μάλλον διαβάζονται ως σημαίνοντα του εαυτού τους, μυθοποιημένα και συχνά παραποιημένα...*»¹⁰⁵ Η ραγδαία ανάπτυξη του ταξιδιού βασιζόταν πια, χωρίς αμφιβολία, στη μαζική παραγωγή και διάχυση οπτικών ερεθισμάτων που είχε προηγηθεί.¹⁰⁶ «*Πρόκειται για μια διαδικασία καλά τεκμηριωμένη από τους οπτικούς ιστορικούς: το τουριστικό προϊόν έπρεπε να καταστεί "οικείο" και αναγνωρίσιμο πριν καταναλωθεί*».¹⁰⁷

Εντάσσοντας την τουριστική δραστηριότητα στο γενικότερο πλαίσιο που αφορά στην αναψυχή και τον ελεύθερο χρόνο, γίνεται σαφές ότι η ευημερούσα βιομηχανία της αναψυχής δεν μπορεί να αρκεστεί στον καθορισμό τουριστικών προορισμών από συνθήκες προϋπάρχουσες και άσχετες με τα ενδιαφέροντα της και τα πλάνα της.¹⁰⁸ Έτσι, το κλίμα, τα φυσικά, ιστορικά, πολιτισμικά, αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά που, λογικά, αναδεικνύουν συγκεκριμένες περιοχές σε τουριστικούς προορισμούς σταδιακά υπερκαλύπτονται από οργανωμένα σχέδια δράσης, τα οποία εκτός των άλλων λαμβάνουν υπόψη και τον καταναλωτικό χαρακτήρα του τουρισμού, που επιβάλλει διαρκή ανανέωση στην προσφορά προϊόντων.

Η μοντέρνα εμπειρία του ταξιδιού ή, πιο σωστά, οι μεταβολές του βλέμματος του σύγχρονου ταξιδιώτη, έφεραν στο προσκήνιο την ιδέα του σχεδιασμού των τόπων της απόλαυσης και της διάπλασης του τουριστικού βλέμματος.¹⁰⁹ Όπως τονίζουν οι John Urry και Jonas Larsen¹¹⁰ με αναφορά στο έργο του John Berger, *Ways of Seeing*, «το τουριστικό βλέμμα δεν αποτελεί μια υπόθεση ατομικής ψυχολογίας, αλλά πολύ περισσότερο αποτέλεσμα κοινωνικών προτύπων της υιοθέτησης τρόπων όρασης».

105. D&S, *Back to the Front: Tourisms in War*, ed. Diller & Scofidio, F.R.A.C. Basse Normandie, Princeton Architectural Press, France, 1994,, σ. 135.

106. Βλάχος Α., *Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του θήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός*, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 26.

107. Marita Sturken and Lisa Cartwright, *Practices of looking: an introduction to visual culture*, Oxford University Press, 2003 και Paul Burke, *Αυτοψία: οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, Αθήνα, 2003

108. Μαντζού Π., Κατασκευασμένοι τουριστικοί προορισμοί. Η εξάπλωση του θεματικού, από Καζάζη Γ.(επιμ.), Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σ.350.

109. Κύρτσος Α., *Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού βλέμματος*, από Αίσωπος Γιάννης (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 125.

110. John Urry and Jonas Larsen, *The tourist gaze 3.0*, London, Sage, 6.2, 2011

4.4. Η αναθεώρηση της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του και η συμβολή της στην εφήμερη αστικοποίηση του Κυκλαδικού παραλιακού τοπίου

Η ίδια η ιστορία του τουρισμού είναι αλληλένδετη με την ιστορία της Μεσογείου. Από την ιδέα της μόρφωσης μέσω της περιπλάνησης ως την έννοια της αναρρωτικής ανάπαυλας σε ιαματικά λουτρά. Από την αριστοκρατική μόρφωση που παρείχε σε γόνους ευγενών η “μεγάλη περιήγηση”, ως την ανάδυση της μαζικής αναψυχής και εκείνου που τώρα γνωρίζουμε ως σύγχρονο τουρισμό.¹¹¹ Τόσο η αναψυχή όσο και ο τουρισμός προσέλαβαν παιδαγωγικό ρόλο καθώς συνενώθηκαν στην επιδίωξη να παραχθούν ηθικά διαφωτισμένοι πολίτες.¹¹² Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Ε. Hobsbawm, «το να πηγαίνει κανείς στη Μεσόγειο καλοκαιριάτικα, χωρίς να ψάχνει για καλλιτεχνικά και αρχιτεκτονικά μνημεία, θεωρούνταν τρέλα, ως τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, που έφερε τη λατρεία του ήλιου και του μαυρισμένου δέρματος».¹¹³

Η μεταπολεμική περίοδος σηματοδότησε την έναρξη του τουρισμού που συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του μετά-τραυματικού, αρχής γενομένης από μιαν έννοια ανάρρωσης από το τραύμα, ψυχολογικό ή σωματικό, μέσω της φύσης, χρωματισμένης ωστόσο, από την εμπειρία του πολέμου¹¹⁴ και κατόπιν μετασηματισμένης από τις ανθούσες οικονομίες του Σχεδίου Μάρσαλ.¹¹⁵

Η χαρά της επίσκεψης ενός άλλου τόπου, συνήθως σε συνθήκες ελεύθερου χρόνου, ανάγεται στην επιθυμία για γνωριμία με το άλλο και τον άλλον. Με τη διαφορετικότητα του τόπου και των

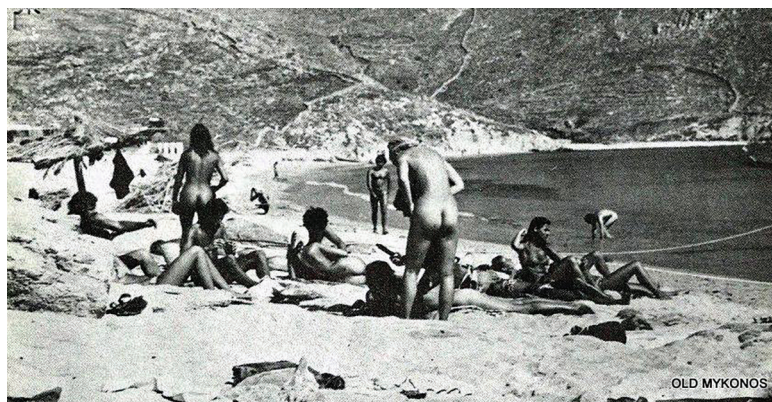

142.

142-144. Ανέμελη και χωρίς προκαταλήψεις ύπαρξη των ανθρώπινων σωμάτων μέσα στο παραλιακό τοπίο. Τα γυμνά σώματα έρχονται σε αρμονία με το γυμνό τοπίο και αποτελούν ενιαία ενότητα. Νησιά και τοπία ελευθεριακής κατοίκησης γεμάτα κοινωνίες γενναιοδωρίες όπως τις ανακάλυψαν οι hippies του '60-'70, κοινωνίες ευτυχίας αμεριμνησίας και παραδομού και οπωσδήποτε όχι εφήμερες, Ελιά, Μύκονος, 70s-80s.

143.

144.

111. Lahoud A., Πέρα από τη Βαθυλώνα, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 281

112. Lahoud A., ο.π. σ. 283

113. Βλάχος Α., Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του θήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 25

114. Lahoud A., Πέρα από τη Βαθυλώνα, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σσ. 285-286

115. «Η οικονομική πολιτική της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα υιοθέτησε τη λογική του Σχεδίου Μάρσαλ. Παρόλο που η αρχική φάση του Σχεδίου συνδέθηκε με την αντιμετώπιση των επείγουσών αναγκών της χώρας και τη γενικότερη ανάπτυξη της κατεστραμμένης από τον πόλεμο ελληνικής οικονομίας, περιείχε και βασικές στρατηγικές τουριστικών αναπτυξιακών πολιτικών σχεδιασμού. Αυτές διαμόρφωσαν το πρόγραμμα ελληνικής κυβέρνησης για τις παρεμβάσεις του δημοσίου στον τουριστικό τομέα και περιείχαν ποιοτικές διαστάσεις που επηρέασαν για μεγάλο χρονικό διάστημα την όλη εξέλιξη της τουριστικής ανάπτυξης.» Ζαχαράτος Γ., Η μεταπολεμική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 54

ανθρώπων του.¹¹⁶ Ο Lahoud υποστηρίζει ότι «αντί να αντιλαμβάνεται την αναψυχή κατά την επιταγή του ηθικού διαφωτισμού, ο χρόνος μη-εργασίας θα αφοσιωνόταν σε μια διαφορετική δραστηριότητα. Οι τουρίστες θα έπρεπε να ανακαλύψουν τους εαυτούς τους. Μέσα από την αναστολή των κοινωνικών ηθών, μέσω της απόλαυσης και ενός παιχνιδιού με τον πρωτογονισμό, το καθένα άτομο προσωπικά θα μπορούσε να ανακαλύψει μια μορφή υποκειμενικότητας ολωσδιόλου δική του και για λίγο να αποφύγει την ανιαρή παγίδευση της ζωής από τις συμβάσεις».¹¹⁷

Η ανάδυση αυτής της μορφής επίσκεψης συνέπεσε με την ανταλλακτική έκρηξη της δεκαετίας του εξήντα πριν από τα rooms to let, όταν τα δωμάτια ανοίγονταν ως φιλόξενοι οίκοι, πριν οι παραλίες περιφραχθούν, πριν ο τουρισμός¹¹⁸ οργανωθεί σαν κατανάλωση του τόπου. «Το ετερόκλητο πλήθος των ταξιδιωτών, οι ασύμπτωτοι προορισμοί, το ηλιακό ανακάτεμα, οι πολλές εθνικές κουλτούρες, η γλωσσική Βαβέλ και επινοητικότητα των συνεννοήσεων, η ράθυμη συνουσία των σωμάτων παροπλίζουν κάθε κομφορμισμό και διαχέουν έναν κοσμοπολιτισμό απαλλαγμένο από τουριστικές προδιαγραφές».¹¹⁹

Η υδάτινη πόλη του Αιγαίου¹²⁰, όπως την ονόμασε ο Ruggiero Romano με μια ριζοσπαστική σύλληψη, «ανακαλύφθηκε από τους hippies του εξήντα και επιζεί στις post hippie αναβιώσεις της ως ήπειρος αξιών χρήσης, ως κοινωνία της γενναιοδωρίας, ως χώρα της ελευθεριακής κατοίκησης, ως κυριολεξία μαζί και μεταφορά της νέας αισθαντικότητας¹²¹, ως μια, όχι οπωσδήποτε εφήμερη, κοινωνία ευτυχίας, αμεριμνησίας

145. Paradise, Μύκονος, οι περιηγητές ανακαλύπτουν τον εαυτό τους και τη σχέση με το σώματος στο παρθένο παραλιακό τοπίο των Κυκλάδων, 1980

145.

146. Paradise, Μύκονος, δεν υπάρχει ανάγκη για υπηρεσίες τουρισμού που έχουν να κάνουν με την διαμονή και τη διασκέδαση. Οι συγκεκριμένοι περιηγητές επιχειρούν μία επιστροφή στον πρωτογονισμό και την κατοίκηση μέσα στο ίδιο το τοπίο με ότι αυτό προσφέρει. Η κοινότητα της κατασκήνωσης συγκεντρώνεται τραγουδώντας και απολαμβάνοντας την ύπαρξη τους σ' αυτό τον "παράδεισο" χωρίς κάποια ιδιαίτερη άνεση.

146.

116. Μπελαβίλας Ν., Τόποι ανθρώπων, Πολίτης, Αθήνα, 2005

117. Lahoud Α., ο.π, σσ. 287-288

118. Ο τουρισμός, ένα πολύ-επίπεδο φαινόμενο διεκδικεί την ιστορία του μάλλον πρόσφατα. Μακριά από το παραδοσιακό ταξίδι που χαρακτήριζε την ανθρώπινη κινητικότητα σε προγενέστερες κοινωνίες, οι απαρχές του σύγχρονου τουρισμού στο δυτικό κόσμο συνδέονται άρρηκτα με τις κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές εξελίξεις της βιομηχανικής περιόδου αλλά και με το αίτημα του εκσυγχρονισμού.

Βλάχος Α., Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σ. 22.

119. Παπαδόπουλος Λ., Ελληνικός τουρισμός: Γαλάζια πορεία χωρίς (μπλε) οδηγό, από Αίσωπος Γ. (επίμ.), Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σσ. 316-317

120. Από το άρθρο του Ruggiero Romano «Il Mediterraneo città costiere e città dell'interno», στου ίδιου, Paese Italia. Venti secoli di identità, Ρώμη, 1994, σσ. 59-71. Βλ. επίσης, για το απόσπασμα του Σπύρου Ασδραχά, «Una città liquida: L'arcipelago Greco», La salvaguardia delle città storiche in Europa nell'area Mediterranea, Μπολόνια, 1984, σσ. 139-145.

Αναδημοσίευση από την εφ. Η κυριακάτικη Αυγή, 18/6/2006, σ.31

121. Marcuse Η., Δοκίμιο για την απελευθέρωση, μτφρ. Αιγινήτης Ν., Διογένης, Αθήνα, 1971, σσ. 41-74

και παροδομού, όπως την προπαγάνδισε ο Marcuse».¹²²

Χιλιάδες νέοι από όλο τον κόσμο. Με έναν υπνόσακο και ένα σακίδιο¹²³, έχοντας όλοι τις ίδιες ιδεολογικές καταβολές, την επιλεκτικότητα του τουρίστα που θέλει να ανακαλύψει την ερημική παραλία και να είναι μόνο αυτός αποκλειστικός χρήστης του μοναδικού τοπίου που έχει ακόμη μείνει άσπιλο από τον σύγχρονο πολιτισμό.¹²⁴ Από τα τέλη της δεκαετίας του '60, ανακάλυπταν τον έναν παράδεισο μετά τον άλλον. Στην αρχή Μύκονος, Πάρος, Νάξος, Σαντορίνη, ακολούθησαν η Ίος, η Φολέγανδρος, η Σίκινος, και πιο πέρα τα Κουφονήσια και η Αμοργός. Όταν γέμισαν κι αυτά τα νησιά, το κυνήγι του παραδείσου συνεχίστηκε στις άκρες του αρχιπελάγους. Αυτή η *ευγενής επιλεκτικότητα των (ελληνικών) τοπίων της μεταπολεμικής μοντέρνας εποχής είναι πολύ μακρινή*¹²⁵ καθώς «όλα αυτά τα παιδιά αποτέλεσαν, εν αγνοία τους, τους ιχνηλάτες των *tour operators* που επρόκειτο να ακολουθήσουν, αυτού που μισούσαν και από το οποίο προσπαθούσαν να ξεφύγουν: του οργανωμένου τουρισμού».¹²⁶

Σύμφωνα με τον John Jakle, ο τουρίστας¹²⁷ «αποβλέπει στην απομάκρυνσή του από το καθημερινό περιβάλλον της ρουτίνας και στην αναζήτηση καινούριων εμπειριών, που όχι μόνο θα τον ξεκουράσουν και θα τον ηρεμήσουν με τις καινούριες οπτικές απολαύσεις που προσφέρουν, αλλά και θα ανεβάσουν το γόητρό του (*image*) στον κοινωνικό του κύκλο».¹²⁸ Εκείνοι που είναι απαλλαγμένοι από την εργασία¹²⁹ πρέπει να το δείχνουν, δεν αρκεί δηλαδή να

147. Paradise, Μύκονος, η επιλεκτικότητα του περιηγητή που θέλει να ανακαλύψει την ερημική παραλία και να είναι ο μόνος και αποκλειστικός χρήστης του μοναδικού τοπίου, 1975

148, 149. Paradise και Super Paradise αντίστοιχα, Μύκονος, η ράθυμη γύμνια των ανθρώπινων σωμάτων παροπλίζει κάθε είδους κομφορμισμό, 1976 και 1980.

148.

149.

122. Παπαδόπουλος Λ., ο.π, σ. 317

123. Μπελαβίλας Ν., Τρεις ιστορίες για το Αιγαίο. Δρόμοι της περιπέτειας, δρόμοι της βιομηχανίας, δρόμοι του τουρισμού, από Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επιμ.), Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη, FUTURA, Αθήνα, 2006, σ. 346

124. Κοττώνης Ζ., Η τρέλα του τόπου, Αθήνα, 2004, Εκρεμμές, σ. 231.

125. Κοττώνης Ζ., ο.π, σ. 231.

126. Μπελαβίλας Ν., ο.π, σ. 348

127. Η τουριστική εμπειρία μπορεί να διακριθεί στη βάση του βαθμού συμμετοχής του τουρίστα στη ζωή του τόπου επισκεψής του:

- α) δραστηριότητα αναψυχής (μηδενική συμμετοχή)
- β) δραστηριότητα αλλαγής καθημερινότητας (ελάχιστη συμμετοχή)
- γ) δραστηριότητα καινούριων εμπειριών
- δ) πειραματική δραστηριότητα (αξιόλογη συμμετοχή)
- ε) υπαρξιακή δραστηριότητα (ουσιαστική συμμετοχή)

Cohen Eric, A Phenomenology of Tourist Experience, Sociology 13:192, 1979

128. Jakle John A., The visual elements of landscape, Ahmerst, The University of Massachusetts Press, 1987

129. Υπάρχει γενικά μια «ντετερμινιστική αντίληψη» όσον αφορά το μέγεθος του ελεύθερου χρόνου και του εργασιακού χρόνου, σύμφωνα με την οποία ο πρώτος αυξάνεται ενώ ο δεύτερος μειώνεται.

Μανωλίδης Κ., Η ύπαιθρος και τα τραύματα της μεταπολεμικής Ελλάδας, από Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ., (επιμ.), Η διεκδίκηση της Υπαιθρου: φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα, εκδόσεις «Ίνδικτος», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Βόλος,

έχουν πλούτο και εξουσία, αλλά για να κερδίζουν την αναγνώριση των άλλων και την ικανοποίηση με τον εαυτό τους.¹³⁰ Ο τουρισμός αναψυχής είναι απαραίτητος για να επιβιώσει κανείς από την εργασία. Η εργασία καθίσταται ολοένα πιο εξαρτώμενη από το χρόνο αναψυχής για να τη συντηρεί, για να υποστηρίξει τις υπερβολές της.

Αντιλαμβανόμαστε πως σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος πρόσληψης του τουριστικού τοπίου, διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο. Το ανθρώπινο σώμα¹³¹ είναι το βασικότερο συστατικό της ύπαρξής κάθε τοπίου, καθώς αποτελεί το κέντρο ολοκλήρωσης και ανασύνθεσης αισθήσεων και ερεθισμάτων. Ο κάθε άνθρωπος βιώνει το τοπίο και το αντιλαμβάνεται με όλο του το σώμα, μέσω των αισθήσεων και της κίνησής του σε αυτό. Η κίνηση αποτελεί βασικό παράγοντα για την κατανόηση καθώς αναδεικνύει τα μεγέθη, τις αναλογίες, την κλίμακα και την ουσιαστική ύπαρξη του σώματος στο τοπίο. Το σώμα αναμετράται με κάθε στοιχείο του τοπίου. Σε αυτή την αναμέτρηση γίνεται άμεση σύγκριση του σώματος με την απεραντότητα του ορίζοντα, ο οποίος απαιτείται για την αντίληψη της προοπτικής και του βάθους και επομένως αποτελεί κίνητρο για την χάραξη κινήσεων στην επιφάνεια της γης. Τα σώματα και οι κινήσεις είναι σε πλήρη αλληλεπίδραση με το περιβάλλον, πληρώνουν και επαναπροσδιορίζουν το ένα το άλλο. Η αντίληψη του σώματος και της εικόνας του κόσμου μετατρέπονται σε μία συνεχή υπαρξιακή εμπειρία. Ο Ζήσης Κοτιώνης υποστηρίζει πως, «το ενεργό ανθρώπινο σώμα μέσα στο τοπίο καθώς μεταβολίζεται μορφοποιείται και μορφοποιεί».¹³²

Η γνώση ρόλων που καλείται να παίξει ο άνθρωπος στο τοπίο σήμερα είναι φυσικά επίκτητη. Συνήθως, οι άνθρωποι μαθαίνουν να προσαρμόζονται σε συμπεριφορές που εκτυλίσσονται ήδη στο οποιοδήποτε τοπίο, μαθαίνουν τους κοινωνικούς κανόνες που αρμόζουν σε κάθε μέρος και συνηθίζουν να επιδιώκουν τύπους τόπων που στο παρελθόν έφεραν τις περισσότερες ανταμοιβές, ανέσεις και ασφάλεια.¹³³ Επομένως, η παρουσία του ανθρώπινου σώματος στο τοπίο είναι φαινομενική, καταργείται η ιδέα του περιηγητή και θριαμβεύει αυτή του τουρίστα. Η στάση του οποίου βρίσκεται κάπου

150. Super Paradise, Μύκονος, το παραλιακό τοπίο σταδιακά γεμίζει με τους ημιμόνιμους περιηγητές. Το σώμα αναμετράται με κάθε στοιχείο του τοπίου και αποτελεί το κέντρο ολοκλήρωσης του παραλιακού τοπίου, 1980.

150.

151,152. Super Paradise, Μύκονος, ο σύγχρονος τουρίστας αποβλέπει στην απομάκρυνση από την ρουτίνα της καθημερινότητας εστιάζοντας στην έντονη διασκέδαση και αναψυχή αποστασιοποιώντας τον εαυτό του από το τοπίο.

151.

152.

2008, σσ. 89-90.

130. Μαντζού Π., Κατασκευασμένοι τουριστικοί προορισμοί. Η εξάπλωση του θεματικού, από Καζάζη Γ. (επιμ.), Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα, (Διεθνές Συνέδριο), Τμήμα Εκδόσεων ΤΕΕ, Αθήνα, 2006, σσ. 349-350.

131. Ο Merleau Ponty θεωρεί το ανθρώπινο σώμα ως το κέντρο του κόσμου, ως μια αδιαίρετη αντιληπτική μάζα.

132. Κοτιώνης Ζ., Μορφοποιητική: σωματικά ενεργήματα στο τοπίο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Αθήνα-Βόλος, 2007, σ. 12

133 Τερκενλή Θ., Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σσ. 95-96

ανάμεσα στο βίωμα του τοπίου, με την έννοια της διασκέδασης, της αναψυχής και της οπτικής ικανοποίησης, και στην προσπάθεια απομάκρυνσης και αποφόρτισης από την καθημερινότητα.

Όμως, η μεταστροφή στην αντίληψη του τοπίου από ένα γεωγραφικό χώρο με πνευματική υπόσταση σε ένα πεδίο δράσεων και συμπεριφορών «ανοίγει» το «ερμητικό» ελληνικό τοπίο και το κατακερματίζει σε στοιχεία που το συναπαρτίζουν¹³⁴, υποβαθμίζοντας τις δυνατότητες και τις αξίες του. Το τοπίο πλέον έχει ανακατασκευαστεί σε μία διέξοδο αποφόρτισης, με το ανθρώπινο σώμα να υπάρχει φαινομενικά μέσα σ' αυτό δίχως να δραστηριοποιείται με σκοπό να το ανακαλύψει ή να γίνει μέρος του, παρά μόνο αποτελεί ένα σκηνικό δράσεων, καλλωπισμού, ηδονής, κατανάλωσης, δεκάδων ανέσεων και διασκέδασης¹³⁵. Σύμφωνα με την Θεανώ Τερκενλή, «ο σύγχρονος άνθρωπος επιβάλλεται να ανακτήσει την παραμελημένη ικανότητά του να βλέπει αυτό που είναι μπροστά του αυτό καθαυτό, δηλαδή να επανέλθει στην ενασχόληση της παρατήρησης, ή αλλιώς της (τουριστικής) περιήγησης».¹³⁶

153-155. Paradise, Super Paradise, Ψαρού αντίστοιχα, Μύκονος, το παραλιακό τοπίο έχει ανακατασκευαστεί σε ένα τοπίο δράσεων, αποφόρτισης, διασκέδασης, κατανάλωσης και αναψυχής με βασικό πρωταγωνιστή και αιτία το ανθρώπινο σώμα. Η φαινομενική και επιφανειακή του ύπαρξη μέσα στο παραλιακό τοπίο είναι πλέον αδιαμφισβήτητη. Ο μοναδικός στόχος του σύγχρονου τουρίστα είναι η απαλλαγή από τον χρόνο εργασίας που θα ανεβάσει το γόητρό (image) του.

153.

154.

155.

134. Αίσωπος Γ. (επιμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σσ 114-115

135. Όσο και αν εκθειάζεται η ηρεμία που προσφέρει η φύση, πολλοί επιμένουν να καταφεύγουν σε θορυβώδεις αντιπερισπασμούς ζητώντας με την παραγωγή αδρεναλίνης να αναπληρώσουν την ανέφικτη εγκάρδιότητα στη σχέση τους με τον φυσικό κόσμο.

136. Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ.20.

5.Αντί Επιλόγου

Τα παραλιακά τοπία των Κυκλάδων, της Σαντορίνης και της Μυκόνου, ως ιδανικοί τόποι θερινής εξόρμησης και απομάκρυνσης από την ρουτίνα της εργασίας, της πόλης και της καθημερινότητας, έπесαν θύματα της αντιφατικής και διφυούς εξάπλωσης των εφήμερων κατασκευών, για την εκπλήρωση των ανέσεων και των ορμών των ημιμόνιμων επισκεπτών, και των τουριστικών εγκαταστάσεων. Η τουριστική δραστηριότητα αναζητεί το μοναδικό, το ασυνήθιστο και το εντυπωσιακό στο τοπίο, μία αναζήτηση που γίνεται πολλές φορές αιτία (αλλά και αποτέλεσμα) αδιαφορίας για τους παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτές τις ιδιομορφίες στο τοπίο. Η «κατανάλωση» τοπίων με αυτόν τον τρόπο υποβαθμίζει την αληθινή αξία του τοπίου και τις κάθε είδους σχέσεις του με το ευρύτερο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Αν καταστεί σαφής αυτή η εγγενής πολιτισμική διχοστασία, αυτή η υποκριτική κατάσταση που οδηγεί προς την καθολική αλλοίωση των παραλιακών τοπίων, ίσως τότε να αποφύγουμε το τοπίο κάποιων νησιών να γίνει παθητικός αποδέκτης των εξελίξεων.

Σήμερα φαίνεται να κυριαρχούμε συλλογικά από μία τάση «εκσυγχρονιστικής» υστερίας, προσπαθώντας, μέσα από κατευθυνόμενη υπερκινητικότητα, να μοιάσουμε σε όλες τις εκφάνσεις τη ζωής μας με πρότυπα που έρχονται από την Αμερική και την Ευρώπη. Είμαστε σε θέση να παρατηρήσουμε τις μεταβολές που συνέβησαν στα παραλιακά τοπία των Κυκλάδων τόσο εμφανώς επειδή από τοπία του συλλογικού έγιναν καθρέφτες του εαυτού και από διαχρονικά τοπία μετατράπηκαν σε εφήμερα. Με βάση αυτή την τελευταία οπτική, το παραλιακό τοπίο παρουσιάζεται ως κάτι που «απλώς περιβάλλει» τον άνθρωπο, ένα υπόβαθρο, ένα σκηνικό, που μπορεί να τροποποιείται κατά το δοκούν τους θερινούς μήνες και στη συνέχεια να επιστρέφει ξανά στην αρχική του εκδοχή.

Έχοντας, εδώ και καιρό, απολέσει τη σχέση με το παραλιακό τοπίο, οι εφήμερες κατασκευές για τον τουρισμό τοποθετούνται σε μεγάλη πυκνότητα, ακατάσχετα και απρόβλεπτα στη γη, σε μια διαδικασία συνεχούς αστικοποίησης του παραλιακού τοπίου. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς, ότι πρόκειται για ένα είδους αστικοποίησης, όπως αυτό που συναντούμε στα όρια των πόλεων, με ενσωματωμένο το εφήμερο στοιχείο και απλά σε σμίκρυνση: η μονάδα είναι εδώ μικρότερη σε κλίμακα. Αν όμως η βάση αυτή του παραλιακού τοπίου αλλοιωθεί πλήρως χωρίς δυνατότητα επαναφοράς για ποιο μέλλον του θα μιλάμε;

Μπορεί όμως να πεθάνει ο μύθος του Κυκλαδικού παραλιακού τοπίου; Ενδεχομένως η ίδια η ιδέα του μύθου να είναι πιο ισχυρή από την πραγματικότητα, και η ισχύς αυτή να μας κάνει να εθελουφλούμε απέναντι στις επιπτώσεις της αχόρταγης επιθυμίας να τον κατακτήσουμε.

Ίσως κοιτώντας πολύ κοντά, όχι πλέον το τοπίο, αλλά κοιτώντας προς το ανθρώπινο σώμα ως τοπίο να διανοίγεται μία δυνατότητα ενατένισης του τοπίου σε μακρύτερο ορίζοντα χρόνου. Τα αρχέγονα τοπιακά χαρακτηριστικά και υφές των παραλιακών τοπίων (κλίμα, θερμοκρασία, ξηρότητα της ατμόσφαιρας, νερό, αέρας, βλάστηση, ανάγλυφο), τα οποία μπορούν να γίνουν κατανοητά μόνο μέσα από τη διάσταση της ουσιαστικής παρουσίας του ανθρώπινου σώματος μέσα στα παραλιακά τοπία χωρίς ιδεολογικές επικαλύψεις

περί του ωραίου, του αισθητικώς αποδεκτού, μπορεί να δημιουργήσουν τους όρους μιας εξαρχής κατανόησης του τι είναι ουσιαστική συνύπαρξη του ανθρώπινου σώματος με το παραλιακό τοπίο. Αν όντως ο άνθρωπος μπορούσε να εναντιωθεί και να άρει τις αισθητικές προκαταλήψεις του μοντερνισμού για τη σχέση με το σώμα του και κατ' επέκταση με το τοπίο θα μπορούσε να αποκτήσει ξανά την αντίστοιχη σχέση ανθρώπινου σώματος και τοπίου που υπήρχε σε παλαιότερες δεκαετίες. Προς το παρόν ο όρος που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει αυτή τη συνύπαρξη των δύο αυτών στοιχείων είναι: «Ο τοπιακός ηδονισμός με ή άνευ ελληνικού μέτρου».¹³⁶ Τέλος, τα λόγια του Άρη Κωνσταντινίδη για το τοπίο και το φαινόμενο του τουρισμού μοιάζουν να είναι πιο σύγχρονα και εύστοχα από ποτέ άλλοτε γεγονός το οποίο θα πρέπει να μας προβληματίσει για το μέλλον των τοπίων αυτών. Ο ίδιος υποστηρίζει σε ένα από τα κείμενα του ότι :

«Το πρόβλημα είναι και οικονομικό και κοινωνικό και οργανωτικό, ίσως και πολιτιστικό. [...] Γιατί αν δεν σεβαστούμε εμείς το τοπίο μας, την ιστορική μας παράδοση, την ομορφιά της γης μας, τον εαυτό μας, πως θα «φιλοξενούμε» ξένους, έστω και «τουρίστες», που έρχονται στον τόπο μας για την ομορφιά του, για τα μνημεία του, για τη ιστορία του; [...] Κι ως τότε θα έρχονται στην «Ελλάδα», όταν κάποια μέρα θα διαπιστώσουν ότι «Ελλάδα» δε υπάρχει πια, γιατί για χάρη τους (!) χαλάσαμε τα τοπία και τα μνημεία και την ομορφιά, που αυτοί τόσο ποθούν να γνωρίσουν και να ζήσουν στο πλευρό της. [...] Και θα μείνουμε τότε μόνοι, έρημοι και άγνωστοι με το τοπίο μας και την ποιότητά μας χαλασμένα και παραμορφωμένα, χωρίς ψυχή και χωρίς ομορφιά ούτε μέσα μας, [...] και τελικά πιο φτωχοί παρά ποτέ, χωρίς ψωμί, χωρίς νερό και με παραμορφωμένα τα κορμιά μας από κάποιες παλιές καλοφαγίες».¹³⁷

136. Κοτώνης Ζ., *Η τρέλα του τόπου*, Αθήνα, 2004, Εκρεμμές, σ. 233.

137. Κωνσταντινίδης Α., *Για την Αρχιτεκτονική, Δημοσιεύματα σε εφημερίδες, σε περιοδικά και σε βιβλία (1940-1982)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011, σ.226

6. Βιβλιογραφία

- Αίσωπος Γ. (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015
- Αίσωπος Γ., Σημαιοφορίδης Γ. (επιμ.), *Τοπία Εκμοντερνισμού. Ελληνική αρχιτεκτονική '60 και '90*, Metropolis Press, Αθήνα, 2002
- Δουκέλλης Π., *Το Ελληνικό Τοπίο, Μελέτες Ιστορικής Γεωγραφίας και Πρόσληψης του Τόπου*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2005
- Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006
- Κοτιώνης Ζ., *Η τρέλα του τόπου*, Εκρεμμές, Αθήνα, 2004
- Κοτιώνης Ζ., *Μορφοποιητική: σωματικά ενεργήματα στο τοπίο*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Αθήνα-Βόλος, 2007
- Κωνσταντινίδης Α., *Για την Αρχιτεκτονική, Δημοσιεύματα σε εφημερίδες, σε περιοδικά και σε βιβλία (1940-1982)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011
- Μιχαήλ Ι.Μ., *Προστασία Περιβάλλοντος και Πολεοδομία*, ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, τομ. 4, τ. 1-2, 1984
- Μπελαβίλας Ν., Παπαστεφανάκη Λ., (επιμ.), *Ορυχεία στο Αιγαίο, Βιομηχανική Αρχαιολογία στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα, 2009
- Μπελαβίλας Ν., *Τόποι ανθρώπων*, Πολίτης, Αθήνα, 2005
- Σταθάτος Γ., *Η εφεύρεση του Τοπίου: Ελληνικά τοπία και ελληνική φωτογραφία 1870-1995*, Θεσσαλονίκη: Camera Obscura
- Σταματίου Ε., *Εξελίξεις της νομοθεσίας για τον αιγιαλό και την παραλία - Οικιστική ανάπτυξη - Προβλέψεις, παραβλέψεις και επιπτώσεις στον παράκτιο χώρο*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 9(22):513-536, ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2003
- Τερκενλή Θ., *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήση, Αθήνα, 1996
- Φιλιππίδης Δ.(επιμ.), *Νησιά του Αιγαίου: αρχιτεκτονική*, Μέλισσα, Αθήνα, 2003
- Χατζημιχάλης Κ.,(επιμ.), *Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά*, Μέλισσα, Αθήνα, 2011
- Χριστίνα Μ., *Οπτικός πολιτισμός και τουρισμός. Αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις τουριστικές καρτ ποσταλ*, Παπαζήση, Αθήνα, 2012
- Antrop M., *Landscape Change: Plan or Chaos*, Landscape and Urban Planning, 1998

- Barke M. *The growth and changing pattern of second homes in Spain in the 1970's*, Scottish, 1991
- Braudel F. (επιμ.), *Η Μεσόγειος, Άνθρωποι και πολιτισμική κληρονομιά*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1990
- Ceballos-Lascuráin, H. (1996) *Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development*, IUCN Publications, Cambridge
- D&S, *Back to the Front: Tourisms in War*, ed. Diller & Scofidio, F.R.A.C. Basse Normandie, Princeton Architectural Press, France, 1994
- Gilles Deleuze and Felix Guattari, *A Thousand Plateaus-Capitalism and Schizophrenia*, Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1987
- Harvey David, *The condition of Post-modernity: An enquiry into the origins of Cultural Change*, Blackwell, Oxford, 1989
- Jakle, John A., *The visual elements of landscape*, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1987
- John Urry & Jonas Larsen, *The Tourist Gaze 3.0*, London, 2011
- Makhzoumi J., Pungetti G., *Ecological Landscape Design and Planning*, E & FN Spon, 1999
- Marita Sturken and Lisa Cartwright, *Practices of looking: an introduction to visual culture*, Oxford University Press, 2003
- Ponty M., *The visible and the invisible*, μτφ. Alphonso Lingis, εκδ. Northwestern University Press, 1968
- Relph E., *Place and Placelessness*, Pion, London, 1976
- Sauer C., *The morphology of landscape*, από Foundation Papers in Landscape Ecology, New York, 2007
- Terkenli, T.S, & d' Hauteserre, A. –M. (επιμ.), *Landscapes of New Cultural Economy of Space*, Dordrecht: Springer
- Vogiatzakis, G., Pungetti and A.M., Mannion (επιμ.), *Mediterranean island landscapes, natural and cultural approaches*, Springer, UK, 2008

Άρθρο σε περιοδικό ή εφημερίδα

- Σπύρου Ασδραχά, «Una città liquida: L'arcipelago Greco», *La salvaguardia delle città storiche in Europa nell'area Mediterranea*, Μπολόνια, 1984 (Αναδημοσίευση από την εφ. Η κυριακάτικη Αυγή,

18/6/2006)

- Φατούρος Δ., Κατάλογος σημειώσεων, Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 49/2006
- Ruggiero Romano «Il Mediterraneo città costiere e città dell'interno», στου ίδιου, Paese Italia. Venti secoli di identità, Ρώμη, 1994 (Αναδημοσίευση από την εφ. Η κυριακάτικη Αυγή, 18/6/2006)

Διαδίκτυο

Ερευνητική - Διπλωματική – Μεταπτυχιακή εργασία

- Γκέσκου Ι., Διαχείριση παράκτιου χώρου, γενική θεώρηση-ειδικά θέματα, σημειώσεις παραδόσεων, ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος.
- Κόκκαλη Α., «Διαχείριση Παράκτιων Περιοχών», Μεταπτυχιακή εργασία Τμήματος Επιστημών της Θάλασσας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2008
- Σταματίου Ε., Διαχείριση Περιβάλλοντος - Πολιτικές για την προστασία των ακτών της Ελλάδας - Η εμπειρία από το χώρο της Μεσογείου, Διδακτορική Διατριβή, Τ.Α.Π.Α, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1997

Ανακοινώσεις σε συνέδριο

- Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ., (επιμ.), Η διεκδίκηση της Υπαίθρου: φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα, εκδόσεις «Ίνδικτος», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Βόλος, 2008
- Gunn C., *Landscape Assessment for Tourism*, στο Proceedings of our national landscape: a conference of applied techniques for analysis and management of the visual resource, Incline Village, Nevada
- Parparis A., *The Metropolitan Athens and the European Integration*, Proceeding at the B' Conference «One vision for Athens», Nov. 18-21, Athens, 1996

Μετάφραση ξένου συγγράμματος

- Marcuse H., *Δοκίμιο για την απελευθέρωση*, μτφρ. Αιγινήτης Ν., Διογένης, Αθήνα, 1971
- Paul Burke, *Αυτοψία: οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, Αθήνα, 2003

- <https://cycladic.gr/page/geografia>
- <http://www.iefimerida.gr>
- www.insete.gr
- <http://www.santorini-hotels.gr/>
- <http://www.pamediakopes.gr/>
- <http://www.santorini.gr/>
- <https://www.santoriniinfo.gr/>
- Κουσαθανάς Παναγιώτης, *What Happened Here: Mykonos Then and Now*, 22 Αυγούστου 2018, <http://www.greece-is.com/>

Συμπληρωματική Βιβλιογραφία

- Βαγενά-Παπαϊωάννου Λ., Κομίνη-Διαλέτη Δ., *Το Αιγαίο : επίκεντρο ελληνικού πολιτισμού*, Μέλισσα, Αθήνα, 1992
- Γούναλη Χ., Δούντση Α., Κιρποτίν Χ., Μπιρτάχα Κ., Ταλιάνης Δ., *Σαντορίνη: και η θάλασσα «έτεκε γην»*, Τοπίο, Αθήνα
- Ζαρακούδη Ρ., *Ελληνικές αποδράσεις*, Barnabe, Αθήνα, 2001
- Θεοφίλου Φ., Παναγιωτόπουλος Κ., Ταλιάνης Δ., *Αίγαio..κάθε σταγόνα ωκεανός*, Τοπίο, Αθήνα
- Κλαμπατσέα Ε., Παναγιωτάτου Ε., σύμβουλος Σαγιάς Ι., *Παρατηρώντας το Αιγαίο*, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 2007
- Κομίλης Π., *Χωρική ανάλυση του τουρισμού*, ΚΕΠΕ, Αθήνα, 1986

- Κωνσταντινίδης Α., *Για την αρχιτεκτονική*, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 1987
- Κωνσταντινίδης Α., *Δύο «χωριά» από τη Μύκονο*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα, 1947
- Μακραντώνης Α., *Μύκονος-μια μυθολογία*, Ελευθερουδάκης, Αθήνα, 2017
- Μανώλογλου Ε., *Ο τουρισμός ως παράγοντας κοινωνικής αλλαγής*, Εξάντας, Αθήνα, 1998
- *Μοντέρνο μεταμοντέρνο*, Αθήνα : Σμίλη, 1988
- Μωραΐτης Κ., *Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου: σημειώσεις για τη νεότερη, τοπιακή επεξεργασία του τόπου*, Σιδέρης, Αθήνα, 2015
- Ντούμας Χ., *Σαντορίνη: οδηγός του νησιού και των αρχαιολογικών του θησαυρών*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1997
- Παπαδημητρίου Έ., λήψη-σελιδοποίηση, Δροσάκης Μ., μεγενθύσεις-αντιγραφές, Βακάλης Π., λιθογραφία-επιμ., *Παλιές φωτογραφίες : Νησιά*, Π., Κέδρος, Αθήνα, 1978
- Πίττας Γ., *Σημάδια του Αιγαίου*, (μτφρ.) Ελευθερίου Μ., Ποταμός, Αθήνα, 2007
- Τσάρτας Π., *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950-1980*, Διδακτορική Διατριβή
- Bloomer Kent C., *Body, memory and architecture*, New Haven: Yale University Press, 1977
- Constantin Chr. Papas. *L'urbanisme et l'architecture populaire dans les Cyclades*, 1957
- Derruau Max, *Ανθρωπογεωγραφία*, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα, 1991
- Frechtling Douglas C., *Practical tourism forecasting*, Oxford, Boston: Butterworth-Heinemann. 1996
- Lavin S., *Form follows libido: architecture and Richard Neutra in a psychoanalytic culture*, MIT press, Cambridge, 2004
- Ponty M., *Phenomenology of Perception*, Routledge, London and New York, 2002
- Simmel G., Ritter J., Gombrich H., *Το Τοπίο*, Ποταμός, Αθήνα, 2004

7. Πηγές εικονογράφησης

1. <https://www.lifo.gr/articles/almanac/113850>
2. Κοτζιά Κ., Κωνσταντόπουλος Η., Παπαδόπουλος Λ., Φιλοξενίδου Κ. (επίμ.), *Αιγαίο: μια διάσπαρτη πόλη*, FUTURA, Αθήνα, 2006, σελ 74
3. Αίσωπος Γ. (επίμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, ΔΟΜΕΣ, Αθήνα, 2015, σελ 238
4. <https://visualechodesign.wordpress.com/2014/11/17/%CE%B1%CF%86%CE%AF%CF%83%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CE%BF%CF%84/>
5. Προσωπικό αρχείο
6. <https://www.greeka.com/cyclades/santorini/santorini-pictures/kamari-pictures/members-4.htm>
7. Φωτογραφία, Marek Vackaj
8. <https://www.iefimerida.gr/news/165251/psaroy-i-omorfi-paralia-tis-mylonoy-poy-egine-synonymo-tis-kraipalis-kai-tis-epideixis>
9. <https://www.superparadise.com.gr/?lang=el>
10. Υπόβαθρό γεωγραφικού χάρτη από <http://cargocollective.com/dominidamar/Archipelago> & προσωπικό κολλάζ
11. Προσωπικό αρχείο
12. Φωτογραφία, Καθημερινή, 16 Ιουλίου 2006
13. Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
14. Φωτογραφία, Στέφανος Καραμάνης και Τάσος Ξυδάκης
15. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
16. Προσωπικό αρχείο
17. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
18. Δημήτρης Χαρισιάδης / Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
19. <http://gis.ktimanet.gr> και Google Earth σε προσωπικό κολλάζ
20. Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
21. Ο.π
22. Αρχείο/Συλλογή Γιάννης Αργυρός <http://giannisargyros.blogspot.com/>
23. Ο.π
24. Ο.π
25. Προσωπικό αρχείο
26. <https://gr.pinterest.com/pin/272045633714247622/?lp=true>
27. Προσωπικό αρχείο
28. <https://www.greeka.com/cyclades/santorini/santorini-pictures/kamari-pictures/members-5.htm>
29. <https://www.reader.gr/life/travel/proorismoi/253623/paralies-santorinis-topia-apo-allo-planiti>
30. Φωτογραφία, Kenzie Fisher
31. Προσωπικό αρχείο
32. Ο.π
33. Ο.π
34. Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
35. <https://www.greeka.com/cyclades/santorini/santorini-pictures/kamari-pictures/members-5.htm>
36. <http://gis.ktimanet.gr> και Google Earth σε προσωπικό κολλάζ
37. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α)
38. Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
39. Ο.π
40. <http://santoriniinfo.gr/santoriniphotogallery/perissafotografies/index.html>
41. Αρχείο/Συλλογή Γιάννης Αργυρός <http://giannisargyros.blogspot.com/>
42. <https://santorinivacationphotography.gr/>
43. <http://www.aigialos.gr/discover-santorini/the-beaches/>
44. <https://santorini-net.com/>

45. Προσωπικό αρχείο
46. <https://santorinivacationphotography.gr/>
47. <https://www.enandro.gr/perivallon.html>
48. https://demilmar.com/perissa/?page_id=235&lang=el
49. Ο.π
50. Προσωπικό αρχείο
51. https://demilmar.com/perissa/?page_id=235&lang=el
52. Ντούμας Χ., *Σαντορίνη: οδηγός του νησιού και των αρχαιολογικών του θησαυρών*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1997, σελ. 117
53. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α)
54. <https://www.antoperla.com/blog/perissa-akrotiri-kamari-pyrgos-santorini-villages>
55. <http://gis.ktimanet.gr> και Google Earth σε προσωπικό κολλάζ
56. Φωτογραφία, Λουκάς Μπενάκη
57. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
58. Φωτογραφία, Θανάσης Κουσαθανάς
59. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
60. Ο.π
61. Ο.π
62. Φωτογραφία, Τάκης Μάνεσης
63. Φωτογραφία, Ian Stewart
64. Προσωπικό αρχείο
65. Ο.π
66. Ο.π
67. <http://mykonosgreece.eu/>
68. <https://web-greece.gr/>
69. Ο.π
70. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
71. Φωτογραφία, Alan Wainwright
72. Προσωπικό αρχείο
73. <http://gis.ktimanet.gr> και Google Earth σε προσωπικό κολλάζ
74. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
75. Ο.π
76. Φωτογραφία, Andy Jakalas
77. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
78. Φωτογραφία, Stephen Miller
79. <http://www.paradise-greece.com/>
80. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
81. Προσωπικό αρχείο
82. <https://www.tropicnamykonos.com/el/>
83. Προσωπικό αρχείο
84. Ο.π
85. <http://www.paradise-greece.com/>
86. Ο.π
87. <https://www.tropicnamykonos.com/el/>
88. Προσωπικό αρχείο
89. Ο.π
90. Φωτογραφία, Alan Wainwright
91. Φωτογραφία, Glavind
92. <http://www.paradise-greece.com/>
93. <http://gis.ktimanet.gr> και Google Earth σε προσωπικό κολλάζ
94. Φωτογραφία, Lucy Green Barber
95. Φωτογραφία, Ian Stewart
96. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
97. Φωτογραφία, Syndeydaug
98. Φωτογραφία, Alan Wainwright
99. Φωτογραφία, Knut Wormsbach
100. Φωτογραφία, Hubertus Blume

101. Προσωπικό αρχείο
102. Ο.π
103. Ο.π
104. Φωτογραφία, Fab. Drone
105. <https://www.superparadise.com.gr/?lang=el>
106. Προσωπικό αρχείο
107. Ο.π
108. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
109. Ο.π
110. Προσωπικό αρχείο
111. <http://gis.ktimanet.gr> και Google Earth σε προσωπικό κολλάζ
112. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
113. Ο.π
114. <https://www.iefimerida.gr>
115. Φωτογραφία, Alan Wainwright
116. Φωτογραφία, Knut Wormsbach
117. Ο.π
118. Ο.π
119. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
120. Φωτογραφία, Alan Wainwright
121. Φωτογραφία, Πέτρος Νάζος
122. Προσωπικό αρχείο
123. Ο.π
124. <https://www.nammos.gr/beach-life/the-beach>
125. Ο.π
126. Ο.π
127. Ο.π
128. Ο.π
129. Προσωπικό αρχείο
130. Λουκάς Μπενάκη / Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
131. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
132. Αρχείο/Συλλογή Γιάννη Αργυρός <http://giannisargyros.blogspot.com/>
133. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
134. Ο.π
135. Ο.π
136. <https://www.superparadise.com.gr/?lang=el>
137. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
138. Προσωπικό αρχείο
139. <https://www.tilestwra.com/i-mikonos-stin-michani-tou-chronou/>
140. <http://www.paradise-greece.com/>
141. <https://www.tilestwra.com/i-mikonos-stin-michani-tou-chronou/>
142. Ο.π
143. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
144. <https://www.tilestwra.com/i-mikonos-stin-michani-tou-chronou/>
145. Φωτογραφία, Alan Wainwright
146. Φωτογραφία, Hubertus Blume
147. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
148. Ο.π
149. Φωτογραφία, Alan Wainwright
150. Ο.π
151. <https://www.iefimerida.gr>
152. Ο.π
153. <https://www.tropicnamykonos.com/el/>
154. <https://www.superparadise.com.gr/?lang=el>
155. <https://www.iefimerida.gr>

8. Παράρτημα παλιών φωτογραφιών

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΜΟΡΦΙΕΣ

ΤΟ ΚΥΜΑ, με τό μελέμι, ταξιδεύει πάντα άκούραστα πάνω στα πολύχρωμα δάσκαλα της άκρογιαλιάς, στη νοτιοδυτική συνοικία της Μυκόνου, την κατογάλαση Βενετία.

ΤΗΝ ΑΡΜΟΝΙΚΗ γοργή της κατόλκεας, πομπάλαας έκκλησίας της «Παναγίας Παραπορτιανής» έπισσε δ φωτογράφος αλχημιστής, να σε μία γυαλιστερή σφαίρα.

Καθώς μπαίνει το καλοκαίρι, οι ΕΙΚΟΝΕΣ, μ' αυτό το τεύχος, επικειρούν —εστω άποσπασματικά— να δείξουν μερικές όψεις της χαρούμενης εποχής στην Έλλάδα. Γι' αυτό δίνουν άρκετό χώρο στην παρουσίαση της Μυκόνου. Σπατάλη; Άν ναι, είναι γιατί με σπατάλη συνάχθηκε τόσο χάρη, γραφικότητα και πρωτοτυπία στο αλγαιοπελαγίτικο νησί που όνει με τόσο ένθουσιασμό ο Μ. Καραγάτσης και άναδεκνύει με τις ζωντανές, πλαστικές εικόνες του ό κ. φ. Μπούκας.

ΕΤΣΙ ΑΓΑΠΗΣΑ ΤΗΝ ΜΥΚΟΝΟ!..

Όδοιπορικό του κ. Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ

Φωτογραφίες του κ. ΦΙΛ. ΜΠΟΥΚΑ

Από το καλοκαίρι του 1948 μπήκε στη ζωή μου ένα στοιχείο πολύμο, που μου χαρίζει σταθερά μία χαρά άνεκτίμητη: η Μύκονος. Ίσαμε εκείνη την ημέρα είχα χαράμισει 40 άκριβως χρόνια της ζωής μου, χωρίς να γνωρίσω αυτό το νησί, το άξέπραστο στά πάντα του. Γιατί; Άπλούστατα: άμύλεια και προκατάληψη. Προκατάληψη ότι η Μύκονος είναι έστιά πάσης μάταιας κοσμικότητας, δηλαδή μιας καταστάσεως που την εχθάρω όπως δ «εξαποδώ» το λιβάνι άμύλεια να επισκεφθώ, και για μία μέρα, το νησί της θρυλικής γοητείας, έστω και ύπαισμένος την αντίπαθή μου κοσμικήν ατμόσφαιρα.

Στο τέλος, η Μαρία Καρανίκη —η γυναίκα του Άντρεά, η καλή μου φίλη, η συκεδστή Μυκονιάτισσα— μ' έπεισε να κάνω το σάλο μορτάλες. Μόλις είχα γυρίσει από το Γράμμο, με την φυχή σκοτεινιασμένη από την ατμόσφαιρα του άδελφοκτόνου πολέμου. Άντίκρισα τόσες φορές το θάνατο, ώστε ένοιωσα άκόμα δαδύειρα τη χαρά της όποιοςδήποτε ζωής. Και για να χαρά άκόμα δύο

έντονα τη μόλις γλυτωμένη από το χάρο ζωής μου, μπαρκάρησα σ' ένα βαπόρι και τράβηξα για τη Μύκονο.

Δεν είχα κρεβάτι, πέρασα τη νύχτα στο κατάστρωμα, μισοκοιμισμένος σε μία πολυθρόνα και ζώνησα για καλά με τη χαραυγή —δρόρου δαθός— λίγη ώρα μετά το σαλπάρισμα του βαποριού από την Τήνο. Πέρα, το μπουλνάζι του Τσικνιά είχε φιαστεί: μά ή εναλλασσόμενη άνάλογη του φόρου του ζαχαλαβούσε γ' άντιμάχεται τα στεριά σκοτάδια, τα φενύατα σιγαλά προς το δασίλεμα, και περιπλεκτόταν —δαστρο περιλαμπρο, δασάλετο κι άκατάστατο— με τα μύρια δστέρια τ' ουρανού, τα κυκλικά και συμμετρικά μετακινώμενα από άσταλή σε δση, Μονάχα δ Έωσφόρος —δστέρι δαιμονικό, ήγμεδός του Κανού και της Νομοπούσης— άναρχικός και αυτός σε κίνηση, σάν πλανήτης που είναι, άντιμάχονταν το φός του φόρου και της έρχόμενης ημέρας, κι άτένιζε τόν κόσμο με το λευκό, το κρύο, το διοπεραστικό και μοχθηρό του μάτι. Ήρθαν τα πρώτα χλωροτριανταφυλλιά άντιφεγγίσματα της χαραυ-

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΣΑΘΑΝΑΣ
Καθημερινή, 29.05.2018
<http://www.kathimerini.gr/966239/gallery/tat3idia/me-aformh/h-mykonos-rov-agaphsan>

Το άρθρο του Καραγάτση ξεχειλίζει από αγάπη για το νησί από τον θαυμαστή και ορκισμένο σπαδό του, που το επισκέπτεται ανελλιπώς από το 1948, μετανιώνοντας μάλιστα για τα προηγούμενα χρόνια που αρνιόταν να περάσει τις διακοπές του στο από τότε «κοσμοπολίτικο» περιβάλλον του! Γραμμένο με τον ενθουσιασμό του νεοφώτιστου και την ικανοποίηση του εξερευνητή που ανακαλύπτει έναν παραδεισένιο τόπο, είναι λογοτεχνικά άρτιο —«γλαφυρό» άκουσα τότε, στην αρχή της εφηβείας μου, να το χαρακτηρίζουν οι εξ Αθηνών γραμματισμένοι παραθεριστές του νησιού—, αντάξιο εν πάση περιπτώσει ενός σπουδαίου εργάτη της πένας, που σφράγισε με το έργο του την ελληνική πεζογραφία του 20ού αιώνα.

Εννοείται ότι ο Καραγάτσης, ο λάτρης της ευζωίας και του έρωτα, αναφέρεται μόνο στην καλοκαιρινή Μύκονο εκείνης της παρθενικής για το νησί ώρας, τότε που η περδικούλα του φαίνεται ότι έβρισκε εδώ ό,τι ποθούσε, ενώ εξοβελίζει από την καρδιά του και στέλνει στον Καιάδα τη χειμωνιάτικη Μύκονο, που τον απωθούσε η ερημία της και τη θεωρούσε «απασιώς καταθλιπτική» κατά την εκφρασμένη άποψή του. Τι αδικία, αλλά και τι απώλεια αυτή η στάση για τον ίδιο και για τη συγγραφική δουλειά του, πιστεύω!

Ο Καραγάτσης λάτρεψε το φως του ήλιου, το μελέμι και τις φεγγαρόλουστες νύχτες στη Μύκονο και τους αφιέρωσε σελίδες αξιοσημείωτης λογοτεχνικής ευρηματικότητας και ποιητικής λεπταισθησίας. Αναρωτιέμαι τι θα έλεγε τώρα αν μπορούσε να δει ότι το μελέμι αντικαταστάθηκε από τα κλιματιστικά και το φεγγάρι από τους προβολείς, σκοτώνοντας κάθε μαγεία μέσα στη βράναισα κακοποιημένη Χώρα. Το μόνο που ακόμη μένει ανάλλαγο είναι το φως του ήλιου κι ο Τσικνιάς της Τήνου απέναντι «σαν ένας σωρός μενεξέδες ριγμένοι στη μέση της βαθυκύανης θάλασσας» κατά τη ρήση του ίδιου. Αλλά ως τότε θα αντέξουν κι αυτά την τόσο χρήση και κατάχρηση;

Ιδού τώρα ένα μικρό απόσπασμα από την εισαγωγή αυτού του ξεχωριστού γραπτού του Καραγάτση για τη Μύκονο του 1958. Ο συγγραφέας, μεταρσιωμένος, περιγράφει την πρώτη συνάντησή του με το νησί και τον κεραυνοβόλο έρωτά του γι' αυτό.

«Από το καλοκαίρι του 1948 μπήκε στη ζωή μου ένα στοιχείο πολύτιμο, που μου χαρίζει σταθερά μια χαρά ανεκτίμητη: η Μύκονος.» Ίσαμε εκείνη την ημέρα είχα χαράμισει 40 ακριβώς χρόνια της ζωής μου, χωρίς να γνωρίσω αυτό το νησί, το άξέπραστο στα πάντα του. Γιατί; Άπλούστατα: αμέλεια και προκατάληψη. Προκατάληψη ότι η Μύκονος είναι έστιά πάσης μάταιας κοσμικότητας, δηλαδή μιας καταστάσεως που την εχθάρω όπως ο «εξαποδώ» το λιβάνι άμύλεια να επισκεφθώ, και για μια μέρα, το νησί της θρυλικής γοητείας, έστω και υφιστάμενος την αντιπαθή μου κοσμικήν ατμόσφαιρα.

»Μόλις είχα γυρίσει από τον Γράμμο, με την φυχή σκοτεινιασμένη από την ατμόσφαιρα του αδελφοκτόνου πολέμου. Αντίκρισα τόσες φορές τον θάνατο, ώστε ένοιωσα άκόμα βαθύτερα τη χαρά της οποιασδήποτε ζωής. Και για να χαρώ άκόμα πιο έντονα τη μόλις γλυτωμένη από τον χάρο ζωής μου, μπαρκάρησα σ' ένα βαπόρι και τράβηξα για τη Μύκονο.

»Δεν είχα κρεβάτι, πέρασα τη νύχτα στο κατάστρωμα, μισοκοιμισμένος σε μια πολυθρόνα και ξύπνησα για καλά με τη χαραυγή —όρθρου βαθέος— λίγη ώρα μετά το σαλπάρισμα του βαποριού από την Τήνο. Ήρθαν τα πρώτα χλωροτριανταφυλλιά άντιφεγγίσματα της χαραυγής, κι άρχιζαν να σκεπάζουν το φως των αστεριών με φωσφορισμούς πρασινωπούς, να καθαρίζουν το στερέωμα από τα βαρειά μελανοκύανα πέπλα της νύχτας. Ξεχώρισε πια η ύλη της θάλασσας από την ουσία τ' ουρανού: απ' ανάμεσά τους —τρίτο στοιχείο— ο αέρας πήρε αυτόνομο παλμικήν υπόσταση. Τα ολόγυρα νησιά τίναναν πάνωθό τους την ασάφεια του σκοταδιού κι αναδύθηκαν σταχτογάλανα μέσ' στη νύχτα, για να υποδεχτούν την έρχόμενη μέρα.

»Κι έξαφνα την είδα. Στο ριζό ενός κώνου αγνογάλανου —το ίδιο περίπου χρώμα με τη θάλασσα, που λες και δεν ήταν ύλη διαφορετική, μα ένα τεράστιο κύμα ασάλευτο, παγωμένο —και διάστιχτο από αναρίθμητες άσπρες βούλες, κάτι

σαν πιτσουλάδες στεκούμενου αφρού, μια μικρή πολιτεία από άσπρο ασβέστη αναδυνόταν από την επιφάνεια της θάλασσας και σκαρφάλωνε στην ανηφορία, σχηματίζοντας κώνο συμμετρικό. Άδικα το μάτι μου γύρευε κάποιο άλλο χρώμα ν' ακουμπήσει ησυχασμένο, να ξεκουραστεί από την ασπράδα την απόλυτη. Ούτε το πράσινο φύλλο ενός δέντρου, ούτε το κόκκινο κεραμίδι στέγης γερτής, ούτε η θαμπάδα ενός τοίχου λουσμένου στις βροχές και στις ομίχλες. Μονάχα γραμμές κάθετες κι οριζόντιες κύβιζαν τον χαμηλό κώνο σ' αμέτρητα κομμάτια, γεννώντας φωτοσκιάσεις απότομες, απόλυτες, χωρίς παιγνίδι τόνων, δίχως κλίμακα φωτός. Δεν ήταν πολιτεία αυτή – ήταν κάτι σαν ακλόνητη απόδειξη γεωμετρικού θεωρήματος, σαν δογματική σύλληψη μεταφυσικού στοχασμού, εφαρμοσμένη πάνω σ' έναν ξερό βράχο, που αντλούσε χάρη κι ομορφιά από το ψέμα ενός μαγικού φωτός. Το φως! Το μεγάλο φως, με την ανατολή του ήλιου, ακτινοβολούσε ολόγυρα, ξαναγύριζε στον πομπό του τον ήλιο, κυμάτιζε πάνω από το λιακωτό των σπιτιών, τις πλαγιές των βράχων, τα ρίγη της αγουροζυγνημένης θάλασσας και χανόταν προς το πέλαγο, προς το πλοίο που προχωρούσε αργά προς μένα, που σκυμμένος στα ρέλια ατένιζα, με μάτια εκστατικά, το όραμα αυτής της απίθανης ομορφιάς.

»Έτσι ερωτεύθηκα τη Μύκονο, πριν κιόλας πατήσω το πόδι μου στον βράχο της, τον ποτισμένο από τη μυστική ραδιενέργεια των εγκάτων της χθόνιας Κυβέλης.

»Βολεύτηκα σ' ένα σπίτι του Κάστρου, πλάι στην Παραπορτιανή, θεμελιωμένο στη θάλασσα. Η κάμαρά μου ήταν ευρύχωρη, μ' ένα μικρό κρεβάτι, ένα μεγάλο ξύλινο καναπέ, ένα το ίδιο μεγάλο τραπέζι, μια τεράστια ντουλάπα, ένα νιπτήρα και μια μικρή τουαλέτα. Έπιπλα παλαιϊκά, φερμένα από τη Βενετία, τον καιρό που τα μυκονιάτικα καράβια αυλάκωναν τη Μεσόγειο. Το παράθυρο, ακριβώς πάνω από τη θάλασσα, έβλεπε προς τον δυσμικόν ορίζοντα, τον στολισμένο από την προοπτική κλίμακα της Δήλος, της Σύρας και των Γιούρων. Το πρωινό η θάλασσα, η σκαμμένη σε ψηλά και κινούμενα κύματα από το μελτέμι το παντοδύναμο, ήταν βαθυγάλανη κι έσπαζε στα θέμελα του σπιτιού με αφρούς έξαλλους και βοή υπόκωφη. Τ' απομεσήμερο, καθώς ο ήλιος έγερνε στο βασίλειο, έριχνε αντίθετα τις ακτίνες του στ' οργισμένο νερό, μεταλλάζοντάς το σε χοχλιαστικό ποτάμι από χρυσάφι τυφλωτικά αναλυτό. Με το δείλι, η ανήσυχη θάλασσα μούνταине, γινόταν λίμνη μελάνης μαυρειδεής, πλαισιωμένη από τις αχνά σταχτογάλανες σκιαγραφίες των ολόγυρα

νησιών και πάνωθ' της ο ουρανός, ντυμένος πορφύρες, ξεπροβόδιζε τη φλεγόμενη σφαίρα του ήλιου κι αργόλειωνε σε θαμπά χρυσάφια περιπεπλεγμένα με μαβιά αντιφεγγίσματα. Τη νύχτα το μελτέμι περιτύλιγε με τις βίαιες, τις ακατάστατες ριπές του το μικρό σπίτι, το κλόνιζε συθέμελα ενώ ο γδούπος του κύματος πού 'σπαζε σε ισόχρονα διαστήματα, κάτω από το παράθυρο, πρόσδινε μιαν ιδανικήν ανησυχία στον πεντάλαφρον ύπνο μου.

»Ναι, έτσι ερωτεύθηκα τη Μύκονο, και τη μεγάλη κάμαρα του Κάστρου, τη δαρμένη από την τρικυμία και τον άνεμο. Την άλλη χρονιά – το '49– πάλι εκεί ήμουν και πάλι, για είκοσι μέρες, έφυγα από τη δυσάρεστη πραγματικότητα της ζωής, για να βουλιάξω σε μιαν ατμόσφαιρα απόλυτης ξεγνοιασιάς, άφατης ευδαιμονίας. Το 1950, το καλοκαίρι, ταξίδευα στην Αμερική. Επισκέφθηκα πολιτείες καταπληχτικές διέσχισα βουνά πεντάμορφα, κάμπους απέραντους, δάση με δέντρα πανύψηλα, λίμνες τεράστιες, ποταμούς θάλασσες σωστές. Αδύνατο να ιστορήσω το τι πολλά και θαυμαστά είδαν τα μάτια μου! Θυμάμαι μονάχα πως ένα δειλινό, ακουμπισμένος στα ρέλια της Βασίλισσας του Δέλτα, φραινόμουν βλέποντας τον ήλιο να βασιλεύει πίσω από τον πράσινον ωκεανό του αδιαπέραστου δάσους, στολίζοντας τα σύννεφα με τις πορφύρες της πιο μεγαλόπρεπης δόξας. Πίσωθ' μου, σ' έκταση προοπτική, ο Μισισιπής –ο Πατέρας των Νερών– μετάλλαζε σε σκοτωμένο αίμα τη θαμπάδα των νερών του. Χιλιάδες, μυριάδες τρυγόνια, ξυπνημένα απότομα από τον ερχομό του σπερνού, γέμισαν τα δέντρα των δυο όχτων με τη μονότονη κρυσταλλική μολπή τους. Και στον ορίζοντα της ανατολής, τον σκεπασμένο από τα πρώτα μαργαριταρένια πέπλα της ερχόμενης νύχτας, τ' ολόγιομο φεγγάρι –δίσκος από ασήμι διάφανο– υψωνόταν στον ουρανό, σαν ένα πελώριο, σιωπηλό και φωτερό μυστήριο. Τέτοια ομορφιά τα μάτια μου δεν είχαν ματαΐδει. Κι όμως η ψυχή μου συνεχόταν από θλίψη κι όλο έλεγα μέσα μου: **“Φέτο δεν έχει Μύκονο. Χαμένο καλοκαίρι το φετινό”...».**

Σαντορίνη

1. Καμάρι περί το 1900

2. Περίσσα περί το 1900

Μύκονος

3. Άγιος Σωστής

4. Ελιά, 1960s

5. Ελιά, 1980s

6. Αγία Άννα, 1980

7. Καλαφάτης, 1980s

7. Καλαφάτης, 1988

9. Ορνός, 1955

12. Πάνορμος, 1980s

13. Πάνορμος, 1980s

16. Παράγκα, 1975

119. Ορνός, δεξ. 1960 / Ορνός, ε. 1960-1969

10. Ορνός, 1960s

11. Ορνός, 1985

14. Πάνορμος, 1980s

15. Παράγκα, 1970s

17. Παράγκα, 1969

18. Παράγκα, 1980

19. Παράγκα, 1980

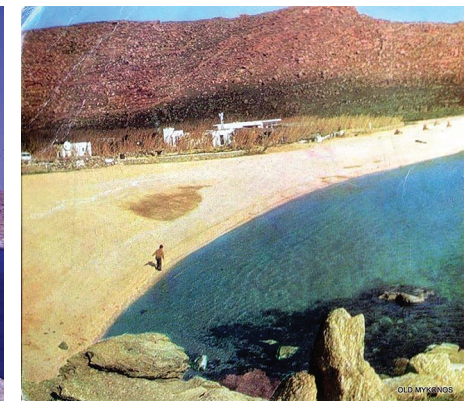
21. Παράγκα, 1970

20. Αγία Άννα-Παράγκα, 1980

21. Paradise, 1969

22. Paradise, 1970

23. Paradise, 1970s

24. Paradise, 1971

25. Paradise, 1971

28. Paradise, 1980s

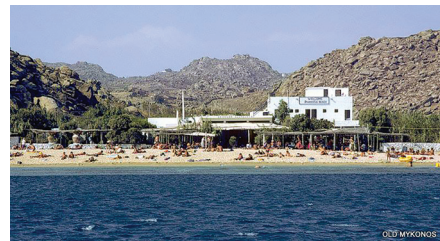
30. Paradise, 1980s

26. Paradise, χειμώνας 1980-1982

27. Paradise, 1980s

29. Paradise, 1981

31. Πλατύς Γιαλός, 1969

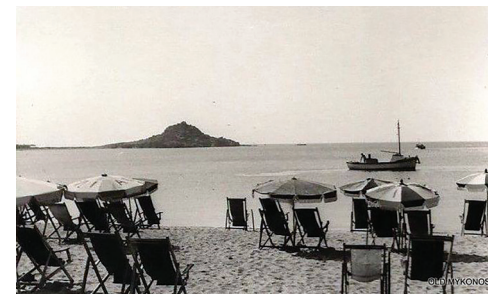
32. Πλατύς Γιαλός, 1970s

34. Πλατύς Γιαλός, 1970s

36. Πλατύς Γιαλός, 1971

38. Πλατύς Γιαλός, 1972

33. Πλατύς Γιαλός, 1970

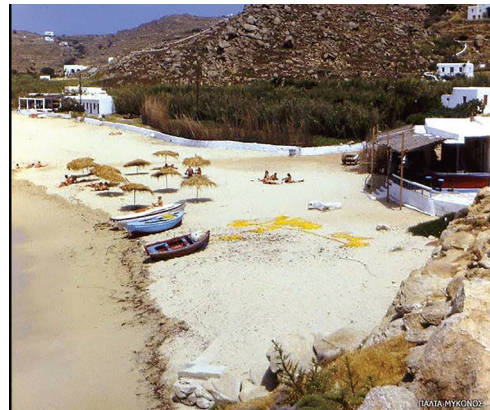
35. Πλατύς Γιαλός, 1970s

37. Πλατύς Γιαλός, 1971

39. Πλατύς Γιαλός, 1978

40. Πλατύς Γιαλός, 1980s

41. Πλατύς Γιαλός, γύρισμα ταινίας, The little Drummer girl, 1984

42. Super Paradise, 1974

43. Super Paradise, 1979

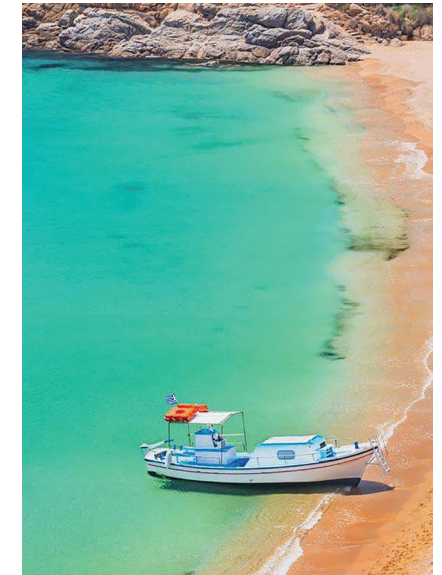
44. Super Paradise, 1980

45. Super Paradise, 1986

46. Super Paradise

47. Super Paradise

48. Ψαρού, 1970

49. Ψαρού, 1977

50. Ψαρού, 1978

51. Ψαρού, 1981

52. Ψαρού, 1982-1987

53. Ψαρού, 1987

54. Ψαρού, 1987

56. Ψαρού, 1987

55. Ψαρού, 1987

Πηγές εικονογράφησης παραρτήματος

1. Αρχείο/Συλλογή Γιάννης Αργυρός <http://giannisargyros.blogspot.com/>
2. Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
3. Φωτογραφία, Ulrich Korn
4. <https://www.tilestwra.com/i-mikonos-stin-michani-tou-chronou/>
5. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
6. Ο.π
7. Ο.π
8. Ο.π
9. Ο.π
10. Φωτογραφία, "Ενθύμιον Μυκόνου"
11. Φωτογραφία, Stevan B.
12. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
13. Ο.π
14. Φωτογραφία, Collin Concannon
15. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
16. Ο.π
17. Ο.π
18. Ο.π
19. Ο.π
20. Φωτογραφία, Ulrich Korn
21. Φωτογραφία, Domenico Perroni
22. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
23. Ο.π
24. Ο.π
25. Ο.π
26. Ο.π
27. Φωτογραφία, Kristina Carlander
28. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
29. Φωτογραφία, Jonathan Charles
30. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
31. Φωτογραφία, Barbara Mistrik
32. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
33. Ο.π
34. Φωτογραφία, Θανάσης Κουσαθανάς
35. Φωτογραφία, Paul Popper
36. Φωτογραφία, Barbara Mistrik
37. Φωτογραφία, Τάκης Μάνεσης
38. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
39. Ο.π
40. Φωτογραφία, Ulrich Korn
41. Φωτογραφία, Liza Koutsoplis
42. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
43. <https://www.lifo.gr/team/lola/51440>
44. Ο.π
45. Φωτογραφία, Knut Wormsbach
46. Αρχείο/Συλλογή Δημήτρη Κουτσούκου «Παλαιά Μύκονος»
47. Ο.π
48. Ο.π
49. Ο.π
50. Ο.π
51. Φωτογραφία, Alan Wainwright
52. Φωτογραφία, Knut Wormsbach
53. Ο.π
54. Ο.π
55. Ο.π
56. Ο.π

Ανακαλύπτοντας το καλοκαίρι,
Πάρος 1971, Φωτογραφία Ζαχαρίας
Στέλλας, Φωτογραφικό Αρχείο
Μουσείου Μπενάκη.

«Μα πάλι καλά που η φωτογραφική
μηχανή πρόλαβε και κατάφερε να
κρατήσει κάποια πράγματα (αρχαία
και σύγχρονα) πριν τα πάρει ο χάρος.
Και όπως ήξερε (η μηχανή) να βλέπει
με τα μάτια της ψυχής, να ξεχωρίζει
και να παραθέτει συγκριτικά και
αντικειμενικά. Και όχι για κάποιες
εξωτερικές ομοιότητες αλλά για να
γίνει νοητή η μία και αιώνια αήθεια
“η φύση των πραγμάτων”.

Α. Κωνσταντινίδης.

Πρόκειται γι' αυτό που ονομάζουμε
"τουρισμό", για τη "βιομηχανία" των
ξένων, που έρχονται στον όμορφο
τόπο μας όλο και πιο πολλοί, κι
εμείς θέλουμε να χτίζουμε όλο
και πιο πολλές ευκολίες και
εγκαταστάσεις για να τους
στεγάσουμε και να τους
"φιλοξενούμε". Και να τους δίνουμε
όσο γίνεται πιο πολλές ανέσεις
και χαρές για να τους κρατάμε
όσο γίνεται πιο πολύν καιρό κοντά
μας (στα τοπία μας, στα μνημεία
μας, στις ομορφίες μας).

Α. Κωνσταντινίδης

